

Latv. nod.

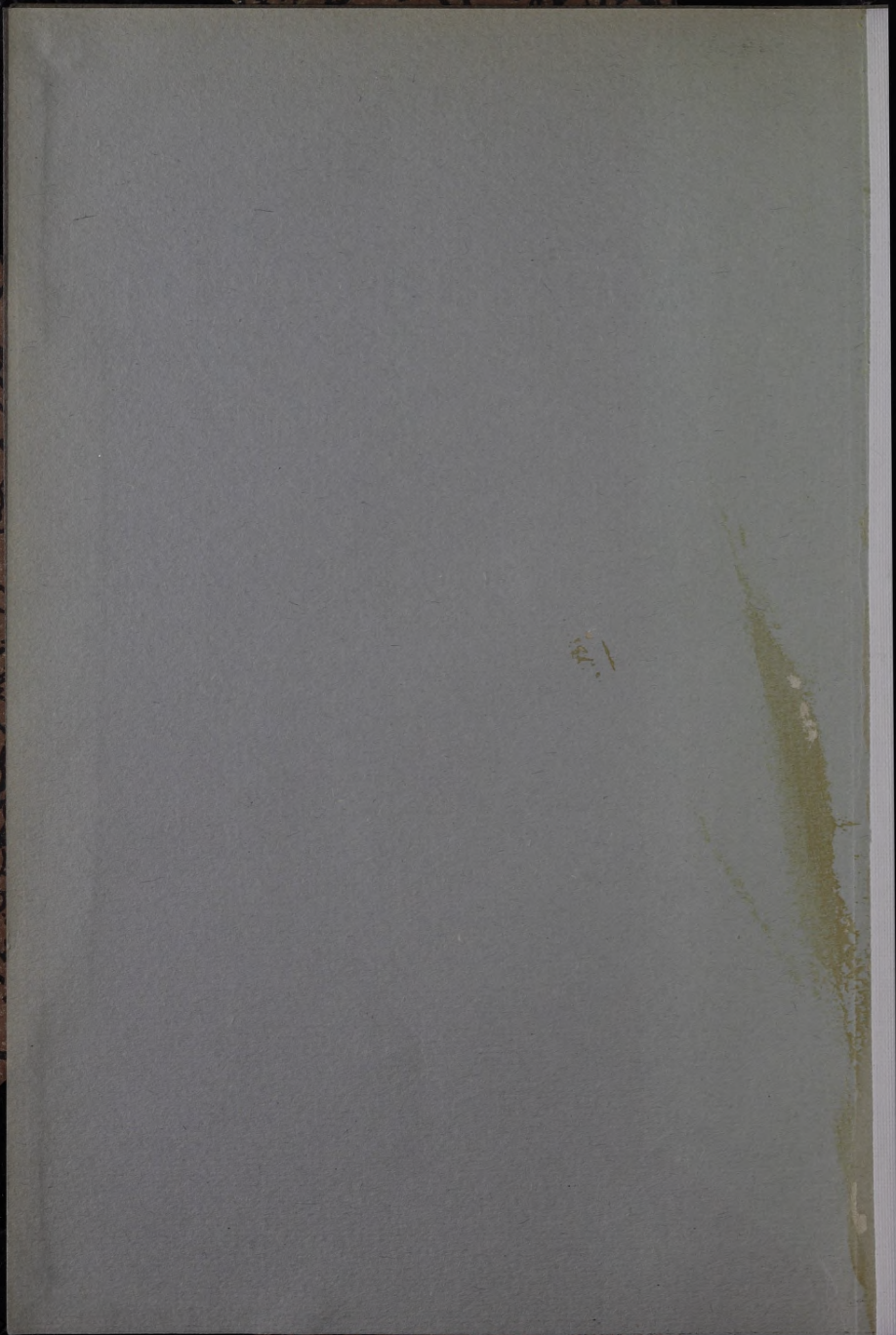
ARTURS KRODERS

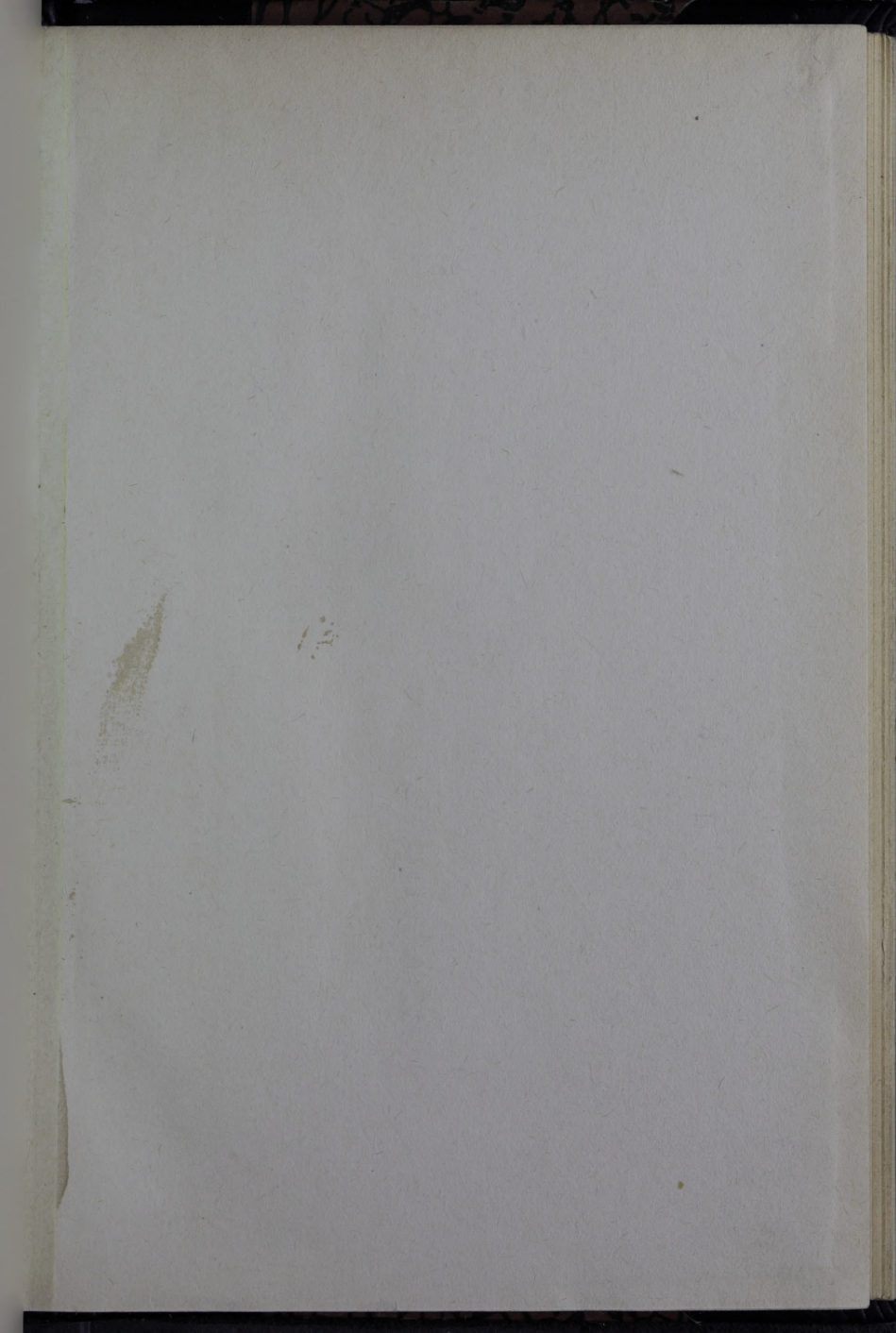
CILVĒKS UN TAUTA

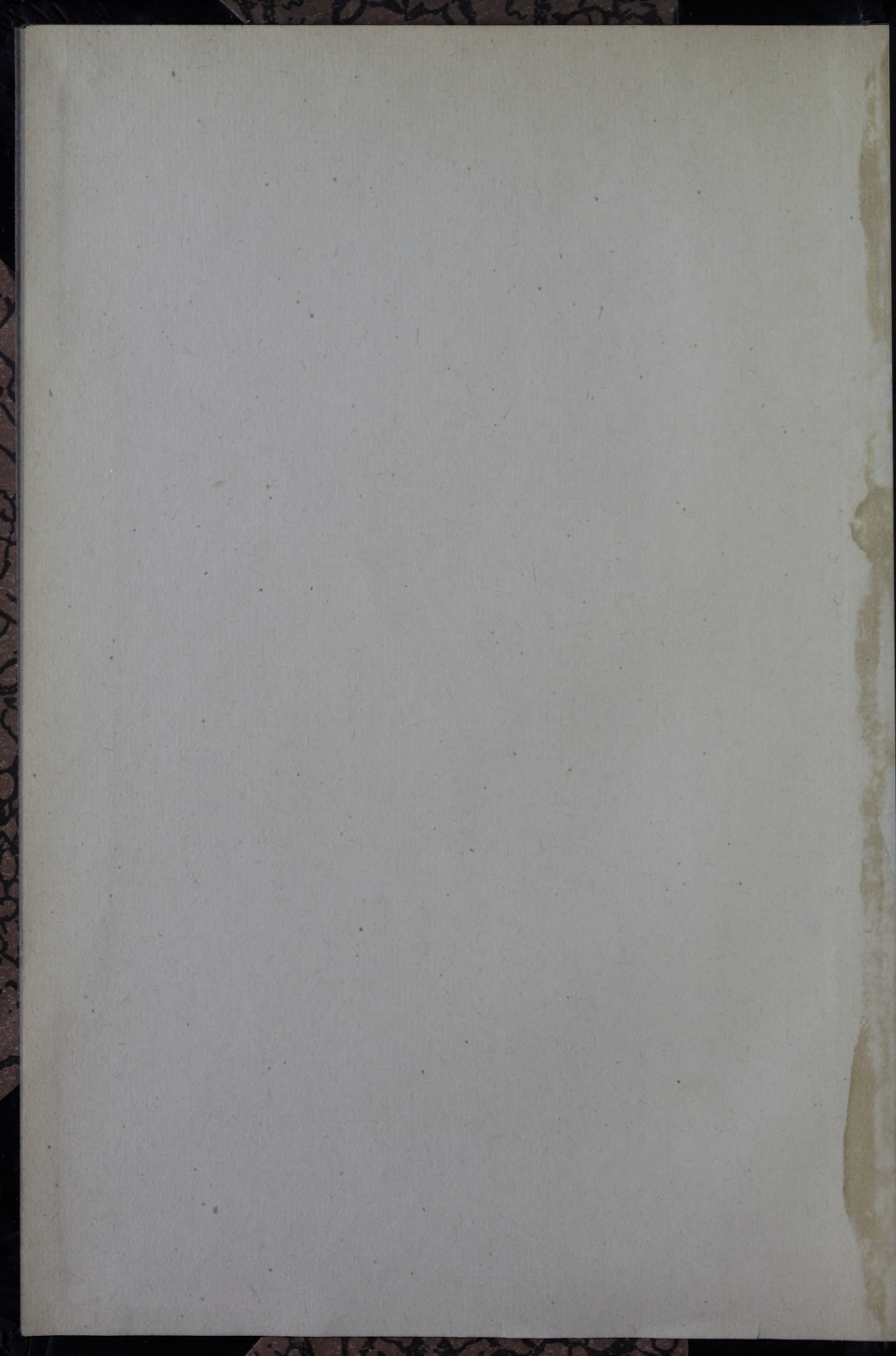
1500

R I G Ā / 1 9 4 0

3

Latv. nod.

B
1
ARTURS L K R O D E R S

CILVĒKS UN TAUTA

SOLIDARISMA IDEJA

A U T O R A I Z D E V U M S

1 9 4 0

Generālkomisijā pie akc. sab. VĀLTERS un RAPA,
Rīgā, Teātra ielā 11

L. V. B.
№ 359487

~~sf-5890K~~ ➔
Π

Priekšvārds

Šīs grāmatas sacerēšanu ierosināja mūsu tēvzemes dzīves vērojumi laikā, kad bija beigušās brīvības cīņas un sākās jaunās valsts izbūves darbs. Šim darbam trūka idejiska aptvēruma, tas bija balstīts uz citu tautu konkrētajos apstākļos dzimušām atziņām un tādēļ bija svešs latvieša domāšanai, latvieša mentalitātei. Un tādi vērojumi cieši nodibināja autora pārliecību, ka valsts celšanas un cilvēku attiecību kārtošanas darbam jādibinas uz vienīgā drošā pamata — konkrētā cilvēka dabas. Meklējot laikmeta vadītāju ideju, kas saskanētu ar šo atziņu, un kas tautai dotu viņas darbu, viņas rīcības mērauklu, kas viņai palīdzētu saskatīt jēgu notikumu raibajā norisē, esam nonākuši pie solidarisma idejas, kuņas pamatojums ir tālākais šīs grāmatas uzdevums, ko autors pūlējies veikt savas varēšanas robežās.

A. K.

Solidarisma problema

Tagadējā Latvijas valsts ideoloģiski pamatojas uz nacionālās un uz tautas vienības idejām. Ja nacionalā ideja ir daudz maz radusi zinātnisku pamatojumu latviešu literatūrā, tad līdz šim plašāk nemotivēta palikusi tautas vienības ideja. Bet mēs neatvairāmi sajūtam šī pamatojuma vajadzību. Sauksim palīgā zinātnes nodibinātās atziņas un pētījumus. Vispirms pāris piemēru kā pierādījumu tam, cik senas cilvēces vēsturē ir domas par solidarismu, kas ir tautas vienības idejas zinātnisks nosaukums. Otrā Mozus grāmatā ir pavēle ik septītā gadā augļus, ko zeme sniedz, atdot savas tautas nabagajiem un, kas pāri paliek, to atdot dzīvai radībai laukā. Un pirmā grāmatā nosacīts, ka tiesneša uzdevums ir sargāt vājos. „Mana ir zeme un jūs esat tikai svešnieki un manas zemes nomnieki”, ir teicis tas Kungs. Un visiem, kas strādāt grib un var, pienākas alga par savu darbu. Desmitais bauslis aizliedz iekārot sava tuvāka mantu. Bībelē lasām arī par netaisnajiem bagātniekiem, kuru manta tiek atdota taisnīgajiem. „Ko jūs vismazākam no maniem brāļiem darīsat, to jūs būsat darījuši man,” ir sacījis Pestītājs. Visi cilvēki Dievam ir vie-

nādi tuvi, un tādēļ Kristus viņu uzrunā „mūsu Tēvs” un lūdz dienišķo maizi mums visiem. Platons savā „Politeiā” saka, ka valsts pamats ir taisnības radīšana, un viņas izcelšanās izskaidrojama ar cilvēku savstarpīgās palīdzības nepieciešamību un viņu kopdarbību, kas dibināta uz cilvēku dažādām spējām un dažādām viņu vajadzībām. Tāpat Aristotelis savā „Politikā” pasvīturo, ka ikviens cilvēks ir atkarīgs no citiem cilvēkiem, kādēļ viņiem visiem jāapvienojas valstī, kuŗas galvenais uzdevums ir izaudzināt savus pilsoņus par moraliski krietniem cilvēkiem. Tāpat kā veselais stāv pāri daļām un mērķis stāv pāri līdzekļiem, tāpat valsts stāv pāri individu kopsumai. Bagātie maldās domādami, ka viņi savus līdzpilsoņus visās lietās pārspēj taisni tādēļ, ka viņi ir bagāti. Un vēl vienu piemēru no jaunajiem laikiem. Arī mūsu zemē pazīstamais Sorbonas universitātes profesors Šarls Žids saka tā: „Solidaritāte nav tikai daiļskanīgs vārds vai abstrakts ideāls, kā brīvība, vienlīdzība, brālība. Solidaritāte ir fakts, ko apstiprinājušas kā dabas zinības, tā vēsture. Tā ir mūslaiku svarīgākais atklājums. Solidaritātes fakts un cilvēku savstarpējā atkarība ar katru dienu vairāk noskaidrojas mūsu apziņā; varbūt tas ir tas pats, kas vispāri progress.” Un visjaunāko laiku likumdošana un politiskā domāšana cilvēku savstarpējo atkarību, viņu faktiski pastāvošo solidaritāti pieņemmušas kā pamatu. Visas iedzīvotāju grupas ir savstarpēji atkarīgas, visas ir nepieciešamas tautas saimnieciskā un kulturalā organismā un

visas viņas ir jāizkārto saskaņā ar katras grupas lomu un uzdevumiem šai organismā. Pie tam jāpanāk visu interešu izlīdzināšana un saskaņošana un nevienai grupai ne ar savu vairākumu, ne bagātību nav tiesības citām uzkundzēties. Kopdzīves sistēma, kas uz šādas atziņas dibināta, ir solidarisms. Jaunā valsts vairs nepazīst interešu kara, tā nepazīst patvaļīgās interešu spēles, kur stiprākam ļauts uzveikt vājāko un to izmantot savā labā. Solidarisms ir ideja par visu sociālo grupu atsevišķo svaru un nozīmi tautas dzīvē un tautas attīstības procesā, ideja par šo grupu tiesībām, bet arī pienākumiem, kas rada vispārīgu tiesību un pienākumu sistēmu, ar tādu mērķi, ka augstākā mēraukla ir tautas un valsts labums. Solidarisma idejas garā radīta attiecību sistēma ir tāda iekārta atsevišķo grupu vidū un starp šīm atsevišķām grupām, kur visu grupu piederīgie savas intereses nodrošina kopējā un saskaņotā rīcībā, apņemoties padoties kārtībai, kas nodibināta uz šīs saprašanās un saskaņotās darbības pamata. Pagaidām solidarisms ir ideja par augšminēto attiecību radīšanu, bet jaunā laika mērķis ir solidarismu piepildīt kā pilnīgi izveidotu sistēmu, kā valsts iekārtu, kādā virzienā jau sasniegti atzīstami panākumi.

Solidarisms saka, ka atsevišķais cilvēks nevar sev prasīt neierobežotu brīvību (kas sociāli un ekonomiski stiprajam nozīmē iespēju izmantot sociāli vājāko) tai sabiedrībā, kuŗas organizāciju un kuŗas labumus tas izmanto. Nevienš cilvēks nav izolēts no citiem cilvēkiem, un visi

mēs saņemam daudz no valsts un arī no darba, ko darījuši citi. Mēs visi esam savā starpā cieši saistīti. Un nedrīkst būt neviena, kam tiesība no šīm saistībām izrauties un rīkoties patvaļīgi, neierobežoti. Solidarisms ir savstarpēju pienākumu ideja. Un šie pienākumi ir jāizveido par sociālu iekārtu, kas uz šīs idejas dibināta. Jo no mūža gala cilvēks ir guvis labumus no dzīvošanas sabiedrībā, t. i. no citiem cilvēkiem. Dažādo interešu izkārtotāja un izlīdzinātāja ir valsts. Valsts nav organizēta varmācība, kā mācīja absolūtie individualisti un socialisti. Valsts ir radusies dabiskas attīstības ceļā, kā visu cilvēku, viņu centienu un interešu augstākā apvienība, kas izveidojusies par vienu vēsturisku vienību — tautu. Valsts reprezentē solidarās tautas intereses, viņa tās apkalpo, izkārtot, izlīdzina, lai valstī visi saskaņoti strādā kā augstākā vienībā. Solidarisms harmonizē sabiedriskās un personīgās, valsts un individualās attiecības. Franču jurists Digī saka, ka solidarisms vai sociālā savstarpējā atkarība, to pareizi saprotot, nav nekas cits, kā individualo un sabiedrisko mērķu pastāvīga saskanēšana. Vienas un tās pašas grupas piederīgie cilvēki ir solidari tādēļ, ka, pirmkārt, viņiem ir kopīgas vajadzības, kuŗas tie nespēj citādi apmierināt, kā tikai kopīgiem spēkiem, un, otrkārt, tādēļ, ka viņiem ir dažādas vajadzības un dažādas tieksmes, kuŗas viņi var apmierināt tikai savstarpēju pakalpojumu ceļā, kas panākams tādēļ, ka cilvēkos ir attīstītas dažādas spējas.

Visi tādi juridiski instituti, kā kolektīvais līgums, strādnieku līdzdalība fabriku pārvaldē, strādnieku līdzdalība uzņēmumu peļņā, aicinot viņus klūt par akcionariem, — tas viss liecina, ka solidaritate nav vairs tikai kopdarbības naturalistisks fakts un nav arī vairs tikai kaila morāla ideja. Solidarisma princips iegūst juridiskas formas un viņu sargā juridiskas sankcijas. Solidarismam nepietiek ar to vien, ka viņš atmodina morāliskas jūtas, viņš cenšas papildināt tiesību sistemu, cilvēka tiesību deklarācijai viņš pievieno arī pienākumu deklarāciju, šiem pienākumiem pie tam paredzēdams sankcijas. Piemēram, nodokļu politikā, kas ir pienākuma subjekts? Tā jautā franču zinātnieks Šarls Žids. Un viņš atbild: tas, kuŗš kļuvis bagāts faktiski pastāvošās solidaritātes dēļ. Uz jautājumu, kam pienākas saņemt šī pienākuma izpildīšanas rezultātu, Žids atbild, ka noteiktu kreditoru nav, viņus visus reprezentē valsts. Cik un kā maksāt, to izšķir valsts.

Solidarisma kritiķi uzsver, ka solidarisms nerāda izeju no nevienlīdzības strupceļa, un tādēļ viņš nespēj sociālo jautājumu atrisināt: cilvēces evolūcija ved uz cilvēka personības atbrīvošanu, bet solidarisms attīstību virzot atpakaļ; solidarisms cilvēkos neaudzinot radošo mīlestību un mazinot personīgās atbildības jūtas, tās uzveļot sabiedrībai; solidarisms mazinot to cilvēku enerģiju, kam jācīnīties par savu interešu aizsardzību (šķiru cīņā). — Nekad solidarisms neapmierinās tos, kas aizrāvušies no vienlīdzības utopijas, ne arī tos, kas grib iznīci-

nāt privato īpašumu. Solidarisms noliedz šķiru cīņu kā sabiedrības pārveidošanas vienīgo drošo līdzekli, viņš neaprobežojas arī ar labdarības sludināšanu, jo viņš paceļ sabiedrisko organizāciju un valsts aktivitāti, meklē juridiskas sankcijas un garantijas. Solidarisms dibināts uz ticību cilvēkam, uz ticību viņa spējām kļūt moraliski pilnīgākam, bet viņš nepadodas naivam optimismam un tādēļ neieteic nekādus radikālus lūzumus. Solidarisms ir viens posms cilvēku sabiedrības progresīvā attīstībā, ņemot vērā, ka cilvēka psihika kļūst arvien vairāk sociāla. No laika gala cilvēkam ir bijis jāatzīst, kādus labumus viņam sniedz dzīvošana sabiedrībā. Nekad neviens cilvēks tikai ar saviem spēkiem vien nebūtu varējis radīt tādas dzīves ērtības, tik dažādas kultūras vērtības un tādas iespējas sniegties pēc vienmēr lielākas pilnības, kādas viņam nodrošina sabiedrības organizācija. Uz šīs atziņas pamata ir jābalsta piespiedu padošanās valsts varai un jāsekmē apvienošanās brīvas ierosmes un brīvprātīgas piekrišanas ceļā. Sociālās apziņas augšana sekmē tādu stāvokli, ka sabiedrības organizācija var nostiprināties arī sašaurinot piespiedu kārtību. Un valsts tad sastādās no iespaida spējīgām sabiedriskām organizācijām, kas stāv starp valsts varu un atsevišķiem pilsoņiem. Solidarisma valsts īpatnība ir solidaristiski būvētu sabiedrisku organizāciju pakāpenība, kuŗas, aptverot iespējami visu sabiedrību un pārstāvēd visus viņas intereses, necenšas vienu otru ietvert sevī, bet cenšas saskaņot

savu kopdarbību valstī kā augstākā vienībā. Uz tāda pamata ir dibināta jaunlaiku korporatīvā valsts. Bet šāda valsts prasa ļoti plašu un pastāvīgu audzināšanu solidarisma garā. Solidarisma psiholoģiskais pamats paliek sense-
nais cilvēka egoisms, kuŗš gan atzinis pašierobežošanas izdevību. Panākumu garantija ir pilsoņu apzinība, taču paturot piespiedu varu, kaut lai nodrošinātu labprātīgi atzīto pienākumu izpildīšanu. Solidarisms pamatojas uz progresu, pieņemot cilvēka psihikas pacelšanos vienmēr lielākā pilnībā, tomēr neignorējot pieredzes sniegtās atziņas, ka tagadējā cilvēces attīstības stāvoklī iespējamās tikai tādas sabiedriskās pārvērtības, kas neatmet cilvēka dabā iemītošo egoismu. Solidarisms nenomāc cilvēka personību, neaptur un neiznīcina viņa tiekšanos pēc atbrīvošanās, viņš tai paver daudz plašākas iespējas, jo katrs ierobežojums un katra piespiešana nodrošina labumu arī tam, kuŗš tiek ierobežots un kuŗš tiek piespiests izpildīt savus pienākumus. Nesašaurinot atsevišķo cilvēku aktivitāti, solidarisms paplašina viņu sasniegumu apmērus. Tagadnes cilvēks jau labi saprot saskaņotas rīcības un viņa sabiedriskās piederības nepieciešamību un izdevību. Tiesību uzdevums ir sekmēt šo attīstību, sniedzot viņu rīcībā esošo palīdzību, t. i. pamudinot un piespiežot, algojot un sodot. Mūslaiku cilvēks jau pierāda pietiekamas spējas rīkoties ar citiem solidari, lai panāktu savu labumu, un tādēļ nav jābaidās ķerties arī pie piespiedu vai pie aizsardzības līdzekļiem, ja

tos attaisno vispārības labums. Tā tad solidarisma ideja ir tīri realistiska. Jo laikmeta sociālās tieksmes jau atstājušas savu ietekmi kā attiecībā uz īpašumu, tā arī uz savstarpējo līgumu brīvību un uz brīvo konkurenci (tresti, sindikati u. t. t.). Mums, piemēram, liktos pavisam ērmeta īpašnieka tiesība neatļaut izmantot ūdenskritumu, kas atrastos uz kāda īpašnieka zemes un kas varētu zemi darīt bagātāku, izlietojot ūdens krituma enerģiju. Valsts tagad apzinās savu pienākumu ierobežot personas tiesības, ja tās atrodas asā nesaskaņā ar sabiedrības interesēm. Nevienam vairs neliksies nedabiska un nesaprotama valsts iejaukšanās uzņēmēju un strādnieku līgumu attiecībās, kaut te ir pārkāpts līgumslēgšanas brīvības princips.

Bez tam uz solidaritāti pamudina individualo pūliņu nesekmība un nevarība. Modernās sabiedrības apstākļos atsevišķa persona nespēj nodrošināt savas intereses bez visas sabiedrības darbīgas līdzdalības. Tā tad paša atsevišķā cilvēka intereses prasa spēcīgu sabiedrisku organizāciju pastāvēšanu, bet valsts intereses savukārt prasa dažu individualo tiesību ierobežošanu, kas apzinīgus un kulturalus pilsoņus ne mazākā mērā neapgrūtina. Šādus ierobežojošus izņēmumus pazina pat romiešu tiesības, neraugoties uz savu stingri individualistisko pamatu (mantošanas tiesībās).

Solidarisma gala mērķis ir tāds pats, kā bija individualismam, proti: organizēt sabiedrību, kur cilvēka personība būtu iespējami pilnīgi brīva un nodrošināta, t. i. organizēt solidaru un

brīvu pilsoņu sabiedrību. Bet solidarisms augstu vērtē sabiedrības organizācijas, sevišķi valsts svaru, lai būtu iespējams nodrošināt atsevišķā cilvēka brīvību un labklājību, atzīstot, ka ir nepieciešami upuri par labu visai sabiedrībai, bez kuŗas atsevišķais cilvēks būtu nevarīgs savā eksistences cīņā. Patiesā īstenība, kādu to pēta sociologi, pazīst kā atsevišķos cilvēkus, tā arī sociālās grupas, abus kā vienādi reālus elementus. Tie atrodas pastāvīgā sadarbībā. Atsevišķā cilvēka pretimstādīšana sabiedrībai, vai arī otrādi, ir tikai šķietama, jo īstenībā sabiedrība sastāv nevien no individiem, bet arī no grupām un tikai retos izņēmuma gadījumos vientuļais atsevišķais cilvēks uzstājas pret sabiedrību. Abām pusēm tiek uzlikti pienākumi, lai abas puses varētu atraisīt savu maksimālo aktivitāti, pie kam sabiedrība un valsts nenomāc atsevišķo cilvēku, bet viņas arī nevar sadrupt un sevi vājināt ar savu atsevišķo sastāvdaļu pilnīgo neatkarību. Solidarisma praktisko uzdevumu pildīšanai jānotiek pamazām, bet gan nepārtraukti. Nav jāizdomā juridiskas konstrukcijas, bet jāielūkojas to parādību juridiskā būtībā, kas tiesībās izpauž pašas dzīves radīto solidarismu. Individualisma laikmeta nopelni ir nenoliedzami. Viņš radījis tiesību kulturu un nodrošinājis tās tālāku attīstību: jo spilgtāk un skaidrāk izpausta sabiedrības locekļu pašapziņa un savstarpējā cieņa, jo labāk nodrošināta visas sabiedrības attīstība. Bet nav arī noliedzama individualisma vienpusība. Tas neat-

bilst pašas dzīves patiesībai. Cilvēks pieder pie dažādām sabiedriskām grupām un pakļauts dažādu sakaru un atkarību ietekmei. Viņa darbība atrodas zināmā atkarībā no apkārtējiem ļaudīm, viņa domas ir nenoliedzamā sakarā ar viņa vidi. Visapdāvinātākais cilvēks ir sava laika un savas sabiedriskās apkārtnes bērns. Vispēcīgākai cilvēka personībai ir nepieciešams sabiedrības atbalsts. Vislabāk atsevišķā cilvēka intereses spēj aizsargāt sabiedrības organizācijas, tai sadarbībā, kas nodrošina viņa pašapziņas augšanu un attīstību. Valsts nesaistāv no atsevišķiem cilvēkiem, bet no dažādām sabiedrības organizācijām, kas radušās uz asinsradniecības, nacionālās tuvības, arodniecisko vai garīgo interešu kopības pamata. Piem. arodbiedrības pilnīgi izskaudušas individualos darba līgumus. Un katrai arodnieciskai interesei patiesi arī ir nepieciešama organizēta aizsardzība. Tiesību sistemā to iespējams ietvert tikai pamazām, jo tiesību iekārtai jābūt stingrai un stabilai, tur nedrīkst notikt bieži satricinājumi. Pozitīvo tiesību stabilitate ir viena no visvērtīgākām šo tiesību īpašībām, kādēļ arī juridiskā domāšana, kas radusi pamatoties uz pozitīvām tiesībām, pa laikam ir lēna un tikai pamazām, kad notikusi jaunas tiesību apziņas izaugšana, vecās kārtības inerces tiek pārvarēta un jaunās idejas tiek ietvertas jaunās tiesību normās.

Individualisms un socialās tieksmes visharmoniskāk ir samierinātas solidarismā, kuŗš katru cilvēku uzskata par veselā daļu, bet at-

zīstot, ka atsevišķais cilvēks ir daudz atzinības parādā sabiedrībai, kurā viņš dzīvo. Bet solidarisms arī atzīst, ka sabiedrībai, kas atsevišķam cilvēkam nenodrošina iespēju attīstīt savas radošās spējas, nenovēršami ir jāpanīkst. Solidarisms sekmē un atbalsta korporatīvo aktivitāti. Atsevišķais cilvēks pieder kādai korporācijai, kas vairo viņa iespējas un panākumus. Korporācijai tiek piešķirtas patstāvīgas tiesības attiecībā pret valsti un tā kļūst aktīvs valsts dzīves līdzdalībnieks. Valsts sastāv no dažādu sabiedrības organizāciju tīkla un savu spēku smel organizētā sabiedrībā. Ar valsts korporatīvo organizāciju tiek panākta daudzu apvienību sarežģīta harmonija, kas izpauž visus nācijas radošos spēkus.

2

Vadītāja ideja

Solidarisms nav tik brīnišķīgs, kā daudzas yīrszemes paradīzes utopijas, jo viņš domāts cilvēkiem, kādi dzīvo visapkārt ap mums pašiem. Viņš ņem vērā visus vēstures virzītājus spēkus, viņš formulē visus procesus, kas norisinās mūsu acu priekšā, viņš neidealizē cilvēku, neaizmirstot nekad, ka progress prasa ilgstošu un nepārtrauktu cilvēka psihikas pāraudzināšanu.

No socioloģijas viedokļa solidarisms nozīmē individuālo un sociālo elementu vispīlnī-

gāko harmoniju, personīgās un korporatīvās aktivitātes augšanu, valsts pamatu nostiprināšanu, nodrošinot reizē arī atsevišķā cilvēka neatkarību un pašdarbību. Tur slēptas grūti aprēķināmas, bet skaistas nākotnes iespējas. Cilvēku kultūra tūkstošiem gadu ir meklējusi šīs iespējas, un viņu piepildīšana dos mums daudz vairāk, nekā ar cilvēka dabu nesaskaņošo galējā individualisma vai galējā kolektivismā valdība. Gājiens no liberalismā un socialisma uz solidarismu nozīmēs jaunus sociālā progresā panākumus. Ja ikkatrs laikmets meklē savu vadītāju ideju, tad solidarisms pilnā mērā un ar visām tiesībām spēj būt mūsu laika vadītāja ideja.

Kā cilvēce nonāca pie nepieciešamības meklēt un atrast jaunu vadītāju ideju? Atbildot uz šo svarīgo jautājumu, runājot par cilvēces gaitām visjaunākā laikā, turēsimies pie tēlojuma, ko sniedz prof. Ginss. Deviņpadsmitā gadu simteņa otrā pusē un mūsu gadu simteņa sākumā norisinājās sekmīga kultūras attīstība un ievērojama tautu labklājības celšanās. Bet kopš pasaules kara beigām iesākās lielu satricinājumu laiks, kas atnesis daudz posta. Tas ilgst jau vairāk kā divus gadu desmitus. Kad 1914. gadā sākās pasaules karš, maz bija to, kas domāja, ka tas būs ilgstošs un ka kara postošās sekas būs jūtamas gadu desmitiem. Arī pasaules saimniecība, nespējama atgūt agrāko mierīgo labklājību, mokpilnos meklējumos raugās pēc jaunu savstarpējo attiecību radīšanas. Nevīlus rodas jautājums, vai modernā cilvēce nav

iekļuvusi ilgstošā nelaimju ciklā un karš, revolūcijas, komunisms, rūpniecības satricinājumi ir tikai vienas ķēdes locekļi. Zinātne nepazīst tikai periodiskās krīzes, viņa pazīst arī ilgstošus panīkuma laikmetus. Tādus laikmetus, piemēram, pazīst Ķīnas vēsture. Arī senā Roma. Republikas pastāvēšanas otrajā pusē Roma piedzīvoja smagus satricinājumus, pilsoņu karus un sacelšanās. Un tad nāca Oktāviana Augusta laikmets, kas atnesa ilgi gaidīto iekšējo mieru, drošību un labklājību. Tad atkal sākās posta laikmets, simtgadu ilgie karaspēka sacelšanās gadi, kas valsti noveda līdz nabadzībai un sabrukumam. Arī tālās pagājības leģendās stāstīts par lielām katastrofām, kas cilvēci iznīcinājušas. Bībele stāsta par vispasaules ūdensplūdiem; Send-Avesta par trim ilgajām ziemām, kad cilvēku cilts gandrīz pilnīgi izmirst; grieķu leģenda stāsta par gigantiem, kas ķīdā iznīcina cits citu, līdz dzīvi paliek tikai daži. Arī rakstniecībā to redzam. Vergilijs stāsta, ka Jupiters pēc zelta gadsimta uzsūtījis katastrofu, lai piespiestu cilvēkus pašiem sevi atrast ceļu uz pilnību. Seneka saka, ka katastrofas esot kā pērkona negaiss, kas iztīra gaisu. Uguns un ūdensplūdi periodiski iznīcina cilvēci, un tad atkal nāk bezvainības zelta laikmets, kā pazaudētā un atkal atrastā paradīze. To pašu apstiprina Eiropas tautu ne visai ilgā vēsture. Ir nepāšaubāma mainīgu uzplaukuma un pagrimšanas vai panīkuma laiku pastāvēšana. Un mūs-laiku cilvēce pārdzīvo tādu krīzes laikmetu, kad karš un revolūcijas iznīcināja tautu labklā-

jību, satricināja autoritates, sašķobīja morali. Valstij doti pavisam citi uzdevumi, nekā tas bija šī gadu simteņa sākumā. Pārgrozās arī mūslaiku valsts formas. Parlamentarisms savu prestižu ir zaudējis. Tautas ilgojas pēc stingras varas. Tā sauktie demokratiskie principi, sevišķi tautas pārstāvības ideja uz vispārīgas, tiešas, vienlīdzīgas un aizklātas balsošanas pamata zaudējuši savu svaru. Jau Ernests Renans, franču domātājs, ir teicis, ka dibināt valdību uz vispārīgo vēlēšanu tiesību pamata ir tikpat neiespējami, kā būvēt māju no smilšu kaudzes, bez cementa. Un viņš runā par grupu un interešu, bet ne par kāda vēlētāju skaita pārstāvību. (Skat. Andr. Mišela grāmatu „Valsts ideja”, 662. lapp.). Tā tad notiek dziļas pārvērtības. Rodas daudzas svarīgas un atbildīgas tiesiskas problēmas. To izšķiršanai ir vajadzīgs kas vairāk, nekā politiska nojauta vai veselīgs praktiskais prāts. Ir jānotiek tiesību apziņas pamata principu revīzijai. Ir jāatrod vadītāja ideja.

Neraugoties uz savu likumību, panīkuma laikmeti tomēr nav stichijiska nenovēršamība, līdzīga ūdensplūdiem un zemes trīcēm. Šie laikmeti ir pārmaiņu sekas, kādas notiek sociālā dzīvē. Parasti labklājības laiks līdz atnes psiholoģisku pacilātību, ticība nākotnei palīdz aizmirst trūkumus, sekmē sadarbību un savstarpēju palīdzību, izvirza labus vadoņus un vadītājas grupas. Bet kad šis gara stāvoklis izzīkst, bet jaunu uzdevumu un jaunas ticības nav, tad vadītāja grupa, materiali nodrošināta

vai privilīgēta, zaudē savu autoritāti. Pie tam tā zaudē ticību savai tiesībai zemi vadīt (raksturīga šai ziņā ir atsacīšanās no varas un varas zaudēšana). Un tad iesākas vispārīgs panīkums, sabrukums. Zūd griba strādāt nākotnes labā, kas šķiet tumša un nepievilcīga, zūd enerģija un izsīkst ietaupījumi. Dažkārt sabrūk reliģija, pagrimst valsts, tiek pārkāpti visi baušļi, izvirst socialai sadzīvei nepieciešamās īpašības. Visbriesmīgākais šādā laikā ir pilnīgs samulsums, kas rodas no ideju spēka zuduma. Un tad cīņu iesāk komplicētā, dažādu instinktu un tieksmju pilnā cilvēka daba, cīņu pati šī daba ar sevi. (Skat. P. Sorokina grāmatu „Revolucijas socioloģija”, latviski divi daļās.) Cilvēks sajūt vajadzību pēc vienotības, kas atdod līdzsvaru un dvēsele saskaņu. Franču sociologs E. Tards saka: „Gramatikas visa būtība ir valoda. Reliģijas būtība ir dogmatika, kara būtība — stratēģija, un katras valdības būtība ir politiskā ideja, ko viņa cenšas piepildīt. Viegļāk ir izdot dučiem jaunu likumu, nekā radīt jaunu tiesību pamatu, kas labāk spētu izlīdzināt visas intereses.”

Pēckara laikmets visā pasaulē bija raksturīgs ar to, ka bija pazaudēta vadītāja ideja. Kapitalistiskās pasaules galvenā, vadītāja grupa bija atbildīga par pasaules karu. Pēc kara tā gribēja panākt mieru, bet nespēja to nodrošināt un nokļuva smagās pretrunās, zaudēdama valsts varu, kas nokļuva lielāko tiesu socialistisko partiju rokās, izpaužot sociāli zemāko grupu centienus un intereses. Bet viņi nespēja

piepildīt savus nodomus. Viņu politika iemaldījās kompromisos un izmēģinājumos. Un viņu valdības radija vilšanos visās iedzīvotāju grupās, vīlušies bija arī viņi paši. Notika biežas valdību maiņas, dibinājās neiedomājami pretēju interešu un uzskatu bloki. Tas viss rāda ilgstošu grūtību laiku. Notiek asi lūzumi, kas iezvana gaidāmus lielus satricinājumus. Taču mūslietu cilvēce neatrodas bezdibeņa malā un izeja ir iespējama. Cilvēces rīcībā ir jaunradītāju spēku bagātība, arī materialās bagātības, neizlietas cilvēku rezerves. Vajadzīga tikai etisko spēku pacelšanās, kas varētu atjaunot ticību nākotnei. Cilvēka gars jāatbrīvo no pārlieka egoisma un ienaida, pievēršot viņu cilvēces kultūras ideāliem. Bet vadītājas idejas nevar izdomāt, tām jāaskan ar to cilvēku psihiku, kultūras līmeni, kam šīs idejas domātas.

3

Pārvērtības starp socialām grupām

Kapitalistiskā saimniecība rada interešu pretešības, sabiedrība sadalās uzņēmēju un strādnieku ienaidīgās grupās. Arī tautas, no rūpniecības viedokļa, sadalās ražotājās un patērētājās tautās, pie kam ražotājas tautas kļūst bagātas uz patērētāju tautu rēķina, no kurām pirmās pērk izejvielas un pārdod gatavas preces. Bez šīs pretrunas kapitalismam piemīt

neapmierināma tieksme izplesties. Ātri aug dažādu mašinu un darba rīku skaits, kādēļ augsti attīstītā kapitalisma valstis spiestas meklēt tirgus, kur savus ražojumus novietot un iesākas sacensība pēc tirgiem. Arvienu augošais mašinu skaits noved pie tā, ka šīs mašīnas netiek lietotas tikai ražotājās zemēs, bet mašīna, kas darināta, piemēram, Anglijā, aiziet uz Indiju un sāk konkurēt ar savu metropoli. Mašīna kļuvusi baltai rasei neuzticīga, kā teica Osvalds Špenglers. Sevišķi tas kļuva redzams pēc pasaules kara. Pirms kara Eiropai piedereja visas izejvielu bagātības, kapitāli, tehnikas pārākums, militarais spēks, enerģija un izglītība, — vārdu sakot viss, kas nodrošina kulturalu un politisku virsvadību. Bet kara laikā viņa zaudēja šīs priekšrocības. Eiropas virsvadība grūti iedomājama, kad valstis saskaldītas naidīgos nogrupējumos. Arī Eiropas autoritāte kulturas ziņā zaudēta sabrukušās morales dēļ pēc kara un tādēļ, ka Eiropa sadalīta buržujiskā un komunistiskā pasaulē ar viņu pretējādiem uzskatiem par tiesībām, morali, reliģiju un cilvēces uzdevumiem. Pirms kara Eiropas valstis saviem strādniekiem spēja nodrošināt labas algas un kulturalas dzīves apstākļus. Pēc kara šīs valstis nomocījās ar bezdarbnieku miljoniem. Tādos apstākļos viegli iespējams atkal jauns karš. Bet ko tas spēs sniegt? Pasaules kara sekas mums visiem zināmas. Karš iznīcināja tautu labklājību, kā uzvarētājās, tā karu zaudējušās zemēs. Ļoti vērts atcerēties seno teiku par gigantu cīņām, kas

cits citu iznīcinājuši, un kas dzīvi palika, tie redzēja, ka cīņa nekā nevienam nav devusi. Acīm redzot, nelīdz arī kaŗa tehnikas baismīgie izgudrojumi, kuŗu mērķis cilvēku iznīcināšana un sekas — cilvēces iznīcināšana. Smaguma centru pārnēsot uz gatavošanos kaŗam un aizsargāšanos pret to, šķiru pretešķības mazinājās; saimnieciskās krīzes mazina vajadzību sacensties pēc savas daļas no nacionalās bagātības. Strādnieki priecīgi, ja fabrikai ir darbs un uzņēmēji apmierināti, ja var strādāt kaut bez zaudējumiem, kas nebūt nav vienmēr iespējams. Tādos apstākļos socialistisko partiju vadītāji samulsa. Ko viņi varētu strādniekiem sniegt, ja saņemtu kā mantojumu kapitalisma satricināto saimniecību? Un pie slimā kapitalisma gultas viņi stāvēja nevis kā mantojuma saņēmēji, bet kā līdzdalībnieki, kas gaidīja slimnieka drīzu izveseļošanos. Socialistu jaunie sapņi bija būvēti uz iedomām par tehnikas progresu, kas saistīts ar kapitalismu. Bet kad tehnika radīja chronisku pārprodukciju, vai kad pie tehnikas labumiem tika nācijas, kas pārāk tālas socialismam, tad socialistiskās partijas zaudēja pamatu zem kājām. Un socialisma visgalējā virziena izmēģinājumi cilvēcei arī kļuva redzami.

Visu šo apstākļu iespaidā notiek ievērojamās pārvērtības starp socialām grupām, viņu attiecībās un arī tagadnes cilvēka pasaules uzskatos.

Laikmetā, kad kapitalisms sākās, bija nepieciešama privileģiju iznīcināšana. Tiesību vien-

līdzība un konkurences brīvība pavēra ceļu uzņēmējiem un tirgotājiem. Bet līdz ar industrialisma attīstību konkurence kļuva arvien asāka un draudēja iznīcināt visu peļņu. Tad uzņēmēji sāka cēsties pēc konkurences ierobežošanas un radās tresti, sindikāti, koncerni, kas sīkākos uzņēmumus iznīcināja. Milzu uzņēmumiem bija nepieciešami ļoti lieli kapitāli, kādus spēja dot tikai bankas. Un ekonomiskā varenība pamazām pārgāja finansistu rokās. Saimnieciskās dzīves pretešķības kļuva vienmēr asākas. Neraugoties uz brīvās konkurences principu, visās svarīgākās saimniecības nozarēs valdīja monopoli, patērētāji nokļuva ražotāju varā. Pati saimnieciskā iekārta bija ievērojami pārvērtusies.

Sakarā ar to jēgu zaudēja arī demokratiskā pārvaldes sistēma, kas bija vajadzīga tad, kad pastāvēja brīva konkurence un ikkatra neliela grupa gribēja cīnīties par savām interesēm un tikt pie saviem pārstāvjiem parlamentā. Faktiski tās iedzīvotāju grupas, kas nespēja apvienoties visas valsts mērogā, savu dažādo interešu dēļ un arī tādēļ, ka viņām trūka līdzekļu agitācijai un vēlēšanu kampaņu izvešanai, tās nespēja konkurēt ar labi organizētām lielajām partijām. Vispārīgās vēlēšanu tiesības tāpat zaudēja savu nozīmi, kā brīvā konkurence. Faktiski tās kalpoja tikai labi organizēto grupu interesēm, tāpat kā saimniecībā valdīja tresti, sindikāti, karteli un koncerni.

Tādos apstākļos kļuva arvien nepieciešamāka valsts iejaukšanās, kas kārtotu grupu at-

tiecības, izlīdzinātu privātās un sabiedriskās intereses. Saprotams, ka problēmas atrisinājumu nedotu, ja par uzņēmēju kļūtu valsts, ja zemes un ražošanas līdzekļu privātais īpašums tiktu iznīcināts un atdots valstij. Atrisinājumu nedotu arī atgriešanās pie liberalismā meto-
dēm, kas jau pārdzīvotas un nepareizi vērtē attiecības starp publiskām un privātām interesēm. Ir jāmeklē tāda sistēma, kas abus šos stāvokļus spēj saskaņot un izlīdzināt. Par tādu sistēmu spēj būt solidarisms. Solidarisms patur privāto īpašumu, ierosmes brīvību un sacensību, bet atsevišķo iedzīvotāju grupas padara organizētas un saskaņotas. Nevien strādnieki un uzņēmēji, bet arī tirgotāji, pārdevēji, brīvo arodu piederīgie (advokāti, žurnalisti, zinātnieki u. c.), šie visindividūālāk noskaņotie ļaudis organizējas savās biedrībās kopīgai sava aroda interešu aizsardzībai. To pašu dara tādas ievērojamas grupas, kā lauksaimnieki un amatnieki. Solidaritāte, kas apvieno ļaudis ar kopīgām interesēm, kuŗi viens otru labi saprot, pie kam šī apvienošanās dod praktiskus panākumus, valsts varas atbalstītus, tāda solidaritāte vairs nav tikai saldi vārdi. Tā ir dzīva saite, dibināta uz apzinīgu disciplīnu, kas māca saprasties, palīdzēt vienotram un būt vienprātīgiem. Arī patērētāji atzīst organizācijas lielo spēku, un kooperācija gūst vienmēr lielāku nozīmi un svaru. Šo dažādo interešu organizēšanā valsts nevar vienaldzīgi nolūkoties: šādas intereses jāizlīdzina, jāaskaņo ar tautas saimniecību un ar valsts un tautas aug-

šanas un attīstības interesēm vispārī. Interesešu patvaļīgas spēles vietā rodas apzinīga darbība noteiktu centienu un mērķu piepildīšanai. Šo mērķu un tautas labuma aizsardzībai valsts var iejaukties arī ar spaidu līdzekļiem. Bet visa jauno attiecību iekārta dibinās uz interesešu solidaritātes, uz labprātīgas un brīvas, sadarbības pamata. Valsts neapmierinas ar to vien, ka organizētas lielās grupas, kuŗas jau demokrātijas sistēmas laikā bija organizētas. Jābūt organizētām vienādi visām grupām. Sevišķi svarīga ir to grupu organizēšanās, kas pēc sava stāvokļa visvairāk ieinteresētas visas tautas labklājībā. Tādas grupas ir zemnieki, inteliģence, amatnieki, tā sauktās vidējās grupas. Starp visām šīm grupām valsts tad kļūst par augstāko šķīrēju un par visas nācijas interesešu pārstāvi. Rodas jauna tiesību un saimniecības sistēma — solidarisms, kuŗu kā no liberalisma, tā sevišķi no socialisma šķīr vesels bezdibens. Solidarisms noraida kā liberalās valsts pasīvitāti, visu atļaujot patvaļīgai interesešu spēlei, kas reali izpaužas kā ekonomiski un politiski stiprāko vara, tā viņš noraida arī pašticīgo un pretenciozo socialistisko valsti, kas pilnīgi iznīcina atsevišķa cilvēka tiesības un grib kļūt par to milzīgo uzņēmēju, kam pakļauti būs visi zemes iedzīvotāji, neatvairāmi un nenovēršami, pie kam cilvēka arodinteresešu aizsardzība savās organizācijās arī zaudē savu nozīmi, jo milzīgais uzņēmējs — valsts ir visuvarens un viens pats diktē savus noteikumus visiem. Pie tam solidarisma galvenā būtība nav vis sabied-

rības ārējās iekārtas formas, bet uz pavisam jauniem pamatiem pārradītas grupu savstarpējās attiecības.

Bet vadītājas idejas savu spēku gūst tikai atkarībā no tā, cik liels un cik pārliecības spēka pilns ir tas pulks, kas seko šai idejai un kas spējīgs organizēties, lai to piepildītu.

Liberalisma idejas bija rūpniecības un tirdzniecības laikmeta radītas un šis laikmets saistās ar kapitalisma sociali-saimnieciskās sistēmas uzplaukumu. Bet kapitalisms noveda pie pasaules kara. Lai kādi būtu strīdi par to, kas īsti bija vainīgs pie kara izcelšanās, bet šie strīdi pāriet garām jautājuma būtībai, jo kara izcelšanās pamatcēlonis ir industrialisma pārņēmīgās attīstības radītās valstu sacensības rezultāts. Karš beidzās ar ilgstošu un briesmīgu postu, ar morālās kultūras sabrukumu un nabadzības ielaušanos daudzu tautu dzīvē. Karš tukšas un saltas darīja cilvēku sirdis un nokāva ticību garīgam spēkam, kulturai un labākai nākotnei. Sevišķi pret kancetrēto lielkapitalismu radās nemiers visās tautās. Ar to izskaidrojami socialistisko partiju panākumi Eiropā pēc pasaules kara. Bet socialisms būtībā ir kapitalisma turpinājums, ražošanas sistēmu paturot to pašu, tikai iznīcinot privātos uzņēmējus un ražošanas līdzekļus socializējot. Ar uzdevumiem un problemām, ar ko netika galā kapitalisms, — socialā atkarība, nesaskaņa starp ražošanu un patērēšanu, tautas vispārīgās labklājības taisnīgs sadalījums u. c., nespēja tikt galā arī socialisms, jo arī mūsdienu sabiedrības lo-

cekļu psiche daudz labāk saskan ar saimniecību, kur valda privatās vai ģimenes intereses. Tādēļ arī socialisti, gan piedalīdamies valdībās, gan parlamentu likumdošanā, kur viņiem daudzkārt bija pat vairākuma vara, pēckāra gados nespēja gūt daudz maz ievērojamus panākumus, un viņu valdības beidzās ar budžetu deficitu un ar valsti apdraudošu strāvu izplatīšanos. Valstis, kur valdīja socialisti, izkļuva no grūtībām vienīgi ar dažādu, bieži vien pavisam pretējādu grupu bloku un koalīciju radīšanu varas organizēšanai. Zemēs, kurās bija vairāk cietušas karā, politiskā krīze bija asāka un slimīgāka. Vairākās valstīs radās koncentrēta vienvaldība (Itālijā, Vācijā u. c.): tukšo vietu aizņēma stipras gribas vīri, kļūdami par tautu vadoņiem, jo uz vispārīgo vēlēšanu tiesību pamata nebija iespējams radīt stingru un stabilu valsts varu, kurā pie tam bija augstākā mērā nepieciešama taisni tādēļ, ka parlamentu partijām nebija nekādas skaidras, visas nācijas mērķus aptvērējas programmas. Ap jaunradīto stipro varu apvienojās plašas iedzīvotāju aprindas, kas vairs nevarēja pieņemt kapitalisma režīmu, bet kas neticēja arī socialisma solījumiem, tik neskaidriem, miglainiem un fantastiskiem, ka šo solījumu dēļ cilvēki neatzina par derīgu upurus nest un atsacīties no konkrētas darbības, lai labāku darītu jau šodienas dzīvi.

Tā tad pasaules karš un gadi pēc tā, kad valdīja parlamentu partijas, ir radījis divu lielu sistemu un ar tām saistītu teoriju nespēju tikt

galā ar tautu dzīves jauncelšanas uzdevumiem. Kapitalisms ar savu liberalismu un socialismu ar proletariata diktaturas un privatīpašuma socializācijas mācībām ir izrādījušies par nederīgiem laikmeta izvirzīto problēmu atrisināšanā. Bez tam liberalismam un socialismam piemita tieksme pēc kundzības, valsts vadības varu nododot tikai zināmu valdošu grupu rokās, tā kā ārpus varas organizācijas palika ievērojamas citas grupas, kuras pēc sava rakstura ir daudz vispārnacionalākas, visas grupas aptverošas. Pirmplānā izvirzījās vidējās grupas: zemnieki, inteliģence, amatnieki, ierēdņi, mazākie tirgotāji. Šīs grupas no kara un revolūcijas ir visvairāk cietušas, visvairāk viņas arī upurus nesušas. Tas viņas spieda apvienot savus spēkus un sākt organizēties. Zemnieki radīja pat plašu un spēcīgu starptautisku apvienību. Vissvarīgākā parādība tomēr ir tā, ka šīs vidējās grupas, iegūdamas varu, vai vismaz jūtamāku iespaidu uz varu, necentās nomākt un apspiest citas grupas un viņu politika pamatojās uz vispārvalstisku interešu ievērošanu un apmierināšanu. Šīm grupām nav sevišķi uzsvērtu agresijas tieksmju, un viņu labklājība atkarīga no visas nācijas, visas valsts labklājības līmeņa, viņu intereses neprasa ne šķiru cīņu, ne arī uzkundzēšanos citām grupām. Šīs vidējās grupas arī visgrūtāk padodas organizēšanai, kas lieku reizi atkal pierāda, ka viņas necenšas pēc saviem atsevišķiem grupas mērķiem, bet savus centienus saskaņo ar visas valsts un nācijas mērķiem un uzdevumiem.

Sevišķi krīzes laikos, kad vienpusīgie atsevišķo grupu centieni kļūst uzmācīgi asi un apdraud valsts vienību, vidējās grupas vispilnīgāk izpauž saliešanos ar valsts organismu, ar nacionālo ideju. Tā notika arī laikmetā pēc pasaules kara un revolūcijām, kad valstu un tautu dzīvi apdraudēja šķiru kara idejas un kad iedzīvotāji nostājās naidīgās pilsoņu kara frontēs, lai iesāktu iznīcinošas cīņas. Tad cēlās vidējās grupas, sevišķi inteliģence, un pacēla jaunas idejas karogu. Šī jaunā ideja bija solidarisms, kas vispilnīgāk saskan ar laikmeta centieniem pēc pretešību iznīcināšanas un visas nācijas radošās enerģijas atraisīšanas. Solidarisms neprasa, lai valsts vara celtu tikai vidējo grupu spēku, tas atzīst visu grupu svaru un nozīmes ievērtēšanu, visu grupu intereses un vajadzības taisnīgi izkārtējot, lai neviena no tām nevarētu citas grupas uzskatīt par savas izmantošanas objektiem. Par laikmeta saucieni kļūst solidarisma ideja un sabiedrība tiek organizēta saimnieciskās sistēmas un valsts iekārtas pārveidošanai uz solidarisma pamatiem. Bet to dzīvē izvest iespējams tikai atkarībā no tā, cik šādām pārmaiņām ir sagatavota sabiedrības domāšana, viņas psiche. Tagadējos laikos vairs nav iespējams darīt tā, kā ieteica Voltērs — „sadedzināt vecos likumus un radīt jaunus”, vecās tiesības atdod savu vietu jaunajām, kad cilvēku domāšana tam ir jau sagatavota, kad cilvēku psiche pārveidojusies un kļuvusi spējīga pieņemt jauno dzīves kārtību un atzīt to par saskanošu ar viņu pārliecību.

Jaunas tiesību idejas

Pārejas laikos, kāds bija laikmets pēc pasaules kara un kurš īstenībā nav vēl beidzies, sevišķi ievērojot no jauna uzliesmojušo ieroču sadursmi starp vecākām un lielākām Eiropas tautām, šādos laikos cilvēku prāti allaž tiecas nākotnē, kur tiek meklētas jaunas atziņas, jaunas tiesību normas. Vismazāk piekritēju tagad ir uzskatam par tiesību nemainību. Ievērojami tiesību vēsturnieki jau pirmā pasaules kara laikā, 1915. gadā, rakstīja, ka „tiesības, kas ir cilvēka roku radītas, noveco nevien savās normās un doktrinās, bet arī visā savā nacionāli-vēsturiskā koncepcijā. Un mūsu laikā arvien vairāk izplatās uzskats, ka pastāvošās tiesību sistēmas vairs nesaskan ar mūsdienu sabiedrības pamatvajadzībām. Visur rodas reformu projekti un mēģinājumi likumdošanas ceļā panākt uzlabojumus, kas nozīmē ievērojamu maiņu pašos pamatjēdzienos”.

Bet nākotnes jautājumiem cilvēks tuvojas ļoti apdomīgi un uzmanīgi, kā taustīdamies. Viņam nav dots pravieša spēks. Vēstures rati griežas nedzirdami un neredzami. Viņas nostīgāto ceļu varam saskatīt tikai pēc tām pēdām, ko saucam par vēstures faktiem, mūsdienu kustības atminām pēc idejām, šīm vēstures notikumu pavadoņiem. Nākotni nojaužam tikai pēc ideju virzieniem. Kad pastāvošo tiesību pārveidošanas vajadzību jau sajutuši visi, bet

nākošās tiesības vēl nav radušās, šajā laikā lielus panākumus guva tā saucamā dinamiskā tiesību skola. Jēdzieni un normas, kas skaitīja jau divu gadu tūkstošu ilgumu, šķita neaizskājami un nesatricināmi. Lietu būtību nomāca formālā loģika. Un dinamisti sacēlās pret šo formālās jurisprudences sastingumu. „Tiesības ir dzīves funkcija,” viņi pavēstīja. Jurisprudencei kā praktiskai zinātnei jāattīstās uz pavisam realiem pamatiem un nākotnes tiesības daudz plašāku rīcības lauku atstās dinamiskiem spēkiem. Šim virzienam pievienojās arī kulturas filozofi, tiesneši, advokāti, publicisti. Statiskais īpašuma formulējums nosaka, ka „lieta ir mans īpašums”; dinamiskais formulējums vairāk uzsver lietošanu, sacīdams, ka lieta kalpo cilvēku mērķiem, viņu līdzekļiem un iestādījumiem. Uzņēmuma statiskais formulējums norāda uz viņa kā īpašuma raksturu, turpretim dinamiskais formulējums uzsver tos spēkus, no kuriem atkarīga uzņēmuma attīstība: kreditu, reputāciju, klientus, veikala noslēpumus, organizāciju.

Anglo-sakši, kurus romiešu tiesības nepakļāva savai varai, vienmēr ir izvairījušies no likumu izdošanas, priekšrocības dodot tiesību radīšanai tiesu praksē, kas ir daudz vijīgāka un tuvāka dzīvei. Anglijā un Ziemeļu Amerikas Savienotās Valstīs nekad nav valdījusi tā lielā padevība formalai loģikai, kāda bija kontinentā. Tagad arī citas valstis cenšas atbrīvoties no juridisko jēdzienu varas. Vienu piemēru no likumu formalās tulkošanas lauka.

Bieži gadās, ka akciju vai paju sabiedrībās dalībnieku skaits samazinas līdz vienam. Vai tādā gadījumā attiecīgā sabiedrība var turpināt savu darbību? Formalā atbilde, bez šaubām, ir noraidoša, jo statuti un lielāko tiesu arī likums paredz zināmu minimālo dalībnieku skaitu, paredz arī pilnas sapulces, revidentus u. c. Bet no dinamiskā viedokļa atbilde var būt citāda. Pārvēršdamās par One Man Co (viena vīra sabiedrību), šādas sabiedrības var turpināt savu darbību kā uzņēmumi. Tādā garā ir lēmusi attiecīgā tiesa. Turpretim Itālijas prakse ir citāda, jo Itālija turas pie formāliem uzskatiem un prasa akciju sabiedrības likvidēšanu, ja akcijas ieguvusi tikai viena persona. Rezultats ir tāds, ka tiek meklēti „salmu vīri”: faktiskais īpašnieks sadala pa vienai akcijai dažādiem ļaudīm un varu patur savās rokās. Tā tad pie tā paša rezultata nonāk aplinkus ceļā, ar melu palīdzību. Bet vai tāds var būt likumdošanas mērķis? Dinamisti ieteic likumu piemērošanā turēties pie paplašinātiem tulkojumiem un plašākiem formulējumiem, vai arī atturēties no formulējumiem. Jo noteikti turoties pie likuma principiem kā pie pozitīvo tiesību neskaļamā pamata, juristiem jāizver acis pret jaunām dzīves parādībām, kas ar šiem principiem nesaskan, un tādā gadījumā daudzas svarīgas tiesiskas attiecības tiek ļautas savam liktenim. Piemēram, likuma neievērots palicis tik svarīgs tiesību lauks, kam tik liela nozīme saimnieciskās un sociālās attiecībās, kā karteļu tiesības. Mūslaiku likumdošanā par

karteļiem nav speciālu noteikumu, un juridiskā praktika cenšas tos iespiest tik šauros rāmjos, kā noteikumi par rūpniecības uzņēmumiem. Bet šie rāmji saimnieciskiem milzeņiem sen vairs neder. Rezultāts ir tas, ka karteļi rada paši savas saimniecības tiesības. Likums runā par līgumu brīvību, paredzot veselu rindu noteikumu gadījumiem, ja līgumu nepildītu, bet uzņēmēju savienības rada savus nosacījumus, savas sankcijas, kas atceļ līgumu brīvību un pēc sava prāta nosaka, kādas būs šo nosacījumu nepildīšanas sekas. Stāvoklis ir tāds, ka, pastāvot varenam trestam, uzņēmēju vairums ir piespiests trestā iestāties un tirgotāju vairumam atliek tikai padoties tresta diktētiem noteikumiem. Šādu parādību priekšā līgumu brīvība skan kā izsmiekls un zaimi. Bet tas neattiecas uz civiltiesībām vien. Krimināltiesības, ar saviem izdrāstiem jēdzieniem noziedzīgu nodarījumu kvalificēšanai gan notver sīkas zādzības, bet atstāj nepamanītas akciju sabiedrību bīstamākās manipulācijas un banku ļaunprātības, kas izposta tūkstošiem ģimeņu.

Kamēr dzīve rit mierīgi un plānveidīgi, tiesību normas neizliekas sastingušas, jo pati tiesību psihika tiecas uz konservatismu, uz cieši nosacītām normām. Bet kad dzīves mierīgā ritēšana apstājas, tad gaist arī nodibinātais līdzsvars. Piemērošanās jauniem apstākļiem tiesu prakses un zinātnes autoritatu izsacīto domu ceļā netiek līdz dzīves ritumam. Tad teoretikiem, tiesnešiem un likumdevējiem intuitīvās tiesības pasaka jaunās idejas par jauno taisnī-

bu, un dinamiskais uzskats iegūst savu attaisnojumu. Istenībā teisību psihikā vienmēr ir kā dinamisms, tā arī tieksme stabilizēties. Bet attiecības starp šīm abām tendencēm nav vienmēr vienādas. Labklājības laikos redzam vislielāko saskaņu starp pozitīvām un intuitīvām tiesībām, bet laikos pirms revolūcijām un pārejas laikmetos ir otrādi. Saprotams, ka tagadējā laikā, kad visa pasaule pilna vētru un satricinājumu, notiek lielas pārvērtības un visa cilvēce dedzīgi meklē jaunas tiesību idejas.

Kad organizēti ir strādnieki un uzņēmēji, kad apvienojas dzelzceļu un kuģniecības sabiedrības, bankas, uzņēmumi, tad ideja par tautas saimniecību izvērsas nevis varā par brīvo saimniecību, bet šī saimniecība tiek saskaņota, izkārtota, tādā ceļā noslēdzot dabiskas attīstības procesu. Konkurences vietā stājas bijušo konkurentu brīvprātīga apvienošanās uz interešu solidaritātes pamata. Tad valsts uztver šo vispārīgo tendenci un pati rūpējas par rūpnieku un tirgotāju apvienošanu, lai ar šo apvienību ietekmētu tautas saimniecību. Tāds virziens ir likumdošanas attīstībai Itālijā, Vācijā, lielā mērā arī Ziemeļu Amerikas Savienotās Valstīs un Baltijas valstīs. Piemēram, Itālijā 1933. g. 13. novembrī Korporāciju Nacionālā Padome pieņēma rezolūciju (kam sekoja attiecīga likuma izdošana), kas nosaka, ka „korporācija ir orgāns, kas valsts vadībā realizē visu ražotāju spēku integrālu, organisku un vienotu vadību, kuŗas mērķis ir itāliešu tautas bagātības, politiskās varenības un labklājības attīs-

tība". Tā tad tiek radīta disciplīna saimniecībā un tā vairs nav ļauta anarchijai un dažādiem neapbrēķināmiem spēkiem. Tāds raksturs ir arī mūsu valstī pastāvošajām kamerām, sakarā ar kuŗu nodibināšanu Valsts prezidents K. Ulmanis teica, ka ar kameru radīšanu „nu sākas jauns posms, jauns posms tādā virzienā, ka mums nu būs vienota tauta, vienota nacija, viens valsts mērķis. Sakars starp kamerām un tiešiem darba darītājiem būs patiesi dziļš un plašs, tik dziļš un plašs, kā tas līdz šim nekad vēl nav bijis". Tas nozīmē, ka saimnieciskās darbības saturs tagad ir kalpošana „vienotam valsts mērķim", t. i. nācijas stiprumam, viņas bagātībai un labklājībai.

Pat tādā tipiskā kapitalisma zemē, kā Ziemeļu Amerikas Savienotajās Valstīs šis valsts prezidents Franklins Ruzvelts cenšas sasniegt uzņēmēju un strādnieku interešu izlīdzināšanu, viņu tuvināšanu (cooperative action among trade groups), lai panāktu tautas ienākumu vienlīdzīgāku sadalīšanu, darba algas pacelšanu, darba laika samazināšanu, kas rezultātā dotu iedzīvotāju pirkšanas spēju pacelšanu un pieprasījumu pēc darba rokām.

Visi šie centieni pūlas radīt jaunu saimniecības sistemu, pārspējot kā pagājušā gadusimta liberalismu, tā arī socialismu, kas grib pavisam iznīcināt privāto īpašumu un konkurenci. Taču katras zemes iedzīvotājiem ir sava īpatnēja psihika. Valsts un saimniecības iekārtai vajaga saskanēt ar katras zemes vēsturiskām un nacionalām īpatnībām, un nav iespējams šo

zemju dzīvo dzīvi iespīest tādas vai citādas ideālas konstitūcijas rāmjos. Bet mūsaiiku saimnieciskās dzīves vispārējā attīstība liek domāt, ka pāreja uz jaunu saimniecības sistemu ir nenovēršama. Ir vēl viens likumdošanas akts, kuŗā izteikti šie principi, un tas ir Mandzuko valsts likums par saimniecības iekārtu, kur sacīts, ka valdība uzņemas saimnieciskās darbības regulēšanu, ievērojot neregulētās saimniecības negatīvās parādības: „Valdības uzskats ir, ka svarīgi uzņēmumi, kam nozīme valsts aizsardzībā, tāpat sabiedriski un vispārībai derīgi uzņēmumi jāvada sabiedriskām iestādēm vai arī tādi jānodod īpašām tirdzniecības sabiedrībām. Ekonomiskā darbība, kas saistīta ar rūpniecību un zemes bagātību izmantošanu, atskaitot jau minētos uzņēmumus, tiek nodota privātai ierosmei. Regulēšana divos virzienos — ražošanā un patērēšanā tiek ieviesta vienīgi, lai paceltu tautas labklājību un iedzīvotāju dzīves līmeni.” Gan aizrādot uz neregulētas saimniecības negatīvajām pusēm, šis likums tomēr neparedz pārāk plašu valsts iejaukšanos saimnieciskā dzīvē.

Nākošās tiesības nav iespējams paredzēt kādā universālī obligatā katras zemes konkretā satura veidojumā, bet mūsu laikmeta socialā psihika atņem jebkādas šaubas par to, ka tagadējā saimniecības iekārta ir jāgroza un tiks grozīta visā pasaulē, un tautas saimniecībā tiks radīta stingra, noteikta organizācija. Cenšanās tautas saimniecībā nodibināt regulējošu varu var izpausties divējādā virzienā. Ja par vese-

līgas saimnieciskās politikas pamatu tiek atzīta saimnieciska brīvība, tad saimniecības organizācija aprobežosies tikai ar nepieciešamām korekturām un regulēšana nav bīstama privātās saimniecības sistēmai. Bet ja reformators aizraujas no regulētas centralizētas saimniecības kārdinājuma, tam nenovēršami jābeidzas ar tagadējās iekārtas radikālu pārbūvi. Ekonomiskās politikas uzdevums nu ir novērtēt abu šo sistēmu priekšrocības. Mums pieņemamāka šķiet pirmā sistēma, jo tā vairāk saskan ar cilvēka psihiku un viņa pārbaudīta cilvēces gadusimtu ilgajā pieredzē.

5

Jauns cilvēka tips

1914.—1918. g. pasaules karš un tam sekojošās revolūcijas iznīcināja daudzas kultūras vērtības un iznīcināja arī miljoniem cilvēku dzīvības. Bet vibriesmīgākais iznīcināšanas posts ir skāris cilvēku etiskās vērtības. Karš satricināja cienību pret etiskiem principiem. Varmācība un neticība pamazām iznīcināja ticību tikumības un tiesību svaram un nozīmei. Viens no cilvēku kulturalās audzināšanas pamata spēkiem bija paralizēts. Morālās izlaidības nāvējošās indes iespiedās arī politikā, sabiedriskās attiecībās, arodu organizācijās un arī ģimenē. Cilvēku attiecību izlīdzinošā līnija sāka slīdēt atpakaļ uz regresa un panīkuma pusi.

Reizē ar to sāka sabrukt arī otrs kulturas spēks — vadītāja ideja. Demokratiskās valdības zaudēja savu autoritāti, tās izrādījās atkarīgas no zināmām, samērā šaurām grupām un tādēļ valdības bija nespēcīgas, nevarīgas. Kapitalistiskai saimniecībai bija jānosēstas uz apsūdzēto sola un tā bija apvainota ļoti smagā noziegumā — kara sakūdīšanā. Un rezultats bija tas, ka vienota pasaules uzskata vietā, kas iecerēja zināmu gala mērķi, radās pilnīgs apjukums, zuda centienu un nodomu vienība, sabruka morālie principi un attīstības gala mērķis izgaisa asiņainā miglā. Tiklīdz vājāki kļuva cilvēces kulturas organizējošie un dzīvi saturošie spēki, galvas tūdaļ cēla tādas vērtības ziņā negatīvas īpašības, kā cilvēka iedzimtā pašmīlība, kārība, varmācības tieksmes. Vājināta kļuva sabiedriskā disciplina, zemāk noslīdēja arodnieciskais gods.

Zaudējuši vadītāju ideju un etiskos principus, kulturas vērtību veselīgie spēki bija paralizēti, kas savukārt tikai veicināja kulturas vērtību un morālā ziņā augstvērtīgo īpašību iznīcināšanu. Kad visapkārt viesās nabadzība un auga plašumā, kad zuda pašārvība nākošai dienai, tad cēlākās tieksmes, augstākie centieni atkāpās rupjā materialisma priekšā. Viselementārākās pastāvēšanas intereses tika pārsvarā par mākslas, zinātnes un citām kulturas interesēm. Pat reliģija, kas bija no visiem garīgiem spēkiem stabilākā, sāka sajost iznīcības postu, kas mācās virsū baznīcu postīšanas un pagānisma veidā. Un par līdzekļiem mērķu

sasniegšanai jau kara laikā nodibinājās etiskās vērtības postošā ideja, ka — „mērķis attaisno līdzekļus”. Visi kulturas spēki, kas līdz tam sekmēja cilvēka dvēseles īpašību pacelšanu augstākā vērtībā, zaudēja savu svaru un nozīmi. Sākās vispārējs panīkums un sabrukums.

Taču šis panīkuma un sabrukuma cilvēks dažus gadus pēc pasaules kara un revolūcijām jau nevarēja uzstāties kā laikmeta tieksmju apliecinātājs. Sāka rasties jaunas parādības, kas izvirzīja jaunu cilvēka tipu. Vistumsākos laikos tomēr kaut kur mirdz skaidra un tīra gaisma, kas cīnās ar tumsu un sasilda cilvēku dvēseles. Nevienam nezināmi un nepazīstami cilvēki vēl ir saglabājuši agrāko ticību, godprātīgu domāšanu un uzticību ideāliem. Šos cilvēkus pie sevis saista kulturas vērtību radītāji un ideālu cīnītāji, un no viņiem kopā rodas cilvēces atdzimšanas kaŗotāju pulks.

Lai cik briesmīgs un postošs bija pasaules kaŗš, tomēr katastrofa neizvērtās tik postoša, ka visa gadsimtos celtā cilvēces kultura būtu satriekta drupās. Valsts, ģimene, māksla, zinātne, reliģija, etika bija joprojām dzīvas un turpināja cīņu savas varas un sava spēka dēļ.

Ne visas nacijas krita par upuri izdzimtības postam, ne visi kulturas radītie spēki demoralizējās, vēl bija salas, kur parādījās veselīga nacionālā apziņa, kur tā bija palikusi dzīva, kur nebija arī sagrauta baznīca un ģimene, tāpat bija vēl dzīvas atsevišķas spēcīgas personības, kuŗu gars bija skaidrs, kuŗu griba bija

cieša un stipra, un visi šie pozitīvie spēki devās cīņā pret uzmācīgo tumsību.

Kā allaž pārejas laikos mēdz būt, atdzimšana sākās ar galējībām. Ja pēc kara valsts autoritate bija sagrauta un valsts vara bija izlaidusi vadītājas spēku no savām rokām, tad atguvusi šo varu, valsts iesāka pavisam pretējo virzienu — sarāva grožus pārāk stingri, gandrīz pavisam saņemdamā savā varā cilvēka personību, pakļaudama sevīm zinātni, mākslu, reliģiju, etiku, neciezdama nekādu sāncensību, nekādus spēkus, kas varētu un gribētu būt patstāvīgi. Tā bija galējība, kas dažās valstīs vēl nav mitējusies, sevišķi tajās, kur valsts mērķi ir imperialistiska ekspansija, citu valstu un tautu iekarošana.

Saprotams, ka katra valsts vienmēr prasa savu pilsoņu lojalitāti, cienību, katrai valstij ir nepieciešama aktīva kalpošana. Pilsoniskā apziņa paceļas pāri bailībai, skopulībai, kārībai. Krietnam pilsonim jābūt gatavam arī pašam sevi ziedot valsts labā, atdot valstij savu mantu un viņai nesavtīgi kalpot. Bet pilsonis nav nožēlojams vergs, viņam ir pilsoniskā goda apziņa, viņš grib būt lepns par savu valsti un savu nāciju. Pilsonis ir tas, kas nevien ir valstij labs un krietns kalps, bet kas ir arī cilvēks, kuram ir cilvēka tiesības, kurš apzinas savas tiesības un prot par šīm tiesībām cīņā iet.

Nelaimīga ir tā valsts, kas savus pilsoņus pārvērtusi par nožēlojamiem vergiem un atņēmusi tiem cilvēka tiesības. Valstij nav vajadzīgs tikai pilsonis vien, bet arī cilvēks. Nebija

normals stāvoklis tas, kāds radās, kad valsts kļuva vāja, kad „bija cilvēki, bet nebija pilsoņu”, tāpat, kā nav normals stāvoklis, kad valsts pārāk stingri un vienpusīgi ceļ savu varu, kad „ir tikai pilsoņi, bet nav cilvēku”. Nav normali, kad cilvēki, neprazdami pietiekoši cienīt savas sabiedriskās attiecības un nesaprazdami, kādus labumus un kādas augstas vērtības valsts viņiem sniedz, ieslīgst savos egoistiskos aprēķinos un zaudē savu pilsonisko svaru un nozīmi; bet tikpat nenormali ir arī, ja sabiedrība cilvēku pilnīgi pakļauj sevīm un pārvērš cilvēku par materialu valsts stipruma celšanai. Ja pirms kara valdījušais liberalismis neder tagadējam laikam, kad nepieciešama upurus nežēlojoša kalpošana valstij un stingra disciplīna, tad glābiņš nav gaidāms arī no pretējām idejām, kas cilvēka personību atdod sabiedrības interesēm.

Aizgājušais gadusimts bija individualisma laikmets. Sabiedrības labklājības ceļš bija atsevišķu cilvēku bagātības iegūšana. „Topiet bagāti un gādāji par savām personīgām interesēm, un tas būs par labu visai sabiedrībai.” Tas bija princips, kas no Ādama Smisa laikiem bija likts ekonomiskās iekārtas pamatā. Šis princips, ko zināmā mērā mīkstināja sadarbība atsevišķo dažādo grupu locekļu vidū un arī sabiedriskā labdarība, bija svētīgs, kamēr saimnieciskās attīstības process rādīja nepārtrauktu dzīves apstākļu uzlabošanos, ceļot ražošanas apmērus un preču cenas pazeminot. Bet mākslīgā ceļā samazinot konkurenci un radot mono-

pola stāvokļus, sevišķi laikmetā pēc pasaules kara, bija panākts tas, ka sauciens — „topiet bagāti” skanēja kā saniknojošs izaicinājums sociali mazāk nodrošinātām aprindām. Pārejas laikā, kad kulturas līmenis bija pagrimis, šis privatsaimnieciskās iekārtas ļaunās puses kļuva vēl asāk saredzamas.

Politiskā laukā liberalismā pāradoņi — parlamentarisms un vispārīgās balsošanas tiesības valsts organismu noveda līdz tādai bezspēcībai, nevarībai un tukšu vārdu deklamēšanai, ka demokratiskās valdīšanas formas prestižs pilnīgi sabruka. Un arī te pārejas laikmets tikai paasināja vispārējo ainu. Šo valdības sistemu apkaunoja skaļās, skandaliozās lietas, kurās bija iejaukti parlamentu deputāti un valdību locekļi.

Šai izlaidībai bija jādara gals. Un aizgājušā gadsimta atstāto ideju vietā nāk jaunas, kas prasa stingru un nopietni būvētu valsti. Šajā laikmetā nu bija viegli iespējams no liberalismā galējībām iekrist pretējā galējībā — etatismā, kur cilvēku pilnīgi sevīm pakļauj valsts un sabiedrība. Personīgais „es” izgaist vispārīgā masā. Atskan jauni lozungi, kur jukā sajūk šķietami pretējas ideju strāvas un pagaist dzīva cilvēka personība. Bet šīs galejības neizteic pilnīgi izbūvētas jaunās iekārtas saturu. Tie ir pārejas laikmeta meklējumi, kad asas pretesības ar aizgājušo laiku allaž mēdz būt nenovēršamas un ir arī tik saprotamas.

Veselo kulturas nāciju vitalitate, viņu paš-aizsardzības instinkts rāda jaunās dzīves ceļus.

No pēckaŗa gadu sabrukuma un apjukuma pa-
ceļas jauns tips — cilvēks un pilsonis, kas pra-
tīs un spēs saskaņot alkas pēc personīgās lab-
klājības, pēc savas personības piepildījuma,
brīvas jaunradišanas ar dziļi izprastu un par-
stingru pārliecību darītu uzticību nacijai un
valstij. Valsts iekārtas formas un saimniecības
pamatus nosaka faktiskie apstākļi. Bet daudz
svarīgāka lieta ir likumdošanas gars, laikmeta
vadītāja ideja. Tā nosaka politikas vispārējo
virzienu un palīdz piedzimt jaunā laikmeta jau-
nam cilvēka tipam.

Nav svarīgi, kā skan jaunās vadītājas idejas
nosaukums, taču vārds solidarisms jau kļuvis
diezgan populars un labi aptver visas laikmeta
problemas un uzdevumus.

Saimniecisko attiecību dabīgā attīstība, kas
no valsts prasa vadītāju un organizētāju dar-
bību; agrākās valsts iekārtas pārgrozību nenovē-
rējamība, kas novedusi pie jaunu formu radī-
šanas uz arodniecisku apvienību pamata; atsa-
cīšanās no grupu cīņas un tiekšanās uz visu
atsevišķo grupu sadarbību, — tas viss ietveras
solidaritisma mācībā, kurai pilnīgu un noslēgtu
izveidojumu dos jauno etisko principu formu-
lējums.

Solidaritisma valsts grib būt stipra un arī no
pilsoņiem prasīt daudz, bet apziņa, ka labus
mērķus iespējams sasniegt tikai moralā ziņā
skaidriem un tīriem līdzekļiem, šī apziņa darīs
atkal tīru un gaišu to agrāko laiku miglaino un
saindēto krēslu, kur nebija ne principu, ne
idealisma.

Solidarisma princips nav subordinācija, bet koordinācija, saskaņošana, izlīdzināšana, bet ne akla padotība. Solidarisms prasa, lai valsts būtu stipra un varena, lai pilsoņi būtu disciplinēti un gatavi upurus nest, bet piespiestība vispārības labuma vārdā ir attaisnojama tikai tad, ja tā atnes labu pilsoņiem un brīvības ierobežošana pieļaujama tikai līdz tādai robežai, kur pilnam ievērota cienība pret cilvēka personību. Solidarisms pilnā mērā spēj būt par jaunās valsts celšanas pamatu. Bet vispilnīgāk solidarisms spēj izpausties kā etiska ideja, kur atsevišķais cilvēks savu dzīvi un savus centienus spēj saskaņot ar nācijas un valsts interesēm, apzinoties, ka stipra valsts un bagāta nacija ir atsevišķā cilvēka laimes un labklājības pilnīgākā garantija.

Uz solidarisma idejas pamata būvētā valsts neatņem cilvēkam ne brīvību, ne īpašumu. Uz solidarisma pamata celta saimniecība neveicinās ne izmantošanu un iedzīvošanos, ne atsevišķo grupu savstarpējo karu. Solidarisms dibināts uz cienību pret visām sabiedriskās jaunradīšanas parādībām un pret gara kulturas vērtībām: mākslu, zinātni, reliģiju, jo šīs vērtības cilvēkā uztur idealistisku un cēlu darītāju mentalitāti, bez kādas nav iespējama vadītājas idejas auglīga izplatīšanās cilvēku prātos, bez kā vispāri nav iespējams garīgais un materialais progress. Solidarisms par tautu augšupcelšanās priekšnoteikumu uzskata etiskās apziņas stiprumu, tiesību un morālo principu valdības atdzimšanu, visu grupu kopdarbību,

cienību nevien pret valsti un nāciju, bet arī pret jaunradītāju personību.

Mēs ceļam jaunu valsti, veidojam jaunu nāciju. Neviens no mums nedomā, ka šī jaunā valsts jau ir gatava, kur jāpārkāpj tikai sliekšnis, lai ieraudzītu atdzimušo cilvēci, jauno pasauli. Sliekšnis uz jauno valsti ir tā jaunā psihika, kas cilvēkos veidojas, jaunā pasaule ir tā jaunās dzīves radīšana, kādu iesācis tagadnes cilvēks. Sabrukuma un apjukuma laiks ir beidzies, tagad tiek formulētas jaunas vadītājas idejas, veidota jauna cilvēka dvēsele un gars. Dzimst jaunais — cilvēks un pilsonis, kas personīgās dzīves alkas spēj savienot ar pilsoņa godu un nesavtīgu kalpošanu valstij un nācijai.

Latvija pilnā mērā pārdzīvo šo jaunās dzīves radīšanu. Mēs neesam gājuši svešumā aizgūt jau gatavas domas, bet savu dzīvi ceļam uz mūsu pašu tautas vēsturiskās pieredzes, mūsu īpatnējās domāšanas un mūsu patstāvīgās dzīves pamata. Mūsu dzīves jauncelšanas pamatā ir nācijas vienības ideja, pie kam šo vienību mēs ceļam uz garīgi bagāta, gribā stipra, etiski tīra un skaidra, savā radīšanas darbā brīva atsevišķā cilvēka idejas pamata. „Īstais spēks un pamats varenībai, nākotnes augšanai un attīstībai, tas meklējams cilvēkos pašos — cilvēku uzskatos, cilvēku dvēselē, sirdīs, ticībā un pārliecībā. Tā ir Dieva svētība, ka mēs to apzināties un pie tās saprašanas esam nākuši,” tā Valsts prezidents K. Ulmanis

teica 1935. g. Lauksaimnieku nedēļā. „Valsts nav kaut kas mechanisks, automatisks, bet tā ir iestādījums, kuŗam pašā centrā jānostāda cilvēks, un visam, kas notiek, jābūt vērstam uz to, lai cilvēkam ietu labāk, lai viņš ietu uz priekšu un uz augšu,” Valsts prezidents tai pašā runā teica tālāk, vai arī atcerēsimies vārdus, ko viņš teica strādnieku karogu svēkos tai pašā 1935. gadā: „Un vienu lietu lai neaizmirst, un kam tas nav prātā ienācis, lai no šī brīža paliek prātā, ka beigu beigās pāri visām mašinām, pāri visiem skursteņiem, pāri visām fabriku lielajām ēkām stāv tas cilvēks, kas tur apakšstāvā strādā pie šīm mašinām. Tas ir tas galvenais, tas ir tas kapitāls, tā ir tā bagātība.” Stipru, garīgi bagātu atsevišķo cilvēku kopsuma radīs stipru, labklājīgu valsti un naciju, tā ir mūsu valsts celšanas pamatideja. Stiprs, garīgi bagāts cilvēks ir arī etiski cēls, gatavs upurēt un iet cīņā par valsts un nācijas labklājību, jo savas nācijas un valsts tiesību un brīvības apdraudējumu viņš sajūtīs kā sava goda aizkārumu; nācijas un valsts grūtības darīs modru viņa sirdsapziņu un viņš nespēs ierauties savā egoismā, bet tieksies tēvzemei palīdzēt, jo tā viņam tiks rīkoties viņa augstā etiskā apziņa. Etiski augstvērtīgs un garīgi bagāts cilvēks vienmēr sapratīs solidaritātes augsto nozīmi un svaru nācijas pastāvēšanā un augšanā un allaž būs gatavs šīs solidaritātes vārdā pildīt visus pienākumus, kādus valsts vai nācijas vadība uzliek solidarā organisma labklājības un dzīvības aizsargāšanas labā.

Solidarisma saturs

Solidarisma idejas vēstures un būtības pētīšanai daudz pūļu veltījis L'vovas universitātes profesors Leopolds Karo, kuŗš poļu valodā publicējis vairākus darbus par šo laikmeta svarīgo problemu. Gribam šai sakarā arī mūsu lasītājus iepazīstināt ar viņa domām un atziņām. Profesors Karo atgādina, ka joprojām rodas ļaudis, kas iedomājas, ka sociālo problemu pasaulē ir tikai divi virzieni, divi pasaules uzskati: liberalais vai individualistiskais un socialistiskais. Ikkatrs pārliecināts liberalis kuŗu katru tādu cilvēku, kas no mobilā kapitāla īpašnieka prasa sabiedrības interešu ievērošanu arī tādā gadījumā, ja tas saistīts ar īpašnieka privāto interešu ierobežošanu, labākā gadījumā nosauks par sapņotāju vai dokrināru, kas sēž pie zaļā galda un kuŗam nav nekādas jēgas par dzīves patiesajām attiecībām. Tāpat arī socialisti katru nosauks vienkārši par buržuju, kuŗš nevarēs zvērēt vēsturiskam materialismam un Marksa rakstiem. Liberalismam un socialismam pretim stājas solidarisms, kas radies vācu sociālās ekonomikas vēsturiski etiskās skolas, franču zinātnieka Nīmā un viņa piekritēju, franču solidaristu (Buglè, Buržuā, Šarls Žids), kristīgās strādnieku kustības vidū, jo visu šo aprindu ļaudis ir centušies cilvēci pasargāt no liberalismā maldu ceļiem un no socialismā bīstamiem atvariem. Bet dažkārt

pat tie, kas sevi par solidaristiem saucas, ne katrreiz spēs pareizi un motivēti atbildēt uz jautājumu, kas īsti ir solidarisms un kādēļ viņi tam pieslejas. Solidarisma pasaules uzskats dibinās uz faktu, ka ikviena mūsu darbība, mūsu rīcība ietekmē citu cilvēku dzīvi, panākot šo citu cilvēku zināmu reaģēšanu. Ar to ir izteikta visu cilvēku savstarpējā atkarība un sakarība, kas nozīmē, ka šīs savstarpības dēļ atsevišķa cilvēka brīvība dažkārt ir jāierobežo, nodrošinot visiem cilvēkiem iespējami vienlīdzīgas attīstības iespējas un nosacījumus. Solidarisms nav tikai tuvāku mīlestības un līdzcietības jautājums, bet vispirms tas ir socioloģisku apsvērumu rezultāts, kas galvenos slēdzienos saskan ar ievērojamāko filozofu un gandrīz visu reliģisko mācību domām, atvieglinot cilvēku pacelšanos augstākā garīgā līmenī un viņu iedziļināšanos dabas likumības noslēpumos.

Kleists kādā vietā saka, ka rijīgais un dumjais kāpurs noēdot koka vai stāda lapas, par pašu koku vai stādu nemaz nedomādams, ka lapas ir viņa paša barība. Tāpat ir ar liberalismu, kuŗa domāšana dibinās uz to, ka ikvienam cilvēkam jā rūpējas tikai par savu labumu, nemaz nedomājot par visu cilvēku kopību — sabiedrību. Turpretim solidarisms kopību uzskata par patstāvīgu organismu, kam sava patstāvīga, īpatnēja dzīve un kas savus atsevišķos locekļus pamudina uz darbību vispārības labā. Solidarisms uzskata par nepareizām liberalisma domas, ka ikviens sabiedrības loceklis līdzīgi

citiem cenšas pēc saimnieciskas patstāvības, ka ikviens līdzīgi citiem sargā savas intereses un tikpat apzinīgi kā citi, rūpējas par savu vajadzību apmierināšanu. Jo cilvēku dažādie stāvokļi īpašuma un mantas ziņā, izglītības un moralisko atziņu ziņā pierāda pavisam pretējo. Ja liberalismis uzsver galvenā kārtā taupību un kapitalu uzkrāšanu kā bagātības avotus, tad solidarisms saka, ka bagātības avots nav vis taupība, bet konjunkturas radītā peļņa, kas daudzkārt saistīta ar spekulāciju, ar gadījumu vai mantojumu. Vispārības labums prasa vispirmā kārtā nokārtotas politiskās, socialās un saimnieciskās attiecības, un tikai tādā gadījumā personīgā darba un taupības augļi ir pasargāti no inflācijas posta, no izmantošanas un valstij naidīgiem nolūkiem. Solidarisms neaizstāv taupību, kas dibināta uz trūcīgāko iedzīvotāju atteikšanos no nepieciešamā uztura, siltām drēbēm, elementārās izglītības, kas panāktu gan to, ka mantīgāko pilsoņu maksājamās nodokļu sumas par labu socialai apdrošināšanai kļūtu pazeminātas, bet uz mazturīgāko labklājības rēķina. Tāda kapitalu uzkrāšana būtu ņemta no cita kabatas un par ļaunu iedzīvotāju vairākumam, vispārības labumam. Ja liberalis otram dara kaut ko labu, kad tikai tādēļ, ka viņš to uzskata par eventualu savu preču noņēmēju, turpretim solidarisms nevienu cilvēku neuzskata par līdzekli savu egoistisko mērķu piepildīšanai, ikkatru atzīstot par līdzvērtīgu un tiesību ziņā vienlīdzīgu personību.

Ja saimnieciskais liberalismis sevišķu no-

zīmi piešķir brīvai konkurencei, privatīpašuma tiesību neierobežotībai un valsts iejaukšanās nepieļaujamībai, jo šī iejaukšanās izpaužas kā vājāk situēto pilsoņu aizsardzība, kādēļ tā varētu būt nepatīkama dažu personīgām interesēm, pie kam šis liberalismis, tirdzniecisko starpnieku interesēs, maz nozīmes piešķir kopdarbībai kā cilvēku pašpalīdzības sistēmai, tad solidarisms uzsver, ka liberalismis pats brīvās konkurences svētīgo nozīmi ir sadragājis, dibinādam kartelus, sindikatus un trestus, kas radīti konkurences ierobežošanai; tāpat ražotāji nebūt ne visus savus ražojumus laiž brīvajā tirgū, bet lielu daļu uzglabā noliktavās, noslēpj, pat iznīcina. Ja liberalismis prasa vietu stiprākajam, eksistences cīņā vājākiem rakstot iznīkšanas spriedumu, it kā saskaņā ar dabas attīstības likumiem, tad solidarisms stāda vienkāršu jautājumu: kādi stiprākie šai ziņā ir domāti? Fiziski vai garīgi stiprākie, vai arī lielākie savādnieki attiecībā uz domām par bagātības iegūšanu un lielākie skrējēji pēc personīgās peļņas? Taisnību sakot brīvā konkurence taisni šiem pēdējiem nodrošina uzvaru. Vai tāds iznākums saskan ar domām par vispārības labumu, kā to mēdz apgalvot naivajiem caurmēra ļaudīm, par to lai spriež ikviens, kas spēj kritiski raudzīties uz visu, kas notiek. Bez tam solidarisms arī uzsver, ka sabiedrība, kas atraisījusies no visiem etiska rakstura ierobežojumiem un šādu stāvokli atzīst par pieļaujamu, ka tāda sabiedrība audzina visasākās pretešķības, kas var novest līdz pašas sabiedrī-

bas iznīcināšanai. Nav viena vien revolūcija notikusi, kuŗas asumu un tās radītā režīma ilgumu varam izskaidrot tikai ar to, ja atceramies pirms šādām revolūcijām pastāvējušo režīmu politiku, kas izmantoja un nomāca zemniekus, strādniekus un citas mazturīgākās grupas un kas izturējās ar saltu vienaldzību pret šīm grupām nodarīto netaisnību, pie kam bieži vien ir bijis arī tā, ka sabiedrības izglītotā daļa palikusi tikpat vienaldzīga pret tautas likteni.

Viduslaiku kristīgais privātais īpašums, ko ierobežoja dažādi sociāli pienākumi, nepazīna pretešķības starp darba algu, darbu un kapitālu. Bija pats par sevi saprotams, ka zellis kādreiz būs patstāvīgs meistars, kas var kļūt par turīgu un iespaidīgu vīru. Tikai modernā tehnika, kas konstrueja dārgās mašīnas, un liberalismis, kas šo mašīnu piederēšanu ļāva tikai dažiem nedaudziem, radīja algas cilvēku lielo atkarību, atbrīvojot ražošanas līdzekļu īpašniekus no visiem sociāliem pienākumiem pret tiem, kas viņu labā strādā. Dzimtbūšanas laikos dzimtkungam bija pienākums saviem dzimtcilvēkiem nodrošināt kaut eksistencei nepieciešamo minimumu, neraugoties uz to, vai konjunktūra bija dzimtkungam labvēlīga vai arī nelabvēlīga. Liberalisms vairs neatzīst, ka īpašniekiem būtu tādi pienākumi (kākus tagad atkal uzņemas valstis, kuŗas dibinātas uz solidarisma principu pamata, kā, piem., savā 1939. g. 12. oktobra vēstījumā tautai sacīja mūsu Valsts prezidents Kārlis Ulmanis, sakarā ar kara apstākļu radītām grūtībām uzsvērdams,

ka „darba un izpeļņas arī tik un tā mūsu zemē netrūks; mums ir uzkrāti darāmi darbi, uzkrāti līdzekļi, tiklīdz būs darba roku pārpalikums, darbu sagādāsim”, kas nozīmē, ka valsts uzņemusies pienākumu visiem tautas locekļiem nodrošināt kaut visnepieciešamākos eksistences līdzekļus, lai būtu nodrošināta tautas pastāvēšana un valsts iekšējais miers arī grūtos laikos).

Tas ir solidarisma mācības lielākais pārmetums saimnieciskam liberalismam. Solidarisms aizsargā tikai godīgā ceļā iegūto īpašumu. Ja bagātība iegūta ar augļošanu, izmantošanu, ar krāpšanu, bilanču viltojumiem, vai vispāri pretlikumīgā ceļā, tad solidarisms prasa atjaunot īpašuma piederības agrāko stāvokli.

No solidarisma viedokļa nevienu cilvēku nedrīkst uzskatīt par līdzekli tādu vai citādu mērķu sasniegšanai, — ne par labu priviliegētam mazākumam, kā māca liberalismis, ne arī lielajam vairākumam, kā prasa kolektivisms. Pēc solidarisma uzskatiem katram cilvēkam ir pašam savi mērķi, viņam ir savas tiesības uz brīvību, kuŗas viņš tomēr nevar izlietot par kaitējumu vispārībai un kuŗas nedrīkst nonākt nesaskaņā ar savu tuvāko atzīstamām tiesībām un interesēm. Tā kā katram cilvēkam ir tiesības uz eksistenci un uz darbu, tad solidarisms iestājas par strādnieku aizsardzību, par socialo apdrošināšanu, par tāda darba ilguma nosacīšanu, kas neapdraud cilvēka veselību. Tāpat solidarisms enerģiski pretojas maltuzianistiem, sevišķi cīnoties pret jaunmaltuzianiešiem, aizstāvēt pārliecību, ka katram cilvēkam ir tiesī-

bas radīt savu ģimeni. Solidarisms nepiekrīt, ka cilvēkam varētu atļaut neierobežotas īpašuma tiesības, jo atsevišķais cilvēks nedrīkst savu īpašumu patvaļīgi ne iznīcināt, ne izšķiest, tādēļ ka šis īpašums var citiem cilvēkiem atnest svētību. Un solidarisms prasa gudru, neaizskařamu valsts augstāko uzraudzību īpašuma lietās, lai eksistences cīņā vājākiem nebūtu jāciež no stiprākiem.

Uz solidarisma idejas pamata būvētā sabiedrībā atsevišķais cilvēks kalpo vispārības labumam, tāpat arī sabiedrība vai valsts kalpo atsevišķā cilvēka labumam. Sociāli domājoša atsevišķā cilvēka darbībā un rīcībā izšķirēja loma būs vispārības interesēm, kas zināmos gadījumos būs pārsvarā pār visām citām. Bēt līdz ar to atsevišķais cilvēks uzstāda savus mērķus, un viņam ir tiesības atzīstāmās robežās rūpēties pašam par savu labumu. Solidarisms atrod atrisinājumu kā liberalismā, tā socialisma pozitīvajiem centieniem, radot iespēju apmierināt cilvēka personīgās intereses, ļaujot raisīties personīgai ierōsmei, tai pašā laikā allaž ievērojot vispārības intereses, par valsts pienākumu uzskatot palīdzību saimnieciski nestiprākiem, uzņemoties viņu aizsardzību.. Kā liberalismā, tā šocialisms paliek dzīves attiecību virspusē, jo abi šie virzieni saimnieciskās parādības uzskatā par svarīgākām, citas, kā, piem., garīgās un morālās parādības kvalificējot tikai par kādu virsbūvi. No šīm nepareizām un arī aprobežotām domām izriet visi nepareizie secinājumi, kas nevar dot pa-

nākumus un nav devuši. Solidarisms palīdz dzimt jaunām, auglīgām socialās ekonomikas idejām, ievirzot viņu uzplaukumu paredzamā nākotnē.

Solidarisms uzskata socialo ekonomiju par zinātni, kas dibinās uz etikas principiem, pieņemot, ka domātājs cilvēks, kas darbojas un saimnieciski strādā, nevar būt atšķirts no citiem cilvēkiem un ka ikviens cilvēks, kas stādījis savus patstāvīgus mērķus, rīkojas un strādā saskaņā ar augstākām tieksmēm, kas sekmē cilvēcei lemto uzdevumu piepildīšanu. Modernais kapitalisms, kas ir saimnieciskā liberalisma izpaudums, dažkārt mēdz spriest, ka viņa darbība ne ar ticību augstākām vērtībām, ne ar etikas principiem neatrodas nekādā nesaskaņā. Ja tā būtu, tad šī etika gan attieksies vienīgi uz kapitalista ģimeni, viņa klubu, varbūt viņa partiju, arodu vai visu viņa grupu. Sabiedriskā un saimnieciskā dzīvē tas neizpaužas. Jā, šie kapitalisti pat mēdz apgalvot, ka viņu politikā un saimniecībā valdot taisni etiskie principi.

Privato labdarību kapitalisms neizslēdz, viņš savā presē pat aģitē par to. Viņš iet pat vēl tālāk. Pamatodamies uz to, ka tuvāku mīlestības ideja ir pārāka par socialās taisnības ideju, kapitalisms ieteic brīvprātīgus pakalpojumus par labu savam tuvākam, uzsvērdams, ka piespiedu pakalpojumiem neesot nekādas morālas vērtības. Solidarisms atbild, ka te nav runa par iekšēju dziņu darīt labus darbus, bet runa ir par pašiem šiem darbiem. Nav

runa par to, cik augstu morales kāpnēs ticis viens vai otrs labdaris, cik lielu pilsoņu atziņību viņš iemantojis par savu labdarību, bet runa ir par to, lai ikkatrs cilvēks, neatkarīgi no viņa socialās attīstības pakāpes un no viņa pienākumu apziņas, būtu aizsargāts pret nabadzību. Galvenā persona te nav labdarīgais un žēlsirdīgi cēlais bagātnieks, bet izsalkušais un neaizsargātais, kas varbūt šis nabadzības iespaidā pat ļausies ļaunu pamudinājumu čukstiem. Lai viņiem palīdzētu, ir jāizvēlas ceļš, kas visdrošāk ved pie mērķa. Ja gribētu gaidīt, kamēr bagātiem ienāks prātā labprātīgi klausīt saviem kristīga cilvēka pienākumiem un kamēr viņi šos pienākumus uzņemsies, cenšoties iegūt lielākus nopelnus mūžīgās dzīvošanas labā, pa to laiku būtu rezignēti jānorauģās, kā daudzi cilvēki aiziet postā. Brīvprātīgās labdarības ceļš jau nav slēgts arī tad, ja cilvēku eksistences minimuma nodrošināšana padarīta par sabiedrības obligātu pienākumu. Ja cēlus darbus darīt, kaut pirmajai paaudzei, nāksies piespiedu kārtā, tad ir iespējams, ka nākamā paaudzē jau izraisās dziļa darīt šādus darbus. Bet kas sākumā negribēs sevi piespiest, — kā tas ir arī ar obligāto skolas izglītību pamatskolās, ar baku potēšanu, kaķu klaušību, daudzās zemēs ar uguns apdrošināšanu, — tas nevar gaidīt, ka nākamā paaudze visu to atzīs par derīgu un nepieciešamu, tam labprātīgi padodoties un ļaujoties.

Pēc saimnieciskā liberalismā domām etikai nav nekādas nozīmes tur, kur darbojas

„nepielūdzamie” piedāvājuma un pieprasījuma likumi, kā „negrozāmie” un „skaidrie” tautsaimniecības likumi vispār. Uz to jāatbild, ka tautsaimniecība nekādā gadījumā nedrīkst būt nekas cits, kā viena no socialās dzīves parādībām, kādas bez etiskas iedarbības nemaz nav domājamas. Viena vai otra faktora pārsvars var būt tikai pārejošs. Šodienas konjunktura, kas labvēlīga mobilam kapitalam, jau rīt var viegli grozīties. Ar zobeniem var gan kādu laiku sabiedrībā uzturēt mieru, bet, kā savā laikā gluži pareizi ir teikts, uz zobeniem nevar sēdēt. Tikai visu sabiedrības locekļu taisnīga ievērošana, tikai pilnīga cilvēku starpā nepieciešamās solidaritātes atzišana var radīt valstu varenību un tautu labklājību. Tikai visu sabiedrisko grupu solidaritate var būt pareizs ceļa vedējs, kas mums var atvieglināt izkļūšanu no kapitalistiskās saimniecības sistēmas krēslas zaļajā pļavā, kur valda miers un labklājība.

Neviens saprātīgs cilvēks neprasa kapitalisma tūlītēju iznīcināšanu, neraugoties uz viņa smagiem grēkiem, jo tā būtu ielēkšana tumsā. Bet ir nepieciešams tautai noskaidrot, ka kapitalistiskā saimniecības sistēma, tāpat kā savā laikā feodālā, nav ne mūžīga, ne arī tā ir labāka, tā ir tikai vēsturiski radusies parādība, kurai savā laikā jādod ceļš jaunai sistēmai, kas dibināta uz visu sabiedrības locekļu solidaritātes. Pie tam kapitalistiskā saimniecības sistēma, kur visu nosaka konjunktura un kur valda mobilais kapitāls, nebūt nav tāda pati, kā

mašinu izgudrošanas un viņu attīstības sākumā, jo mašīnas var kalpot jebkurai saimniecības iekārtai.

Lielākā daļa Vakareiropas zinātnieku pieņem, ka ne visai tālā nākotnē vienīgi iespējamā evolūcijas ceļā kapitalisma vietā nāks solidarisms, kur blakus egoismam lielāka nozīme, nekā līdz šim, būs piešķirta arī altruismam, ko sekmēs attiecīgas audzināšanas reformas. Nevien labāki likumi tiks izdoti, bet notiks arī nepārtraukts darbs, kuŗa mērķis ir cilvēka dvēseles spēku stiprināšana un pacelšana daudz augstākā līmenī.

Kuŗš aiz oportūnisma iemesliem atsevišķā cilvēka intereses stāda augstāk par savu sirdsapziņu un par vispārības labumu, tiem solidarisms ir un paliks grāmata, kas slēgta ar septiņiem zīmogiem. Bet kas saprot, ka cilvēku sabiedrība pastāv uz etisku saistību pamata un uz dabiskām tiesībām, tie uzņemas pienākumu dot priekšroku vispārības interesēm, saprotot, ka saimnieciskais liberalismis sevišķi mazāk attīstītas tautas un valstu kopības ved pretim drošam sabrukumam. Pārspīlēts individualisms kavē sabiedriskās dzīves attīstību, un tādēļ tas ir pretsocials. Pie viņa robežām draudīgi uzglūn anarchisms. Ja kāda tauta grib pārvarēt tai draudošās grūtības, novērst sabrukumu vai arī tādu ļaunu parādību, ka varu gūst jaunas grupas, kuŗām nav nekādu labu tradīciju, ne arī īstenas mēra un iespēju sajūtas, tad šīs tautas pienākums ir apvaldīt savu pārspīlēto individualismu ar stingru disciplīnu. Socialo in-

stinktu trūkums valdītāju grupu vadītājā priekšgalā beidzas ar agrāk valdījušo monarchu nogāšanu, pie kam varu ieguva pavisam jauni valdnieki. Tā bija Francijā pirms 18. gadusimta revolūcijas, tā Krievijā pirms 1914. gada. Citu piemēru mums sniedz Anglija, kur konservatīvo grupu apdomīgā un cilvēka tiesībām draudzīgā politika kopš Kromvela laikiem novērsusi ar varu izvestus apvērsumus, panākot daudzu formu grozīšanu evolūcijas mierīgajā ceļā.

Jebkura attīstība, progress saistīts ar atsevišķa cilvēka personību. Šo neapstrīdāmo faktu izlieto internacionālais kapitalisms savā labā, radīdams devīzi: „Visu ar cilvēka personības palīdzību, visu par labu cilvēka personībai”. Kolektivistiem šķiet, ka kapitalistiem nav taisnība, un viņi dod citu programmu, tikpat vienpusīgu, cik maldīgu: „Visu ar masu palīdzību, visu par labu masai.” Kā parasti, kaut ne vienmēr tā mēdz būt, patiesība ir vidū. Masa dzīvo no tā, ko radījusi cilvēka personība. Pat valstīs, kur masa tiek uzskatīta par katra progressa nesēju, pat tur šo valsti vadītājas personas ir paceltas līdz dievības augstumiem, viņu vārdā nosauktas pilsētas un ielas, ikkatrā pilsētā viņiem celti pieminēkļi. Tā tad arī šais valstīs cilvēka personībai parādīta visaugstākā un lielākā cienība, varbūt pat vēl lielāka, nekā tas mēdz notikt citās valstīs, kaut arī joprojām atskan nebeidzami glaimi masai. Vai gan nebūtu pareizāk un ar patiesību saskanīgāk tādā gadījumā teikt: „Visu ar izcilu personību palī-

dzību un visu, vai vismaz tiesības uz dzīvi un kulturu, par labu masai?"

Ja negribam atsacīties no cerībām par cilvēces labāku nākotni, tad mums tas jā dara, jo mēs redzam, ka īstie pārcilvēki, ne tie, kādus skatīja Nīčes neprātīgais hiperindividualisma ģenijs, bet vienkārši, sevišķi apdāvināti un tai pašā laikā cēla rakstura cilvēki, kaut viņi pie savām elementarajām vajadzībām saistītās masas pārauguši par daudziem gadsimtiem, tomēr mīl šīs masas, par tām rūpējas, upurējas viņu labā, tās uzskata par saviem jaunākiem brāļiem, kas labvēlīgākos apstākļos varētu sasniegt augstumus, līdzīgus tiem, kur tagad atrodas viņi.

Kur ir šie cēlie pārcilvēki, zobgalīgi vaicā XX gadsimta skaidrā prāta skeptiķis? Mēs viņus satiekam katrā ielā, bet neredzam tos. Ārsti, kas pats pie savas miesas, savu dzīvību apdraudēdams, izmēģina bakteriju un jaunu ārstniecības līdzekļu iedarbību, jo viņš sev par mērķi spraudis pārējo cilvēku glābšanu no nāves, viņu dzīvības sargāšanu; pētnieks, kas, lielākās briesmas uzņemdamies, dodas uz nezināmām zemēm, lai turienes tautām nestu savu ticību, civilizaciju vai palīdzību ar pārtiku, ja ļaudis tur cieš badu; inženieris, kuŗa ģenijs cenšas izzināt gaismas, gaisa, skaņu likumību, lai uzveiktu tālumu un tumsu, savu pētījumu panākumus atdodot sabiedrībai, paceļot viņas garīgo līmeni līdz tam nebijušā augstumā; tāpat valstsvīri, mākslinieki, rakstnieki, visi šie ļaudis ir tautas nākotnes spožā

gaisma, lielie upuŗa nesēji, kas instinktīvi sajēdz un izprot cilvēku solidaritātes dziļumu, palikdami skepticisma un materialistiskā, pašpietiecīgā egoisma neskārti. Ne kapitalismam, bet šiem ļaudīm ir pateicīgs lasīt- un rakstīt- neprātējs, materiali trūcīgais cilvēks, jo viņi tiem ir devuši dzīves drošību un līdzdalību kulturas vērtību baudīšanā, par ko sapņot nevarēja ne Aristotelis, ne Augusts, ne Dante vai Šēkspīrs, ne Kārlis Lielais vai Napoleons. Šiem pārcilvēkiem pati daba ir devusi dziņu upurēties cilvēces labā, ko viņi uzskata par savu mērķi un savu uzdevumu. Šī nepārtrauktā upuŗu ķēde, bet nevis nepārtrauktā cilvēku cīņa dienišķās eksistences dēļ, — kā dažas mācības mums grib iestāstīt, — ir vēstures dziļais saturs un viņas būtība. Šie īstenie varoņi par savu darba algu neuzskata cilvēku nokavēto un nepilnīgo pateicību, bet pašu paveikto darbu. Ne tādēļ viņi veikuši savu darbu, kas visiem devis labu, lai iegūtu nākošo, vai pat tagad dzīvojošo pāaudžu atzinības balvas. Viņi veic savu darbu vienkārši tādēļ, ka citādi viņi nespēj dzīvot. Un varbūt viņi lieli ir tikai vienā virzienā, citādi būdami tādi paši vienkārši, mirstīgi cilvēki, taisni tādēļ varbūt saprazdami solidaritātes lielo svētību, par ko viņi cenšas pārliecināt citus cilvēkus, kas garīgi nav tik spēcīgi.

Ko sevišķi apdāvinātās un cēlās personības jau šodien atzīst par svarīgu un lielu, to ar laiku atzīst un izprot izglītotā masa. Sevišķi tā sapratīs, ka mēs esam atbildīgi par tiem

gadījumiem, kur neesam visiem spēkiem pretojušies ļaunumam un tādēļ radījuši postu. Alkoholisms mazina mūsu pretestību noziedzīgām dzinām; jaunās paaudzes slimības un deģenerācija ir tās parādības sekas, ka laulības slēdzot neprasām veselības apliecības; pārāk lielā iecietība pret prostituciju sekmē sabiedrības sairšanu; aplamā tolerance pret presi, kas izplata pornografiju, ļoti plaši apraksta noziedzības, pazemina sabiedrības moralisko līmeni; kino un teatros redzam līdzjūtību pagrimušu cilvēku ciešanām, pie kam tur neienāk prātā mācīt līdzjūtību vīriem un sievietēm, kas palikuši godīgi savā dzīvē un darbā. Visur gaismas un ēnas ir sadalītas nepareizi. Vai sabiedrība nav vainīga, ja ļaunuma ir tik daudz, ja viņa ar savā rīcībā esošiem līdzekļiem varēja šo ļaunumu vismaz ievērojami mazināt?

Te meklējams solidarisma dziļākais filozofiskais saturs. Visu ar cilvēka personības, ar visu tās radītāju spēku palīdzību, ko redzam notiekam visā cilvēces vēsturē, un visu par labu vispārības labklājībai, par labu cilvēka personības vienmēr augstākas attīstības iespējai. Visu par labu tam, lai nevien Platona sapņotā valstī, bet arī dzīves īstenībā visās valstīs valdītu garīgi pārākie, izcilākie, nesavtīgākie, gudrākie un vērtīgākie „pārcilvēki”. Bet te sevišķi jāuzsver, ka šķietami līdzīgie uzskati, ko izteica Meternichs: „Visu par labu tautai, nekā ar tautas palīdzību,” kas bija tā saucamā apgaismotā absolutisma programma, ka šie uzskati ir pretsolidaristiski un nepareizi sava pār-

spilējuma dēļ. Ierosme un organizācija lai pieder atsevišķām personībām, kas iet masām pa priekšu, bet masas visādā ziņā jāaicina darboties līdz vispārības labklājības sasniegšanai, tās jāaudzina šai līdzdarbībai. Ja devīze — nekā ar tautas palīdzību — būtu pareiza, tad mīlestība, šis cilvēces progresā dzīlais priekšnoteikums, kas masas paceļ augstākā attīstības līmenī un dara saprotamus motivus, kādēļ izcilie gari uzņemas upurēšanās ceļu, tad šī mīlestība būtu nepatiesība. Tikai mīlestība dara iespējamu šī uzdevuma veikšanu, kuŗa piepildīšanai aicināti cilvēces varonīgie gari. Un mīlestībā iedegties mēs varam tikai pret sev līdzīgiem. Kur rodama tikai atšķirība, tur valda vienaldzība, pat necienība, jo tur nav saprašanas par otra cilvēka vajadzībām. Tautai ir jādod tiesība prasīt, lai viņas griba, notikumus sverot, būtu nopietni pārbaudīta. Protams, to nevajaga saprast šaursirdīgi. Ja Amerikas neatkarības deklarācijā ir sacīts, ka ikviena valdība savu varu smēļ pārvaldāmo piekrišanā, tad tas nav jāsaprot tā, ka Vašingtona armija varētu lemt par uzbrukumu virzienu, veidu un ātrumu.

Solidarisms nepieņem arī Tolstoja domas par nepretošanos ļaunumam, jo cilvēka dzīve jau iepriekš nolemta. Solidarisms nekad neaizmirst, ka Kristus ir izdzinis no dievnama naudas mijējus, un arī to viņš neaizmirst, ka persiešu svētā grāmata, Cenda vesta, par augstāko tikumu uzskata cīņu pret Ahrimani, kas ir ļaunuma princips. Un vēl viena lieta: līdzšinējā

pasaule prasīja pēc revanša, kā starp cilvēkiem, tā nacijām. Bet šī iedoma lielā mērā aizturējusi cilvēces progresu. Jūlijs Cēzars Bernharda Šova lūgā „Cezars un Kleopatra” saka mazajai Ēģiptes ķēniņienei, kas izteic visu vecā jēdziena monarhu uzskatus: „Vai tu dzirdi? Tie, kas pie taviem vārtiem dauzās, tāpat domā par atriebību un slepkavību. Tu esi likusi nonāvēt viņu vadoni. Ir tikai taisnīgi, ja viņi tevi nonāvē par to. Ja tu šaubies par to, tad pavaicā saviem četriem padomniekiem. Un vai man tā paša „likuma” garā nevajadzēja likt viņus nonāvēt, tādēļ, ka viņi nonāvējuši savu ķēniņieni? Vai tad jums nevajadzētu mani nonāvēt, jo es uzbruku jūsu tēvijai? Un vai Roma varētu ko citu darīt, kā nonāvēt manus slepkavas, jau tādēļ vien, lai pasaulei rādītu, kā Roma atriebī saviem dēliem nodarīto pārestību un uzbrukumu viņas godam? Tā katra slepkavība dzemdē jaunu slepkavību, līdz pat vēstures iesākumam, un allaž tiesību, goda un miera vārdā, līdz vienreiz dievi, apnikuši mūžīgās asins liesmas, radīs jaunu cilvēku paaudzi, kas būs sapratīgāka.”

Ko Šovs saka par slepkavību, to var teikt arī par netaisnību, ko viens cilvēks nodara otram, par izmantošanu, piekrāpšanu un uzticības veltu valkāšanu, otram nodarot ļaunu. Ikkatrs tāds darbs rada otra atmaksu. Tādēļ cilvēkiem nav ne laika, ne arī iekšēja līdzsvara patiešām lielu dzīvības un nāves, patiesības izziņāšanas un skaistuma tieksmju problēmu atrisināšanai. Divi miljardi zemes lodes apdzī-

votāju domā vienīgi par to, kā viens otram varētu aizlikt kādus šķēršļus ceļā, kā cits citam varētu vēl grūtāku darīt jau tā grūto dzīvi, kur vajadzētu palīdzēt vienotram. Šai neauglīgajai sistēmai reiz pienāks gals. Ja kādam to nesaka kristīgās ticības atziņas, tas lai padomā par Šova lugas vārdiem.

Visu šo grūtību novēršanu solidarisms uzskata par savu mērķi, paceļot socialās taisnības karogu. XIX gadsimta tiesību valsts ticēja, ka taisnība aprobežojas ar valsts pilsoņu brīvības un mantas aizsardzību. Tas bija tīri privattiesisks viedoklis. Svarīgākā lieta šķita noslēgto līgumu pildīšana. Parādu nastas atvieglināšanu, kaut tā notiktu saskaņā ar iedzīvotāju saimnieciskā un socialā stāvokļa īstenoību, uzskatīja par nepieļaujamu. Vispārības interešu izšķirīgā balss, ko izteica valsts, palika neuzklausīta. Kapitalisms, kas koķetēja ar demokratiju, prasīja brīvību uz mantiskās vienlīdzības kontu, bet socialisms deva priekšroku šai vienlīdzībai un upurēja brīvību. Ja sabiedrībā dzīvojošu cilvēku vidū nevar būt ne pilnīgas brīvības, ne vienlīdzības, tad taisnība cilvēku, grupu un arodu saimnieciskās attiecībās jādibina uz vispārīgās labklājības pamata. Saimnieciskās attiecībās starp atsevišķiem cilvēkiem jāpanāk pienākumu samērība, bet sevišķi taisnīgas cenas, taisnīga darba alga, taisnīga izpeļņa un parādniekam iespējamu procentu maksa; starp atsevišķiem cilvēkiem un kolektīviem (sabiedrību, tautu, valsti) pienākums pēdējo labumu stādīt augstāk par savu

personīgo; starp grupām un arodiem tādu savstarpējo pienākumu un tiesību nosacīšana, ka tie viens otru ierobežot var tikai nepieciešamības gadījumos.

Šīs plašās programmas piepildīšana, attiecīgi pārveidojot likumdošanu, radītu ļoti pilnīgu saimniecības iekārtu. Šāda mērķa sasniegšana pilnā mērā saskan ar solidarisma saimnieciskās politikas programmu. Lielākā grūtība ir tā, ka jāiespēj panākt taisnīga samērība, nepārkāpjot un neaizskarot neviena brīvību, jāiespēj pareizi novērot visas notiekošās pārgrozības, tām pieskaņojot likumdošanu un tiesiskās sankcijas, kuŗu uzdevums būtu par taisnīgu atzītās saimnieciskās iekārtas aizsardzība. Socialās taisnības ievērošana katrā konkrētā gadījumā palīdzēs pastāvēt arodu apvienībām, kuŗu darbībā nedrīkst iejaukties ārpus šādām apvienībām stāvoši ierēdņi, kas varbūt uzrauga un kontrolē vairākas arodu apvienības.

7

Vajadzība pazīt cilvēka socialo dabu

Solidarisma idejas un uz šīs idejas būvētas valsts un sabiedrības organizācijas izprašana prasa plašāku teoretisku pamatojumu, apcerot jautājumu par cilvēka socialo dabu, par attiecībām starp atsevišķo cilvēku un sabiedrību, starp cilvēkiem savā starpā, kas dos iespēju

saprast, kā no šīs cilvēka dabas izriet viņu savstarpējās solidaritātes nepieciešamība, kas tālāk nozīmē, ka vispār nekādu valsts iekārtu nevar radīt, nekādus likumus nevar izdot ignorējot cilvēka dabu.

„Es meklēju cilvēku,” teica sengrieķu filozofs Diogēns, staigādams gaišā dienā ar lukturi rokā. Bet kas ir cilvēks? Vai tikai tas, kurš pacēlies līdz apzinīgas personības augstumiem, kuŗa darbība ir mērķsakarīga un saskanīga ar etikas ideāliem un zinātnes atziņām, vai arī cilvēks ir katrs, kas pieder pie cilvēku sugas? Katrs, kāds viņš dzīvo ar visām savām kļūdām un trūkumiem, ar visu labo un ļauno, cietsirdību un labdarību, egoismu un altruismu, ar visām mokām un apzinātām un neapzinātām ilgām pēc citādas dzīves.

Ja Diogēns ir gaišā dienā starp tūkstošiem gaŗāmgaŗēju meklējis cilvēku, tad viņš ir meklējis cilvēku, kurš nav tāds, kādi cilvēki ir. Viņš ir meklējis neesošo, nākamo cilvēku. Ja karalis Filips „Don Karlosā” sauc: „Dod manim cilvēku, ak, labā būtne! Tu daudz man devusi, bet sūti cilvēku,” viņš sauc pēc nākamā cilvēka. Katrs mākslinieks, filozofs, pravietis redz jaunu cilvēku pasaulē nākam, un katrs cilvēks mākslinieciskas vai reliģiskas apskaidrības brīžos ilgojas neesošā cilvēka, kuŗam jānāk.

Bet kad no ideāliem atgriežamies ikdienā, kuŗā mums jādzīvo un jārealizē savas darbības mērķi, tad satiekamies ar empirisko, konkrēto cilvēku, kurš ir ļauns un labs, varmāciģs un

taisnīgi cēls, zems un augstsirdīgs, necilvēcīgs un humans. Tad mums vajaga savu darbību saskaņot ar citiem cilvēkiem, kādi viņi ir šodien, ar visu, ko viņos atstājusi pirmatnējā daba un ko tiem devusi tieksme pēc pilnīgākas visu brīvības un saskaņas.

Socialā un kulturalā jaunradīšana notiek realo cilvēku pasaulē. Mums vajaga darboties blakus un kopā ar dzīviem cilvēkiem, kādi viņi dzīvo modernā lielpilsētā, lauku vientulībā, kādi tie strādā fabrikās, kalnraktuvēs, labības laukos, zinātniskos kabinetos un laboratorijās, mākslinieku darbnīcās, klusajās studiju istabās, dažādajās cilvēku organizācijās u. t. t. Tur rodas cilvēku raksturs, viņu domas, viņu mērķi. Visa gadu tūkstošus ilgā pagātne runā līdzīgi ikkatrā darbā, ko cilvēks dara. Pazīt konkrētā cilvēka dabu ir pirmais, kas mums jāiespēj, lai atrastu patiesu un drošu mērauklu cilvēku darbības vērtējumam, viņu mērķu saprašanai un cilvēku sadzīves organizēšanai.

Starptautiskā psihologu kongresā Romā kongresa viceprezidents Sergi šo domu izteica tā: „Tikai skaidra un pilnīga cilvēku psihikas pazīšana dos mums iespēju radīt racionālus cilvēku audzināšanas un viņu attīstības noteikumus. Tikai tas var būt vienīgais drošais cilvēces evolūcijas vadītājs uz labāku nākotni, kā uz atsevišķā, tā socialā individa etisko pilnību.”

Daba cilvēkam ir radījusi izcilu stāvokli. „Pēc savas dabas visi cilvēki cenšas iegūt atzi-

ņas," tādiem vārdiem Aristotelis sāk savas „Metafizikas” pirmo grāmatu. Tikai tas, ka mēs ar domāšanu noģiedam pasauli, atšķir mūs no dzīvnieku pasaules un dara par cilvēkiem. Tikai cilvēks spēj radīt Ņutona teoremas, Laplasa „Debesu mehaniku”, Rembranta „Danaļu”, Ģētes „Faustu”. Domāšana ir tur, kur cilvēks rada pirmos darba rīkus, kur viņš neapbruņots satiekas ar dabu, kur cilvēks radījis grandiozo sabiedrības organizāciju. Bet domāšanas spējas vien neizteic cilvēka dabu. „Mēs atzīstam par zinātniski pierādītu,” saka prof. Vagners, „ka cilvēkam ir tādas īpašības un spējas, kuŗas ir tikai viņam vienam un kuŗas to cieši atšķir no dzīvniekiem. Mēs uzskatām par pierādītu, ka cilvēks ar savu skaidro valodu, kuŗa viņam dod iespēju iegūt zināšanas, uzglabāt domas un krāt pieredzējumus, radījis sev pavisam īpatnējus dzīves noteikumus. Pie tam cilvēks var izlietot nevien tagadējās paaudzes, bet arī sen izmirušu paaudžu zināšanas, domas un pieredzējumus. Mēs pilnīgi piekrītam tai idejai, ka cilvēka etiskās jūtas ir parādība, kuŗai līdzīgas nepazīst dzīvnieku pasaule un kuŗas attīstību nav iespējams izskaidrot vienīgi ar dabisko izlasi. Visu to atzīstot par neapstrīdami pierādītu patiesību, mēs tomēr uzskatām par pierādītu arī to, ka līdzās šīm specifiskajām cilvēku spējām viņā iemājo arī citas, kuŗas cilvēkā pastāv daudz stingrāk un daudz dziļāk, nekā specifiski cilvēciskās īpašības. Tā ir cilvēka instinktivā darbība. Viņas izcelšanās, evolūcija un attiecības pret prātu

darbību ir saprotamas tikai tad, ja vedam to sakarā ar dzīvnieku pasaules pētīšanu."

Tā tad cilvēka dvēsele ir disharmoniska, viņa veidojas starp diviem kontrastiem: specifiski cilvēciskām īpašībām un instinktīvo dabu, kuŗa cilvēkam ir kopēja ar dzīvnieku. Cīņa starp dvēseli, garu un dzīvniecisko miesu, instinktiem. Šī disharmonija ir cilvēka dabas būtība. Un tā mums nav jāpieņem kā ļaunums, bet kā fakts.

Bet cilvēkam ir lemts valdīt savu instinktīvo dabu, padarīt instinktus paklausīgus, lai par tiem lemj cilvēka saprāts. Tas ir cilvēka dabas evolūcijas saturs. Prāta uzvara ir lēna, tā uz priekšu iet pārāk gausiem soļiem. Aiz prāta uzvaras stāv visu centieņu tālais ideāls — harmonija. Harmonijas ideālu varēs sasniegt tikai tad, kad cilvēka daba būs kļuvusi harmoniska, kad prāts pilnīgi valdīs visu cilvēka darbību. Harmonijas ideālu var piepildīt bioloģiski jauns cilvēks ar pilnīgi pārradītu dabu.

Kaut cilvēka apzinīgās, augstākās garīgās spējas ir attīstījušās līdz pasakainai dažādībai, cilvēkā ir ļoti spēcīga viņa instinktīvā daba. „Instinktīvās īpašības ir tik plastiskas, neskatoties uz savu pastāvību un negrozāmību, tik dažādas, neskatoties uz šablonismu pie vienas sugas individiem, tik daudzpusīgas visā kopumā, neskatoties uz ārkārtīgo vienpusību katrā atsevišķā gadījumā, tik daudzzinātajās savas sugas apmēros, kaut pavisam bez individualām zināšanām, tik gaišredzīgas, neskatoties uz savu aklumu un nespēju saprast mērķus, tik

loģiskā daba palikusi negrozīta, jo instinktu diferencēšanās notiek izlases ceļā. Bet cilvēkiem instinktu modifikacija zaudē savu instinktīvo dabu. Saprāta spējas, kuŗas ņem vistuvāko dalību pie šo modifikaciju rašanās un izveidošanās, nomāc instinktu īpatnējo dabu un groza viņas negrozāmību.

Cilvēka psihikā instinkti ir diferencējušies līdz augstākai iespējai, jo saprāts cilvēka dabā ieņem ārkārtīgi izcilu vietu, kas kļūst saprotama vienīgi salīdzinot cilvēka dvēseli ar dzīvnieka psihiskiem procesiem. Jo vairāk attīstās cilvēka augstākās psihiskās spējas, jo tās potenciāli vairāk var nomākt savas dabas zemākās īpašības. Un, no otras puses, jo intensīvāk darbojas zemākās īpašības, jo mazāk viņas padodas augstākām, un dažos gadījumos tās pat pakļauj savai ietekmei. Ja augstāko psihisko spēju ietekme no nejaušības pāriet pastāvīgā un nepārtrauktā darbībā, tad šī ietekme kļūst par faktoru, kuŗš var grozīt zemākās psihiskās īpašības.

Zināšanas, kuŗas iegūstamas ar saprāta spējām, ir tikai šīs zināšanas ieguvušā indivīda piederums, tās nevar iedzimtības ceļā iemantot. Lai būtu iespējama zemāko psihisko īpašību mainīšanās augstāko spēju ietekmē, tad augstākām spējām vajaga darboties ilgstoši. Tas var notikt tikai tur, kur cilvēks spēj radīt tradīcijas. Tradīcijas zināmā mērā ir iedzimtas, tās pāriet no paaudzes uz paaudzi. Cilvēku sabiedrībā tradīciju spējām ir ļoti liela nozīme. Tā tad saprāta spējas var nevien nomākt

instinktus, bet, pastāvīgi darbojoties, var tos arī pārveidot, analogiski tam, kā pārveidojas instinkti zem apkārtnes iespaيدا. Arī saprāta spējas rada savu īpatnēju apkārtni, kuŗu cilvēku sabiedrībā varam saukt par kulturas apkārtni.

Ja dzīvnieku pasaulē saprāta spējām instinktu pārveidošanas ziņā zināma loma tikai ļoti retos gadījumos un sastopama vienīgi pie visaugstākiem dzīvniekiem, pie cilvēkiem tas ir pavisam citādi. Tradīcijas, teikas, mīti, ticība, poezija, zinātne pāriet no paaudzes uz paaudzi un top par cilvēku sociālu mantojumu, kuŗam ir ārkārtīga nozīme individa, grupu, tautu psihisko īpašību veidošanā. Saprāta spēju ietekmē cilvēka instinkti diferencējas un modificējas vislielākā dažādībā, un saprāta spēju nomācēja un pārveidotāja nozīme kļūst arvien lielāka.

Instinktīvā daba un cilvēka prāts ir pastāvīgā cīņā. Sakarā ar šo cīņu ir radušās bažas, ka cilvēka daba top nepilnīgāka, vājāka, ka cilvēkos rodas disharmonija it kā agrākās harmonijas vietā. Šīm bažām prof. Vagners atbild, ka tā nav nekādas agrāk bijušas harmonijas iznīcināšana, bet ir tikai izjaukta agrākā līdzsvara forma, pie kam līdzsvars izjaukts ne par ļaunu, bet par labu cilvēkam. Agrāk par barības derīgumu vai nederīgumu lēma instinkts, tagad to izdara saprāts pētījumu un atziņu ceļā. Tā nav nekāda cilvēku sabiedrības dēka, kuŗa jāizlabo, tā ir normāla progresīvas attīstības parādība: mūžīga līdzsvara laušana un tā at-

jaunošana ar jauniem līdzekļiem, pa jauniem ceļiem. Tie ir normali evolūcijas procesi. Tikai instinktu pārveidošana notiek ārkārtīgi gausi. Pie tam pamatinstinkti savā kvalitātē nav nekā zaudējuši no sava spēka arī cilvēku sabiedrībā. Ja viņus nedomā, tie dažreiz parādās tik zvēriskās formās, ka dažs zvērs, ja tam būtu sirdsapziņa, kaunētos par cilvēku.

Pamatinstinktus (barošanās, vairošanās un paš aizsardzības) nevar grozīt. Pārveidojas tikai to darbošanās forma, t. i. šie instinkti pārveidojas savos atsevišķos izstārojumos, ne saturā un ne savā uzdevumā. Saprāts var instinktus nomākt tikai viņu darbošanās formā, bet nevar nomākt instinktu pašu. Piemēram, pašūzturas instinktu ar prāta palīdzību var apmierināt tā, ka nav jānobendē pretnieks, bet ar viņu var stāties līgumā un nodrošināties pret pretnieka iespējamiem uzbrukumiem. Nomākt instinktu, bez šaubām, nenozīmē viņu neapmierināt, jo tad jau cilvēkiem būtu jāiznīkst, ja viņi neapmierinātu ne pašūzturas, ne vairošanās, ne barošanās instinktus. Ar prātu var tikai apmierināt viņus labāk, mērķsakarīgāk, derīgāk. Un šai nozīmē instinktu nomākšanā un pārveidošanā saprāta spējām ir vienmēr lielāka nozīme, ko pierāda sabiedrības nepārtrauktā attīstība, progress.

Viens noteikums te ir vissvarīgākais: saprāta spējām jādarbojas nepārtraukti. Cilvēku sabiedrībā tas nozīmē pastāvīgu, nepārtrauktu kultūras attīstību, jo kultūras vērtības ir saprāta spēju rezultāts. Tiklīdz šī darbošanās

apstājas, tiek pārtraukta vai mazinās, tūdaļ pirmatnējā, instinktivā daba atgriežas cilvēka dvēselē, un viņš kļūst nespēcīgs pret savas dabas zemākām īpašībām. Tas sevišķi redzams kaŗos un ilgstošās, asiņainās revolucijās. Tādēļ abas šīs parādības gala rezultātā nav progresīvas, jo viņas neatsvabina cilvēku, bet atgrūž atpakaļ pirmatnībā, tuvāk dzīvnieciskai dabai, tālāk no kulturas dabas, kas ir cilvēkam īpata. Jo zemāks kāda cilvēka vai tautas kulturas stāvoklis, jo instinkti ir spēcīgāks, varenāks viņu darbības imperatīvs. Pastāvīga kulturas ietekme cilvēkiem ir nepieciešama cilvēka attīstībai tālāk no dzīvnieciskās dabas, pretim saprāta spēju, domāšanas iespējami pilnīgai valdībai.

Notēlotais process nav nekāda disharmonija, tā ir normāla evolūcija, kuŗa pamatojas uz cilvēka kulturu. No kulturas iet atpakaļ uz pirmatnējo harmoniju nozīmē pārtraukt sabiedrības progresu, ja tas vispār ir vairs cilvēka spēkā: iznīcināt visu, kas gadu tūkstošos radīts, lai nokļūtu atpakaļ lielajā dabas harmonijā. Bez šaubām, harmonijas ziņā cilvēks nekad nevar sacensties ar dzīvnieku, jo dzīvnieka likumdevējs ir instinkts, visas sugas vienādas spējas un īpašības. Bet cilvēks valda ar prātu, ar domāšanu, kas ir individuali īpatnējas, tā tad dažādas.

Dzīvnieku dzīve negrozās desmitiem gadu tūkstošus, bet cilvēku sabiedrības mainās un pārveidojas vai katru dienu. Cilvēks pilnīgi pārveido visus savus tikumus, jēdzienus un

savu psihiku un sabiedrības organizāciju līdz pašiem pamatiem. Šis lielais pārveidotājs ir cilvēka prāts, kurš iet cauri gadu simteņiem, lauzdams līdzsvaru un to atkal atjaunodams. Tāda šūpošanās kosma vilņos, paceļoties un krītot, ir evolūcijas mūžīgais ritums. Tā ir disharmonija starp dabu un cilvēku dvēseli, bet tā nav nejauša, tā pastāvēs, kamēr pastāvēs cilvēks. Ilgoties pēc senbijušās harmonijas ir velti un arī cilvēka brīnišķīgo spēju necienīgi. Tā ir vecuma, nespēka sajūta, kurai nedrīkst dot zinātniskas atziņas raksturu, kaut arī šādas domas būtu izteicis vislielākais domātājs vai pētnieks. Ja mēs ilgojamies pēc harmonijas cilvēka dabā, tad par savas darbības kritēriju esam izvēlējušies dabisko izlasi, t. i. nokāpjam atpakaļ dzīvnieku pasaulē. Bet cilvēkam pati daba devusi to, ko nevienai citai dzīvai būtnei: saprātu, kurš sevim pats rada likumus un stāda cilvēkiem ne bioloģiskus, bet kultūras mērķus.

„Saprāts darbojas pamatojoties uz idejām un spriedumiem, instinkts ir tikai darbības dze-
dulis, bez domāšanas aktiem,” tā jau Lamarks definēja šīs divas cilvēka dabas īpašības. Instinkti ir tikai darbības dzenulis, tas motorais spēks, kurš neredzams un netverams ir katras cilvēka darbības pamatā. Cilvēces evolūcija iet no instinktivi dzīvnieciskās pastāvēšanas uz jaunradītāju, pārcilvēcisko, t. i. uz tādu augstumu aizsniegšanu, kādus tagadējais cilvēks vēl nesajēdz, kas tagadējā cilvēka domāšanā šķiet tikai pārcilvēkam iespējams.

Pārcilvēka tieksme ir cilvēces kultūras

saturs. Socialās dzīves organizēšana ar prātu ir sabiedrības evolūcijas būtība. Šai evolūcijā uz cilvēka dabas bioloģiski-psichisko spēju pamata veidojas cilvēka socialā un kulturalā daba. Cilvēka socialās dabas nemainīgais pamats ir viņas sabiedriskums. Jau Aristotelis savā „Politikā” saka tā: „Valsts ir izcēlusies dabiski, un cilvēks pēc savas dabas ir sabiedriskā būtne. Lieta tā, ka daba it nekā nedara bez vajadzības; bet vienīgi cilvēkam no visiem dzīvīem radījumiem ir dota valoda; balss ir tikai slimīgu vai patīkamu sajūtu izteikšanas zīme, tamdēļ balss ir arī dzīvniekam, jo daba arī viņus ir tā radījusi, ka tie sajūt sāpes un tīksmi un pauž viens otram par tām. Bet valodai bez tam vajaga izteikt, kas ir derīgs, kas kaitīgs, kas taisnība un kas netaisnība. Cilvēka īpatnība, kas viņu atšķir no dzīvniekiem, ir tā, ka vienīgi viņš jūt labu un ļaunu, taisnību un netaisnību, un galā cilvēku sadzīve noved viņus pie ģimenes un valsts.”

8

Sabiedrība

Cilvēka sabiedriskais, socialais instinkts radies līdz ar cilvēka izcelšanos. Cilvēku sabiedrību viņas pirmsākumā nevar uzskatīt par apzinīgas vienošanās rezultātu, tā radusies uz tīri instinktivu dziņu pamatiem. Tikai vēlāk sabiedrības organizēšanā pienāca arī apziņa, un tas cilvēkam deva iespēju domāt par sadzī-

ves noteikumu labošanu. Tikai tad cilvēks sāka darināt ieročus, darba rīkus, tikai tad cilvēks radīja tehniku un sāka domāt un uzstādīt sev mērķus par sabiedrības organizēšanu labāk, pilnīgāk. Arī prof. Vagners, dibinādamies uz biopsicholoģijas pētījumiem, saka, ka cilvēku sabiedrības saknes aizstiepjas tālu dzīvnieku valsts pagātnē, piebilstams: „Bioloģija māca, ka cenšanās dzīvot pulkos, baros nedibinās uz protoplasmas ķīmiskām īpašībām, bet uz dzīves vajadzībām, uz spējām piemēroties apkārtnēi un neiznīkt pastāvēšanas cīņā.” Sabiedrības izcelšanās tā tad ir instinktiva, un arī pie cilvēkiem viņa radusies aiz dzīves vajadzības. Cilvēks pasaulē rodas ļoti nespēcīgs un vārgs. Pēc piedzimšanas tam vēl ilgi vajadzīga vecāku kopšana. Tamdēļ arī māte un viņas bērni ir bijuši pirmā cilvēku savienība. Bet jādomā, ka arī pašā cilvēces pirmatnē ap šo mātes un bērnu savienību ir stāvējušas spēcīgākas vienības, kuņas sargāja māti un bērnus.

Pirmatnējās vienības ir radušās saskaņā ar cilvēku psihiskām īpašībām, kuņas rāda, ka dzīve cilvēkam vienam, ārpus sabiedrības, nav iespējama. Protams, ka pirmatnējais cilvēks vēl neapzinās savu sociālo dabu un kopības jūtas tam ir tikai ar savu dzimtu. Uz visiem pārējiem cilvēkiem tas skatās kā uz ienaidniekiem. Tamdēļ karš pirmatnējā sabiedrībā ir nepārtraukta parādība. Sociālo jūtu evolūcija nozīmē to, ka cilvēku kopība top aizvien apzinīgāka un ciešāka un tā arī kvantitatīvi aptver

vienmēr plašākas cilvēku apvienības, jo tikai visu cilvēku iespējami plašā sabiedrībā panākama pilnīgāka zināšanu vairošana un izplatīšana, saimnieciska kopdarbība, ar iespējami maksimālo rezultātu — cilvēku kopības apziņas augšanu.

Tikai tad, kad cilvēku sabiedriskā organizācija paceļas pāri savai instinktīvai pirmatnībai, kad cilvēks ar savu saprātu apzinīgi var skatīties uz sociālo dzīvi, izmantodams sociālās dzīves attīstībā savus pieredzes rezultātus, tikai tad iesākas tas laiks, ko domā sociologs Šefle, teikdams, ka sabiedrība nav vis radusies, bet ir radīta, ka tā ir individuālo apziņu darbības rezultāts. Sabiedrības izcelšanās nav apzinīga, bet vēlāk gan sabiedrības organizēšana top par cilvēka apzinīgās darbības objektu. Tikai spēkā paliek likums, ka sabiedrības attīstība nekad nav process, kuŗu vada vienīgi cilvēka saprāts; tas atkarājas arī no ārpusaules notiekumiem un no neparedzamo cilvēka darbību sekām.

Sabiedrība nav arī vienkāršs atsevišķu cilvēku kopums, tā dzīvo savu īpatnēju dzīvi, kuŗa nav izpētījama pētījot atsevišķo individu darbību un garu, kaut gan katrs atsevišķais cilvēks ir īpatnēja, patstāvīga psihiska vienība, bet no šo atsevišķo īpatņu sadarbības rodas sociālā evolūcija, radot īpašu rezultātu: tiesības, zinātni, mākslu, valodu u. t. t. Atsevišķo cilvēku sadarbība rada kaut ko sevišķu, kaut ko citu, nekā katra cilvēka personīgā dzīve, jo sociālā darbībā realizējas miljonu atse-

višķu individu gars; un visu miljonu kopdarbībai ir citi likumi, citi ceļi, cits rezultats, nekā katra cilvēka darbam. Tamdēļ socialai dzīvei ir sava, personīgai atkal sava likumība. Bet pāri visai socialai dzīvei stāv cilvēka daba, kuŗas pamatā ir sabiedriskums, t. i. izlīdzinājums starp atsevišķām gribām un atsevišķiem centieniem vienā vispārīgā atziņā visu cilvēku labā. Un sabiedriskums aptver visu sabiedrību, — visus cilvēkus, visas grupas. Tas nevar dibināties tikai uz atsevišķām grupām, kuŗas nejaušu vēsturisku apstākļu dēļ kļuvušas spēcīgākas par citām un tamdēļ var savu gribu uzspiest citiem.

Ir tiesa, mūsu laika sabiedrība vēl nav sašņiegusi visu cilvēku vienības augstumus. Vēl cilvēks nav ticis savā apziņā pāri pirmatnējā cilvēka spriedumam, ka katrs, kas nav no manas tautas, manas valsts, kas nepieder tai pašai socialai grupai, kuŗai piederu es, tas ir mans ienaidnieks. Ārkārtīgi lēna ir cilvēces evolūcija, ļoti gausi likvidējas pāreja no pirmatnības uz kulturu. Cilvēku domāšana tikai ilgos gadusimtepos panāk savu atziņu realizēšanos socialā dzīvē, jo šī realizēšanās prasa padošanos saprātam, atziņām, un to kavē daudzi sociali noteikumi, kuŗi ir radušies tad, kad vēl valdīja pirmatnība, sīva pastāvēšanas cīņa, kas dibināta uz bioloģisko izlasi.

Šie socialie instituti, kas radušies cilvēku sabiedrības pusapzinīgā stāvoklī, ir ieguvuši savu īpašu loģiku un lielā mērā ir aizkavējuši cilvēku vienības attīstību, saskaldot cilvēkus

naidīgās grupās un dzenot viņus kaŗā, kas nemaz nesaskan ar cilvēka socialo dabu, jo pati daba cilvēkam devusi spēcīgo ieroci — prātu, kuŗa uzdevums ir novērst visus šķēršļus, kas apdraud cilvēka pastāvēšanu, tā tad arī ienaidu.

Protams, absolūta harmonija, absolūta vienlīdzība nekad nebūs panākama, cik pati daba mīl nevienādību, īpatnību. Un īpatnība ir kā pašā dabā, tā cilvēka psihiskās spējās, saprātā. Bet to nevienlīdzību, kas pastāv socialā dzīvē, to cilvēks var pārvarēt, pārgrozot socialos institutus, pārveidojot savu domāšanu un etisko apziņu. Socialās nevienlīdzības uzvarēšana ir iespējama, un tas arī ir socialās darbības mērķis, socialās evolūcijas saturs. Socialā attīstībā ir panākama relatīva harmonija, t. i. disharmoniskās dabas veidošanās socialā dzīvē, zem saprāta kontroles, ar gribu, ar etisko apziņu.

Lai ņemam kuŗu no socialām grupām ņemami, — valsti, cilti, ģimeni, baznīcu vai citu, visas šīs grupas ir „samierināti kolektīvi”, ar savu noteiktu organizāciju, ar noteiktu savstarpējo attiecību formu. Nevienā socialā grupā nevar norisināties nepārtraukts kaŗš, kur visi ir kaŗā pret visiem. Gluži otrādi — katras grupas normalais stāvoklis ir viņas locekļu savstarpējo attiecību līdzsvars. Konflikts grupā ir izņēmuma stāvoklis, un kad konflikts izcēlies, kad tas sāk kļūt plašāks, tad arī pati grupa kā vesela vienība vairs nepastāv: tā sadalās vairākās atsevišķās grupās.

Bet tāda sadalīšanās ir pārejoša, sporadiska. Ja tā būtu pastāvīga parādība, tad samierinātā kolektīva robežu izplešanās nemaz nebūtu iespējama, tāpat nebūtu saprotams, kā cilvēce, atrazdamās nepātrauktā savstarpējā karā, nav iznīkususi.

Faktiski mēs redzam socialās grupas kā samierinātus kolektīvus. Katrā grupā ir noteikta savstarpēju attiecību kārtība, kas jāievēro katram grupas loceklim, un visu grupas locekļu tiesību un pienākumu noteikts sadalījums. Bet kas ir tas, kas visiem grupas locekļiem liek padoties pastāvošai kārtībai? Sociologs P. Sorokins atbild: sods un algojums. Sods par noziegumu, algojums par varoņdarbu.

Nav iespējams, ka vienā grupā visi viņas locekļi būtu vienādi, ka tiem būtu vienādas domas par to, kas labs un kas ļauns, kas atļauts un kas aizliegts. Katram grupas loceklim būs savādas domas, savādas spējas piemēroties pārmaiņām, piesavināt jauno. Bet grupas kārtība prasa, lai šai kārtībai padodas visi. Un regulētājs te ir sods un algojums. Ja nebūtu to, tad katrs darītu, ko domātu un gribētu, un nebūtu iespējama grupas pastāvēšana bez konfliktiem.

Kas notiktu valstī, ja atceltu visus likumus, visus soda noteikumus? Vairotos noziegumi un pārkāpumi. Valsts attīstība būtu apdraudēta, vai pat padarīta pilnīgi neiespējama. Tādēļ soda un algojuma noteikumi pastāv katrā socialā grupā. Sorokins soda un algojuma nozīmi izsaka tā: „Soda un algojuma loma grupā pastāv grupas solidaritātes radīšanai un nostip-

rināšanai. Šie noteikumi nepieļauj grupas saskaldīšanos, tie nomāc savstarpēju karu, dažādos antagonos elementus, ved pie kopējas etiskas vienības. Tas tiek panākts ar sankcijām. Tā tiek uzturēta grupas solidaritate un galā panākts miers, ne pastāvīgs karš. Kaut gan sodi un algojumi cilvēcei maksājuši dārgi, kaut gan tie ņēmuši neskaitāmu upu daudzumu, prasījuši bezgala daudz ciešanu, tomēr viņu pamatnozīme grupas dzīvē ir bijusi grupas vienības nodibināšana, uzturēšana un nostiprināšana, grupas locekļu savstarpējā solidaritate."

Kā grupas solidaritati uzturēja ar sodu un algojumu institutu, tāpat tas vēsturē bijis arī grupu ārējās attiecībās, sakaros ar citām grupām. Katram cilvēkam, kuŗš daudz maz pazīst vēsturi, ir zināms, ka cilvēces vēsture ir pastāvīga samierināto socialo grupu izplešanās lielumā. Cilvēces pirmatnē nepazīstam plašas socialas vienības, bet modernā cilvēce pazīst socialas grupas, kuŗas pastāv no vairāk kā simts miljoniem locekļu. Šī pieaugšana notikusi ar grupu kopā saplūšanu, savienošanos. Ir naivi un nepareizi domāt, ka savienošanās notikusi ar līgumiem, mierīgas vienošanās ceļā. Mierīga vienošanās iespējama tikai tagad, un arī tad zem lielgabalu draudiem.

Sodu un algojumu instituta pastāvēšana nav nekāda cilvēces laime, tā ir vēstures ļauna nepieciešamība. Protams, bieži vien šī instituta darbošanās ir bijusi sabiedrības attīstībai par šķērslī: tad, kad kultūras ziņā mazāk attīstītas tautas, bet skaitliski un fiziski spēcīgākas, ir

iekaŗojuŗas un nomākuŗas augstākas kulturas tautas. Latvieŗu tautai ŗī patiesība visskaidrāķ zināma, jo mēs eŗam bijuŗi kulturas attīstības ziņā zemākas tautas varā. Tāpat arī tad, kad sods ir lietots varmāķīgos iekaŗoŗanas nolūķos, kā tas bija, kad vāķi iekaŗoja latvju zemi.

Sodu un algojumu uztur spēķā arī jaunlaiku sabiedrības, jo arī tagad vēl sabiedrības attīstības ievērojams faktors ir cilvēķa instinktivā daba. Kā pa tumsu ceļu meklēdams, kaut ko nojauzdams, bet nekā skaidri neredzēdams, pirmatnējais cilvēķs stāvēķa mūķīģā evolūķijas procesā un viņam vajadzēja tikt uz priekŗu. Viņam bija teikts: „Tev doti visi dzīvnieciskie instinkti, tev nav dotas skaidras zināŗanas; tev nav dots arī gans, kuŗŗ zinātu, uz kādu mērķi tevi vest un kā tev likt darboties, lai ar lielākām sekmēm tu sasnieģtu tālo bāķu. Tu esi pats sevīm ļauts. Ej, kur gribi! Topi pilnīģs, ķa vari! Uzplauķsti un progresē, ķa tu to spēķi, ķa nespēķi, tad iznīķsti.”

Bet cilvēķe nav iznīķusi. Taustīdamās, bez ceķa, ķā minēdama, tūkstoŗķāŗt maldīdamās, aiz sevis atstādama asiņu jūŗas, viņa tomēr tikusi uz progresķa, bet ne iznīķŗanas ceķa. Ir celtas milķonu upuŗu piramīdas, lai citi varētu dzīvot un iet uz priekŗu. Bij vajadzīģas slepkavības, lai redzētu, ķa tās nav pieļaujamas; bija vajadzīģa neķēķība un cietsirdība, lai mēs ķļūtu humani un audzinātu cilvēķos līdzķietību un mīķestību; bija vajadzīģi nesaudzīģi sodi un neaprobeķoti algojumi, lai tie ķādreiz varētu ķļūt nevajadzīģi.

Pacelšanās no pirmatnējās neziņas uz apzi-
nātu darbību, — tas ir cilvēka apziņas augšā-
nas ceļš. Sociologi Levi-Brils, Simels, Dirk-
heims tā tēlo evolūcijas procesu: „I. Pirmatnē-
jās sabiedrības ir nelielas, vienkāršas un nesa-
režģītas. Socialā sadarbība vienmuļa un nav
dziļa, apziņas stāvoklis zems. Nav pat domā-
šanas pēc loģikas likumiem, ir gan konkrēti
priekšstati, bet abstraktu jēdzienu nav. Prāta
darbība vāja. Skaitīšana aprobežojas ar pirmo
divu desmitu cipariem. Darbība lielā mērā
automatiska. Valda stingrs, sen piesavināts
savstarpējo attiecību šablons; darbības akti ir
negrozīgi un nav spējīgi ātri evolucionēt.
Valda atdarinājums, ieradums. Visās dzīves
nozarēs evolūcija notiek ārkārtīgi lēni.
II. Daudzmaz plašākās sabiedrībās, kuŗas jau
sarežģītākas un diferencētākas, ar pilnīgākām
un dziļākām savstarpējām attiecībām, sasto-
pama arī intensīvāka un augstāka prāta
darbība, sarežģītāka psihika, attīstītāka ap-
ziņa, un reizē ar to grupas locekļu darbība nav
vairs tik automatiska, top apzinīgāka. Lielāka
loma ir mērķu motivācijai, un paraleli ar to
rodas darbības individualizācija. Ieraduma
vietā rodas mode. Sabiedrības iekārtas, apzi-
ņas un darbības evolūcija notiek jau daudz
ātrākā tempā. III. Jo sarežģītāka sabiedrība,
jo viņa plašāka un vairāk diferencēta, jo inten-
sīvāka sabiedrības locekļu sadarbība, jo aug-
stāka viņas kultura un civilizācija, bagātāka
un plašāka viņas garīgā dzīve; jo ātrāk sabied-
rība progresē, jo apzinīgāka, vingrāka un mai-

nīgāka cilvēku darbība, jo mazāk viņā automa-
tisma un daudz ātrāk norisinās visas sabiedris-
kās dzīves evolūcija."

Un cilvēce iet pretim tam stāvoklim, kad
cilvēka prāts, pārvarēdams instinktus, tos pie-
spiedīs padoties prāta vadītājam, regulētājam un
veidotājam varai. Uz turieni mūs ved socialās
dzīves dinamiskais ritums, pastāvīgā līdzsvara
laušana un viņa atjaunošana jaunā izlīdzinā-
jumā. Un katrs jauns izlīdzinājums cilvēcei
izdodas aizvien vieglāk, socialo iekārtu darot
pilnīgāku, brīvāku, dziļāku un bagātāku.

Šis process sevišķi spēcīgi norisinās moder-
najā sabiedrībā, kur cilvēku savstarpējām at-
tiecībām, pieredzējumam un zināšanu, atziņu iz-
platīšanai kalpo brīnišķais modernās sabiedrī-
bas socialais aparats ar ārkārtīgi attīstītiem
satiksmes līdzekļiem, grāmatām, skolām, avi-
zēm, mākslas iestādēm, kulturas institūtiem.
Līdz ar to aizvien vairāk savu nozīmi zaudē
spaidu un glaimu līdzekļi: sods un algojums.
Cilvēks labprātīgi un ar savu saprātu padodas
grupas likumiem un noteikumiem, zinot, kad
un kādā veidā pastāvošā dzīves kārtība pārvei-
dojama bez varas aktiem, un ar katru dienu
skaidrāk apzinoties to sakaru, kāds pastāv
starp atsevišķo cilvēku un sabiedrību, apzino-
ties socialās apkārtnes milzīgo spēku un socia-
lās dzīves nozīmi katra cilvēka garīgā evo-
lucijā.

Sabiedrības attīstība aizvien vairāk kļūst
apzināts, mērķtiecīgs process, kurā lieki un
nevajadzīgi top spaidu līdzekļi sabiedrības

solidaritātes uzturēšanai. Solidaritāte kļūst par vienu no sociāli derīgiem ieradumiem, kas rodas kultūras izlases ceļā. Un kamēr vēl pastāv arī soda institūts, viņš tomēr kļūst mīkstāks: cilvēks palicis vingrāks, mainīgāks un viņa vairs nav tik spēcīgi valdošas aklās instinktu balsis. Sociāli nederīgi ieradumi pamazām apklust un izzūd. Soda un algojuma vietā kā solidaritātes uzturētājs paceļas pienākuma apziņa, grupas iekšējai pastāvēšanai kļūstot aizvien stabilākai, pilnīgākai.

Kā sods un algojums zaudē savu nozīmi grupas iekšējā dzīvē, tā karš un dažādas uzvarētāja privilēģijas kļūst arvien ierobežotākas starptautiskā attiecību uzturēšanā. Arī te iespiežas tiesību un etiskā apziņa, un cilvēce par savu mērķi uzstādījusi kara pilnīgu iznīcināšanu.

Suterlends savā grāmatā par etiku aplēsis, ka pirmatnējā zemākā sabiedrība sastāvējusi no 40, vidējā no 150, augstākā — 360 cilvēkiem. Un tomēr pirmatnējie cilvēki atradās pastāvīgos karos un grupas noteikumu ievērošanu varēja panākt vienīgi ar sodu un algojumu. Barbaru sabiedrības skaita no 6500 līdz 442.000 locekļiem. Kaut gan šai lielākā sabiedrībā ir grūtāk saskaņot grupas attiecības, grūtāk dabūt visu grupas locekļu vienību, tomēr šajā grupā konfliktu skaits mazinās, sodi kļūst mīkstāki, sabiedrības sadzīve saskaņotāka. Tas nozīmē, ka cilvēks palicis attīstītāks, viņa daba kļuvusi pilnīgāka, viņš labāk spēj pieskaņoties pasaules likumībai. Cilvēce ir progresējusi.

Civilizētās sabiedrības skaits sākas no barbaru sabiedrības augstākā skaita līdz daudziem miljoniem locekļu un konfliktu kļūst aizvien mazāk, saskaņa aizvien lielāka, sodu līdzekļi mīkstāki, sodīšanas gadījumi retāki. Pirmatnējā sabiedrībā vajadzēja savā starpā saskaņot 40 cilvēku dzīvi, un tas bija panākams tikai ar nikniem, nežēlīgiem sodiem, modernajā sabiedrībā jāsaskaņo miljoniem atsevišķas gribas, pie kam tūkstoškārt mainīgākos apstākļos, bet miljonu saskaņa panākama vieglāk, kā pirmatnējā šī saskaņa starp 40 grupas locekļiem.

Cilvēce paceļas no sliktākiem apstākļiem labākos, progress ir fakts, neraugoties uz to, ka karš nav parādība, kas būtu mitējusies. Spaidu līdzekļi aizvien vairāk kļūst lieki, neraugoties uz daudz lielāko dažādību starp grupām un atsevišķiem cilvēkiem. Kaut gan lielākā dažādībā konfliktu iemeslu varētu būt vairāk, taču viņu kļuvis mazāk. Tā tad cilvēki kļuvuši spējīgāki solidarai sadzīvei, viņi iemācījušies pilnīgāk organizēt savu dzīvi un respektēt katra cita tiesības. Un solidaritāte top par moderno tiesību mērauklu, kā attiecībās starp atsevišķiem cilvēkiem, tā tautu, valstu un citu sociālo grupu attiecībās.

Solidaritātes augšana notikusi kulturas attīstības procesā, t. i. attīstoties zinātnei, mākslai, filozofijai, attīstoties cilvēka saprātam, apziņai un, beidzot, attīstoties arī cilvēka dabas izpratnei, t. i. to spēju saprašanai, kādas cilvēkam iedzimtas un kuņas viņu padara par īpatnēji valdošu bioloģiskā pasaulē. Ja vēs-

ture var rādīt cilvēka dabas augšanu uz lielāku pilnību, cilvēka prāta, mērķi apzinošas darbības vairošanos, tas dod pamatu slēdzienam, ka savā darbībā cilvēks apzinīgi var tālāk attīstīt sociāli derīgus ieradumus, atraisīties no tā, kas kavē progresu, audzināšanas ceļā pārveidot savu dabu, darot to arvien pilnīgāku. Cilvēks paceļas no bioloģiskās nepieciešamības kulturalā apzinībā.

Tā tad sociālā darbībā cilvēks ir panācis stāvokli, kad viņš var šai darbībai stādīt apzinātus mērķus un tos realizēt tā, lai mērķu sasniegšana prasītu vienmēr mazāk upuru, kas rezultātā dotu pacelšanos no ļaunāka stāvokļa labākā. Līdzeklis šādai apzinīgai sociālai darbībai ir tikai viens — kultura: zinātniskās atziņas, mākslas vērtības, reliģiski-etiskā apziņa, filozofija. Tā tad sociālās evolūcijas procesu padarīt par apzinīgu nozīmē padarīt to par kulturas vērtību radīšanas procesu, savairojot šīs vērtības līdz iespējamam maksimumam un panākot, lai tās kļūst par visu cilvēku garīgu īpašumu, uz kuŗu pamatojoties cilvēks varētu vieglāk lemt par savas nākošās dzīves organizāciju.

Apziņas ienešana sociālā evolūcijā nebūt nenozīmē šīs apziņas absolūtu valdību, jo bez viņas dzīves radīšanas procesā piedalās arī visas citas cilvēka dabas īpašības. Tas tikai nozīmē sociālo evolūciju padarīt par gribas aktu, t. i. cilvēks apzinīgi grib panākt konfliktu iznīcināšanu par labu solidarākai sadzīvei, kas pilnīgāk var atraisīt cilvēka radīšanas spējas.

Solidaritāte top par mūslaiku sabiedrības tiesību mērauklu; kulturas vērtību vairošana ir evolūcijas saturs. Bet solidaritāte un kultūras vērtības nav abstrakti jēdzieni, viņiem pamatā ir konkrēta vērtība — dzīvais cilvēks, cilvēka personība. Un kultura ir tikai šis cilvēka personības realizēšanās vēsturiski mainīgais saturs, pie kam par kultūras, solidaritātes mērauklu savukārt nevar būt it nekas cits, kā dzīvais cilvēks.

9

Atsevišķais cilvēks

Runājot par cilvēka biopsichisko dabu, redzam, ka instinkts ir sugas īpatnība, bet saprāts atsevišķa individa īpatnība. Instinktīvā daba parādās pie visiem sugas indivīdiem vienādi, bet ar saprāta spējām katrs atsevišķais indivīds apdāvināts citādi. Jo augstāka prāta attīstība un jo lielāka dažādība apdāvinātībā, jo vairāk cilvēks tuvojas vienbūtīgam personības stāvoklim. Šī iespēja dota tikai cilvēkam. Katrs atsevišķais cilvēks ir nekur vairs nesastopama, ne no viena neatkārtojama psihiska būtne, kurai lemts attīstīties savā īpatnībā līdz ģenialitātei. Katrs cilvēks ir suverēna pasaule, kuras ārkārtīgo nozīmi cilvēces kultūras vēsturē mums neapstrīdāmi pierāda tas, ko veicis ģenijs mākslā, zinātnē, filozofijā. Ģenija iespaids ir suverēns un valdošs, bet savā visšaurākā

apkārtne arī katrs ikdienas cilvēks ir zināms faktors. Katrs cilvēks ar savu darbību apkārtne, kurā tam jādzīvo, dod daļu sevis, tā ietekmēdams savas apkārtnes dzīvi. Šī cilvēku īpatnība un dažādība ir tik lieliska, ka, neraugoties uz cilvēku vienādo bioloģisko dabu, nevien rases, tautas un valstis atšķiras viena no otras, bet arī katrs atsevišķais cilvēks var būt patstāvīgas pētišanas objekts, kas pozitīvi pavairo uzkrātās pieredzes. Socialās darbības īstenība rada socialo pieredzējumu vairošanos no atsevišķo cilvēku pieredzes dažādības. Socialā domāšana veidojas no atsevišķo cilvēku domāšanas spējām un dažādības. Īpatnība ir cilvēka dabas pamatīpašība, un tas dara neatseverami vērtīgu katru cilvēku. Jo katra cilvēka pazaudēšana var nozīmēt bagātīgu pieredzējumu un atziņu pazaudēšanu, kuŗu realizēšana varētu padarīt bagātāku socialo dzīvi. Tikai caur atsevišķiem cilvēkiem socialā apkārtne tiek saprasta un pārvarēta dabas stichija. Tikai cilvēkam piemītošās garīgās spējas radījušas zinātnei, mākslu, reliģiju, filozofiju, tehniku, kas nekad un nekādos apstākļos nav pa spēkam nevienai dzīvnieku sugai. Psychiskās īpatnības nesējs ir atsevišķais indivīds, kuŗa dvēsele ir tikai cilvēkam dotu jaunradīšanas spēju avots. Nevien teoretiski apsvērumi liek mums atzīt un sabiedrības pastāvēšanas pamatā likt cilvēka dzīvo personību, bet pati konkrētā socialā dzīve, kuŗa mums cilvēku rāda kā visu socialās attīstības elementu sevī nesēju un piepildītāju. Ārpus dzīvā cil-

vēka nenotiek nekas. Viss ir cilvēka darbības un domāšanas rezultats, ja runājam par cilvēku sabiedrību.

Bet vēsture nepazīst atsevišķa cilvēka savrupu dzīvi. Robinsons Kruzo nav reals cilvēks. Nezināmās pirmatnes cilvēka mitoloģiskais tēls mums pavisam nepazīstams un tam nevar būt zinātniskas nozīmes. Vēsture cilvēku pētījusi kā sabiedrisku būtni. Tiesības, tehnika, valoda, reliģija, māksla, ieradumi — tas viss ir cilvēku sociālās darbības rezultats. Viss tas ir radīts cilvēku sadarbībā un nav panākams ar atsevišķa cilvēka spējām. Ja tā, kāda tad ir nozīme atsevišķam cilvēkam? Kas ir cilvēks viens miljonu citu tādu pašu cilvēku jūrā? Patiesi, visas sabiedrības, vai tās būtu radušās uz kopējas izcelšanās pamata, vai arī vēsturiskās attīstības procesā (iekaļojumos), visas viņas ir bijušas atsevišķu cilvēku savienības, un atsevišķi, savrup dzīvojošu cilvēku nav. „Tā tad sabiedrība, ne atsevišķais cilvēks ir attīstības pamats un mēraukla.” Radās divi dažādi, viens otru pilnīgi izslēdzoši uzskati: absolūtais kolektīvisms un absolūtais individualisms. Pēdējais sacīja: atsevišķas personības rada sabiedrību; otrs teica, ka sabiedrība ir tā apkārtne, kurā rodas un veidojas atsevišķais cilvēks. Un nebija izlīdzinājuma starp šiem diviem uzskatiem. Tā veidojās sociālā domāšana. Radās teorijas, ka sabiedrība ir „cilvēka Dievs” (Feierbachs), ka ir iespējams nodibināt virs zemes tādus apstākļus, kur cilvēki atradīs ceļu uz dievību, kur cilvēki savienosies aug-

stākā dievišķībā. Feiebachs saka: „Cilvēka būtība ir vienošanās ar citiem visu cilvēku kopībā. Vienbūtība ir aprobežotība. Sabiedrība ir brīvība un bezgalība.” Par valsti Feiebachs saka: „Valstij viens cilvēks stājas otra vietā, viens papildina otru; ko nevaru es, ko es nezinu, to spēj otrs. Es neesmu viens, atdots dabas spēku nejaušībām, citi pastāv manis dēļ, es esmu viena vesela loceklis. Patiesa valsts ir neaprobežots, bezgalīgs, patiess, pilnīgs, dievišķs cilvēks. Tikai valsts ir absolūts cilvēks.” Markss turpināja Feiebacha mācību un teica, ka „cilvēka būtība savā īstenībā ir visu sabiedrisko attiecību vienkopība”, ka cilvēks jāpētī viņa piederībā pie noteiktas sabiedriskas iekārtas. Sevišķi asi pret atsevišķa cilvēka personību uzstājās F. Lasals: „Mūslaiku centieni iet pret individualismu.” Personībai nevajaga nest sevī nekā īpatnēja, oriģināla, viņa nedrīkst būt nekā sava. Sabiedrībā pilnīgi apmierināts katrs cilvēks. Es pastāvu tevis dēļ, tu dzīvo manis dēļ; es esmu līdzeklis tev, tu man, — tā mēs abi, mēs visi vieglāk iztiksim, būs visiem siltāk, ērtāk, un tā kopējiem spēkiem iekrāsim drusciņ laimes nebaltām dienām. Tā ir tirgoņa morale, kurš uz visu skatās kā uz līdzekli ātrāk un vieglāk uz priekšu tikt. Un tad visu cilvēku vispārīgā cenšanās ir otru kā līdzekli izlietot, cik vien iespējams, bet sevi neļaut izmantot. Citāda nevar būt „līdzekļu filozofijas” domāšana un morale. Sabiedrība tad aprobežojas vienīgi ar kailo fizioloģisko pastāvēšanu, kur pietiek ar savstarpēju palī-

dzēšanos starp vienādiem sugas individiem. Cilvēka garīgā būtība ir aizmirsta, jo tā dibinās tikai uz individuali īpatnējo cilvēka dabā, kas katram ir savs un neatkārtojams.

Pretim absolutam kolektivismam stājās absolutais individualisms, nevarēdams pieņemt domu, ka visi cilvēki ir viens otram līdzīgi, vai ka tiem jābūt līdzīgiem kā cipariem tabulē. Nīčše, Štirners, Tolstojs sāka sludināt vienbūtības reliģiju, ka atsevišķam cilvēkam jāpaļaujas pašam uz sevi, jāmacās dzīvot ciešanās un mokās, ar labu uzvarot ļauno, vai ar savu gribu sviest pasaulei sejā vienu izaicinājumu pēc otra un vienam pastāvēt nakts tumsā un briesmās. Personībai nav vajadzīga sabiedrība. Un Nīčšes Zaratustra aiziet kalnos, dzīvodams pats no savas gaismas, sava gara. Sevišķi skaidri absoluto individualistu noliedzošais uzskats par sabiedrību redzams viņu spriedumos par valsti, vislielāko sabiedrības organizācijas formu. Nīčše par valsti saka tā: „Par valsti sauc vissaltāko no visiem saltajiem briesmoniņiem. Tikpat salti viņa melo, un šie meli kā rāpuļi lien no briesmoņa mutes: „es esmu — valsts, es esmu — tauta”. Bet skatieties, brāļi, tur, kur beidzas valsts! Vai jūs tur neredzat vaļavīksnu un tiltu uz pārcilvēku?” Tolstojs uz valsti skatās kā uz organizētu un monopolizētu varmācību. Valsts ir kā milzenis zvērs, kuŗš aprij cilvēku.

Divas nesamierināmas domas. Viena doma līdz galam aizstāv sabiedrību un uzskata personību tikai kā sabiedrības pastāvēšanas for-

mu, kā ķieģeļus lielā ēkā. Šis uzskats ir no-
kļuvis līdz savai beidzamai konsekvencei tā
saucamā imažinismā, krievu mākslas virzienā,
kuŗš pasludina, ka nav vairs personību, ka mēs
redzam vairs tikai priekšmetu rindu dzīvu ra-
dību veidā. Tādēļ nākotnē jāiznīkst mākslai,
religijai kā individuali īpatnējās radīšanas
rezultatam. Šis uzskats absolūti nesaskan ar
cilvēka dabu, kuŗas neiznīcināmā īpašība ir
īpatnība. Lai varētu piepildīties šādi sapņi par
individuali īpatnējās radīšanas izbeigšanos, tad
jārodas pavisam jaunam bioloģiskam cilvēkam
resp. pavisam jaunai bioloģiskai sugai cilvēka
vietā. Otra doma tikpat neatlaidīgi aizstāv at-
sevišķā cilvēka personību un pavisam noliedz
sabiedrību, kuŗa cilvēka jaunradīšanai nav
vajadzīga.

Bet realā īstenībā mēs redzam cilvēku divē-
jādi piepildāmies un pastāvam: kā individualu
un kā sabiedrisku būtni. Uz šo divējādību cil-
vēka stāvoklī ir dibināti abi pretējie uzskati.
Viņu pamatā ir personības un sabiedrības mū-
žīgā pretešķība. Cilvēks dzīvo sabiedrībā, bet
viņš pastāv arī kā īpatnis, un savā individualā
pasaulē viņš ir neatkarīgs, brīvs, suverens.
Prof. Novgorodcevs saka: „Cilvēks ir bezga-
līgā visuma daļa. Ar savas apziņas spēku viņš
paceļas līdz mūžīgā un bezgalīgā iztēlei. Bet
reizē cilvēks pieder arī esošai, iznīkstošai pa-
saulei. Viņš stāv uz divu pasaulu robežām, un
savā dvēselē atspoguļo viņu pretrunas. Piede-
rēdams pie šīm divām pasaulēm, cilvēks savā
dvēselē jūt mūžīgas skumjas, brīnišķas tiek-

smes, kuŗas nav apmierināmas šajā pasaulē." Šīs skumjas sevī nes arī Ģētes Fausts: „Ak, manās krūtīs divas dvēš'les mīt, Un viena ved ar otru sīvu kuŗu; Pie zemes viena kaisli pieķeras Un mīļo pasauli un viņas dzīvi; No pīšļiem otra spēji paceļas, Kur zvaigžņu sferās gari mājo brīvi." Katra personība, katrs cilvēks cenšas pēc brīvības, t. i. pēc sevisapziņas, cenšas radīt pasauli, kuŗā viņš ir viens un pavēlnieks. Tā ir garīgās jaunradīšanas pasaule, kuŗa veido cilvēku sabiedrisko dzīvi. Cilvēku sabiedrības pirmatnībā cilvēks bija absolūti nebrīvs, viņš pazuda starp citiem sev līdzīgiem. Valdīja kolektīva apziņa, kolektīvas tiesības, kolektīvi pienākumi. Tikai vēlāk tiesībās un ieradumos savu vietu ieņēma cilvēka personība. Tad ir jau iesācies cilvēka sevisapziņas augšanas process. Un modernās kultūras valsts ir nepārtraukta cilvēka sevisapziņas augšana. Cilvēks vienmēr vairāk iestājas par savām tiesībām un sabiedrība izpilda atsevišķā cilvēka vēlēšanās, nodrošinot personas tiesības pret sabiedrību tiesiskās valsts likumos. „Cilvēks nav ne tīri kolektīva, ne tīri individuāla būtne." (Simmels). Cilvēku pastāvēšana realizējas sociālā sadarbībā, kuŗas rezultāts ir sociālā organizācija, ieradumi, tiesības. Bet sabiedrība nav mehāniska cilvēku apvienība, sabiedrība ir kas vairāk, nekā aritmetiski saskaitītas cilvēku atsevišķās darbības, jo sabiedrībā daudzu cilvēku savstarpējās attiecībās no daudzām atsevišķām gribām un atziņām rodas jauns rezultāts. Atsevišķais cilvēks nekad nevar pa-

redzēt, kāds rezultats būs viņa savstarpējām attiecībām ar visiem citiem cilvēkiem. Šī rezultata nezināšana, nevarēšana paredzēt to, ir sabiedrības pastāvēšans svarīga īpašība, jo es darbodamies nezinu, kādi motīvi, kādas domas, cik stipra griba, kādi mērķi ir otram, trešam un daudziem citiem, ar kuriem es atrodos attiecībās. Visu cilvēku darbība socialās, ne individualās robežās rada to, ko mēs saucam par socialo apkārtni, kurā notiek sabiedrības organizācijas, socialās iekārtas veidošana, likumdošana: socialā apkārtņē savienojas visas atsevišķās gribas un domas, un tad vairs cilvēks nevar pār šo apkārtni valdīt viens ar savu individualo gribu. Socialās darbības rezultats ir nezināms darbības sākumā, jo šo rezultātu ietekmē visi cilvēki, — kā agrākās paaudzes ar tradīcijām un ieradumiem, likumiem un noteikumiem, tā arī tagadējās paaudzes ar savām atziņām, mērķiem un miljonu cilvēku īpatnībām.

Panākt galīgu izlīdzinājumu starp personību un sabiedrību nekad nebūs iespējams, jo tas nozīmētu visus cilvēkus darīt vienādus. Tamdēļ personības un sabiedrības antinomija pastāvēs vienmēr, cenšoties panākt vienīgi to, lai šī antinomija nenonāk pastāvīgos konfliktos, t. i. cenšoties pēc relatīvas harmonijas, pēc sabiedrības organizēšanas ar visu cilvēku domāšanu, apzinīgu gribu organizēt socialo dzīvi pēc tādiem principiem, lai organizācija dotu progresu. Tikai tas ir cilvēka spēkiem sasniedzams, bet nekad ne absolūtā harmonija. Bet

tik daudz sasniegt nozīmē sasniegt bezgala daudz: tas nozīmē sociālo darbību padarīt par apzinīgas gribas aktu, kas piepilda augstākus mērķus, lai cilvēku dzīvi darītu labāku. Bet cilvēkam mērķu iecerēšanai nav gala. Tā cilvēkam dod iespēju mūžīgai tieksmei pēc pilnības, kurai nekad nav krasta, kur beigtos cilvēka centieni. Ne absolūtas harmonijas cilvēka gars ilgojas, bet brīvības.

Cilvēka sabiedriskai darbībai vajadzīgi mērķi. Bet kādai jābūt šo mērķu un pašas darbības mērauklai? Kāds mērķis ir cildens un piepildāms, kāds ne? Kas dara stiprāku sociālo organismu, — atbild dažī. Šī mēraukla ir nedroša, jo tā ir atkarīga no vēsturiskām nejaušībām, no mainīgās vēsturisko spēku rotaļas. Monarchs domās, ka monarchija dara visstiprāku cilvēku sabiedrību, demokrats to domās par demokratiju u. t. t. Bez tam sabiedrība ir tikai kādas darbības produkts: tehnika, instituti. Sabiedrība pati prasa pēc mērauklas: kāda sabiedrība, visstiprāka būdama, var savus mērķus vislabāk piepildīt? Mēs nonākam pie vienīgās drošās mērauklas, un tā ir dzīvais cilvēks, brīvības un patstāvības slāpstošā cilvēka personība. Tikai cilvēks ir dzīva radība, kas jūt sāpes un tīksmi, kas ir nākusi pasaulē līdz ar citām bioloģiskām būtnēm un ir spiesta atrast labākas formas savai dzīvei. Daba cilvēkam devusi domāšanas spējas, ar ko viņš ir radījis sabiedrisko iekārtu, to pārveidojis, iznīcinājis un no jauna radījis, un tikai ar vienīgo mērauklu, lai cilvēkam klātos labāk, lai viņš

spētu pastāvēt un attīstīties. Savā darbībā cilvēks ir pacēlies pāri pirmatnējai dabai, pacēlies pāri pats sev, radīdams mechanismu, kas kļuvis varenāks par viņu pašu — cilvēks radījis sabiedrību. Bet tomēr to ir radījis cilvēks, un pats savā labā. Tamdēļ arī turpmāk tikai cilvēks var būt vienīgā mēraukla sociālo mērķu iecerēšanā un piepildīšanā.

Ne katra darbība, kuŗa notiek it kā sociālā organisma stipruma interesēs, ir atzīstama un sekmējama personības interesēs. Vai ir attaisnojama darbība, ja savu sociālo mērķi grib piepildīt, upurējot miljoniem dzīvību, iznīcinot visu, ko radījis cilvēka gars? Ja jāzaudē tik daudz cilvēku, ja cilvēkiem jādzīvo bez tiesībām un badu ciešot, tad tāda sociāla darbība nav cilvēka labā, lai kādi būtu šīs darbības ideāli. Jo paši ideāli tad ir zaudējuši savu saturu un kļuvuši par asiņainu ikdienu. Despotisms, vienalga, vai tas valda tautas vai viena paša despota vārdā ir varmācīgs un no cilvēka dzīvības un cilvēka tiesību un vērtības viedokļa nav attaisnojams. Ja demokrātijas vārdā kāds nāk ar asiņainu zobenu un postu, tad šī demokrācija nav pieņemama, jo viņa cilvēkam vairāk atņem, nekā dod. Ja demokrātijas vārdā prasa atsevišķa cilvēka pilnīgu padošanos demosam, tad no personības viedokļa viņa nav pieņemama. Vēsturnieks Tokvils pirms kādiem sešdesmit gadiem sacījis, ka sabiedrības demokratizēšana ir ārkārtīgi draudīga atsevišķo cilvēku pastāvēšanai un brīvībai. Valsts satversmes un viņas sociālās

iekārtas pamatā jābūt personības idejai, atzīņai par cilvēka vērtību. Valstij jābūt dibinātai uz visu cilvēku labklājību. Nekādam vairākumam nav tiesības neaprobežoti valdīt pār mazākumu, jo valsts pienākums ir nodrošināt katra atsevišķa cilvēka tiesības.

10

Cilvēks un sabiedrība

Visas tās teorijas, kuŗas personību ir nostādījušas sabiedrības resp. valsts kalpībā, ka valsts ir viss, atsevišķais cilvēks nekas, tās nav pieņemamas. Un vēsturiskā īstenībā tā arī nenotiek. Valsts nepaņem visu cilvēku. Pat absolutās monarchijās nav iespējams padarīt pavisam nenoīmīgu atsevišķo cilvēku, kuŗš, galu galā, neraugoties uz savu šķietamo mazvērtīgumu un niecīgumu salīdzinājumā ar valsts milzumu, ir vienīgā realā mēraukla un pašas valsts pastāvēšanas jēga. Pats par sevi saprotams, ka katrs atsevišķais cilvēks valsts kopībai nevar stādīt savas personīgās tiesības, arī atsevišķam cilvēkam ir jāsaprot, ka valstī viņam jādzīvo kopā ar tādiem pašiem citiem cilvēkiem. Tā tad ir nepieciešama cilvēku sevisapziņa. Un šī cilvēku sevisapziņa ir galvenais un nepieciešamais pamats pārējai no personības nomācēja absolutisma uz kulturas un tiesību valsti. Tikai šādā valstī atsevišķais

cilvēks sabiedrībai, pie kuŗas viņš pieder kā sabiedriskā būtne, var stādīt pretim savas atsevišķās tiesības, kuŗām vajaga garantēt katra cilvēka īpatnību un savas personības piepildīšanās iespēju. Un tad tiek panākts izlīdzinājums starp valsti un atsevišķo cilvēku, radot tādu organizāciju, kuŗā paredzētas abu viņu pašdarbība un patstāvība. Ne individualais, ne socialais pamats nav absoluts. Individs netiek absolūti pretim stādīts sabiedrībai; gluži otrādi — individs viscauri ir sakarā ar sabiedrību, un sabiedrība nav iedomājama kā mehāniskais atsevišķu individu savienojums. Tikai abi kopā, savstarpējā sakarībā un sadarbībā, personība un sabiedrība pastāv kā vēsturiskā īstenība. Personības un sabiedrības sadarbība ir vienmēr mainīgs process, pie kam patiesībā paraleli te iet divi procesi: sabiedrības attīstība un cilvēka individualā attīstība. Un šie procesi atrodas pastāvīgā sakarā un attiecībās. Tā tad pareizs ir tāds slēdziens, ka nav iedomājams atsevišķais cilvēks ārpus sabiedrības, un sabiedrība ir tā apkārtne, kuŗā veidojas un top cilvēka personība. Tikai nevajaga aizmirst, ka sabiedrība nav mehānisms, bet process. Tā ir padota pilnīgi patstāvīgiem un īpatnējiem likumiem, kuŗi nav izpētījami ar individualās dzīves pētīšanas metodēm. Tāpat individs veidojas sabiedrībā, bet saņem viņā tikai kopējās, vispārīgās īpašības, kuŗas saskan ar zināmas sabiedrības kultūras stāvokli. Bet personības būtība neizteicas tikai vispārīgās, ar citiem sabiedrības locekļiem kopīgās

īpašībās. Personība ir pavisam kas īpatnējs, individuals, neatkārtojams. Tā ir avots, no kuŗa izplūst jaunas atziņas, kuŗas var gan kļūt par visas sabiedrības īpašumu, bet kuŗas radušās atsevišķā cilvēkā. Savā individualā radīšanā cilvēks ir neatkarīgs un brīvs no socialās apkārtnes. Bieži vien viņš rada, iedams pret socialo apkārtni. Tā tad socialās domāšanas pirmsākums tomēr ir atsevišķais cilvēks, kuŗš jau no savas pirmatnības meklē vienmēr lielāku pilnību un pārveido socialo apkārtni savas pastāvēšanas labā.

Sabiedrība un personība ir divi patstāvīgi spēki, jo kā viena, tā otra dibinās uz cilvēka divējādo dabu: cilvēks ir sabiedriska un individuala būtne. Kā zinātne, tā socialā un politiskā darbība cenšas panākt sabiedrības un personības iespējamo harmoniju, kuŗā abi patstāvīgie spēki, savus īpatnējos mērķus piepildīdami un katrs realizēdami savus uzdevumus, viens otru nenomāc, bet papildina.

Meklējot atbildi uz jautājumu, kāds lai būtu socialo mērķu un socialās darbības kriterijs, mēs nonācām pie atsevišķā cilvēka, — dzīvās, jūtošās un domājošās personības. Ja arī sabiedrība ir patstāvīgs organisms, tas šo slēdzienu neaizskar, tas tikai rāda vēstures procesa rezultātu: cilvēks ir radījis kaut ko spēcīgāku par sevi, — sabiedrības diferencēto organizāciju, kuŗa tomēr pastāv no atsevišķiem cilvēkiem un viņu dēļ, kaut savukārt tā var ierobežot cilvēku, ņemt viņam brīvību, ja jā-

sargā visu cilvēku solidarā evolūcija. Cilvēks pats sevi ierobežojis sabiedrībā, lai caur sabiedrību, sadarbībā ar citiem cilvēkiem, varētu labāk nodrošināt savu attīstību. Taču sabiedrība viņas galvenā formā — valstī nav vispēcīga un viņa pār cilvēkiem valda tikai tik tālu, cik to atļauj pats cilvēks. Valstij ir jāatzīst savu pilsoņu tiesības, un jo cilvēku sevisapziņa ir augstāka, jo neatlaidīgākas top cilvēka prasības pēc savām tiesībām, savas brīvības. Valsts tad vairs nav valdība par pavalstniekiem, bet tā ir brīvu pilsoņu pašu nolemtas attiecību normas. Visas valsts funkcijas tiek pildītas pilsoņu interesēs, un pati valsts darbība ir iespējama tikai tik tālu, cik viņu ir ar mieru realizēt atsevišķie pilsoņi. Vēsture mums stāsta par valstīm, kuŗas sabrukušas, kad viņas vairs nespēja apmierinoši pildīt pilsoņu gribu. Vai tā būtu šāda vai citāda valsts, bet visas viņas, galu galā, ievēro cilvēka tiesības un viņu cenšanos pēc labklājības. Kāds franču domātājs saka, ka gudram valdniekam vienmēr jāzina, ko domā vismazākais cilvēks uz ielas.

Socialpsichologs prof. U. Mak-Daugols izšķir četrus cilvēku darbošanās veidus, četras attīstības stadijas, iekams viņš nokļūst uz visaugstākā stāvokļa: 1) instinktīvā stadija, kuŗa veidojas tikai zem ciešanu un patikšanas iespaida, ko cilvēks nejauši sajūt instinktīvo aktu laikā; 2) stadija, kad instinktīvo impulsu darbība norisinās zem algojuma un soda iespaidiem, kuŗus lielākā vai mazākā mērā cilvēkam uzliek socialā apkārtne; 3) stadija, kad darbību

cilvēks kontrolē, gaidot sabiedrības uzslavu vai nopelšanu un 4) augstākā stadija, kad darbību regulē ideja par to, kas ir taisnīgs un netaisnīgs, neatkarīgi no uzslavas vai nopelšanas. Šī augstākā stadija, kur cilvēki brīvi, saskaņā ar savām taisnības, brīvības un citām idejām, varētu darboties, savienojot visu cilvēku darbību socialā darbībā, aizvien paliek cilvēka ideāls, tieksme pēc brīvi gribošu cilvēku sabiedrības. Bet pati mūsu pastāvēšana, pati cilvēka daba prasa pastāvīgu tuvošanos šim ideālam. Prasa, lai cilvēku savstarpējās attiecības būtu normētas pēc kādiem principiem, kurus cilvēkam vajaga realizēt savā darbībā. Tādus principus savai darbībai uzstāda cilvēks pats, pamatojamies uz savu dabu. Cilvēks pēc savas dabas ir sabiedriskā būtne, bez tam apveltīta ar augstākām gara spējām: abstrakciju, domāšanu. Cilvēka sabiedriskā būtība viņa darbībai uzstāda vienu pamatnoteikumu: šai darbībai jābūt saskaņā ar cilvēka socialo dabu; atsevišķais cilvēks nedrīkst darīt tā, ka kļūtu neiespējama citu cilvēku dzīve. Un, no otras puses, socialais organisms nedrīkst savu darbību virzīt tā, lai būtu nomākta personas brīvība un pašdarbība. Ar savām abstrakcijas un mērķtiecīgas darbības spējām cilvēks rada tās normas, kuŗas ir visu cilvēku sadarbības regulētājas. Šo normu kriterijs ir ideja par to, kā cilvēkam jādarbojas, kādām jābūt cilvēku savstarpējām attiecībām, jo normu uzstādīšana ir apzinīgs process, tāpat, kā šo normu realizēšana arī ir apzinīgs — gribas process.

Etiskais princips

Jau minētais Mak-Daugols tālāk saka: „Tikai abstraktās jūtas — patiesība, taisnība, vīrišķība, pašuzpurēšanās, slinkuma neiere-dzēšana — dod mums iespēju izteikt spriedu-mus, kuŗi būs vērtīgi visiem. Šīs abstrakto objektu jūtas ir specifiski etiskas jūtas. Tikai ar šo abstrakto jūtu augšanu iespējama indi-vida etiskā attīstība un viņa moralisko sprie-dumu smalkums kā par savu, tā citu cilvēku darbību. Tā veidojas cilvēka etiskie principi. Abstrakto jūtu augšanā uz cilvēku vislielāko ietekmi atstāj socialā apkārtnē. Neviena cil-vēks nevar attīstīt savas etiskās jūtas pats ar saviem spriedumiem un savām nekārtīgām emocijām. Vēl grūtāk ir šīs jūtas savest stin-grā sistemā. Tas nav pa spēkam atsevišķam cilvēkam. Nepieciešamo pabalstu katrs atrod domu apmaiņā ar saviem līdzcilvēkiem. Pie tam katrā daudz maz civilizētā sabiedrībā pa-stāv tā saucamās etiskās tradīcijas, kuŗas parā-dās kā tradicionāla abstraktu jūtu sistema. Šīs etiskās tradīcijas ir radušās un veidojušās lēni un kļuvušas arvien pilnīgākas lielu un labu cilvēku iespaidā, rases etisko vadoņu iespaidā. Šīs tradīcijas ir gājušas no paaudzes uz paaudzi izcilu cilvēku jūtu dzīvajā formā, tās ieaugušas literatūrā un pa daļai arī dažādās iestādēs, pie-mēram, baznīcā.” Protams, šīs tradīcijas glabā tikai nedaudzi cilvēki, stiprākie, apdāvinātākie.

Cilvēku vairums tikai pa daļai padodas etiskiem principiem. Bet etisko principu saturs ir ārkārtīgi dažāds, atkarīgs no laika un telpas, no socialās apkārtnes simtējādiem iespaidiem, no visu cilvēku visdažādākām savstarpējām attiecībām. Vai tad pavisam ir iespējamās kādas vispārīgas normas, kādi vispārīgi etiski principi? Vai katram cilvēkam, katrai tautai, grupai nav sava etika? Prof. Vindelbands saka: „Etiskā pienākuma saturs var būt dažāds, skatoties pēc apstākļiem, pēc tautām un laikmetiem; katru etisko normu cilvēki piesavina empirisko noteikumu robežās.” Etika ir atkarīga no vispārīgā evolūcijas rituma, etika konkrēti vēsturiskā nozīmē. Bet savā būtībā etika ir nemainīga, tāpat kā cilvēka daba, kuŗa ir viņas mūžīgais pamats. Etiskais princips ir nemainīgs, un viņš ir formulēts jau pirms divi tūkstoši gadiem evaņģelijā: „Nedari otram tā, kā tu negribi, lai otrs tev dara,” vai arī „mīlē savu tuvāku kā sevi pašu”. Šie principi ir mūžīgi suverēni, jo viņu mērķis ir visos laikos un visās tautās bijis viens un tas pats — palīdzēt cilvēkam pastāvēt viņa socialās attiecībās ar citiem cilvēkiem. Kā šo principu cilvēki ir sapratuši un pielietojuši dažādā laikā, tas nav svarīgi, tas negroza paša principa nozīmi. Imanuels Kants vispilnīgāk ir formulējis etisko principu. Atzīdams etiskā principa nemainību, viņš to nosauc par „kategorisko imperatīvu”; bet Kants atzīst šo principu arī par autonomu, t. i. etiskais princips ir cilvēka gribas darbības rezultāts. Kanta „kategoriskais imperatīvs”

skan: 1) „Dari tā, lai tavas darbības noteikumi caur tavu gribu kļūtu par vispārīgu likumu.” 2) „Dari tā, lai cilvēce, kā tevī, tā katrā citā cilvēkā, tev vienmēr būtu mērķis un nekad ne līdzeklis.” Kanta etika grib panākt, lai etiskais likums top vispārīgs un katrs cilvēks lai ir pašmērķis. Tā tad atzīta visu cilvēku līdzvērtība. Vēlreiz atkārtosim, ka tas ir vispārīgais nemainīgais etikas princips, neatkarīgs no konkrētiem sociāliem apstākļiem, no laika un telpas. Etikas principa konkrētais saturs ir vēstures procesa objekts. Etisko sistemu rada ne tikai individuāli etiska darbība, bet arī kulturalā sabiedrība. Kā etiskās sistēmas priekšnoteikums nepieciešama sarežģīta ekonomiska dzīve, ar pilnīgi attīstītu rūpniecības tehniku, pareizu sociālo organizāciju, ar attiecīgu sociālo tehniku, no kuŗas tikai pašus sākumus mēs redzam skolās sanitārā aizsardzībā u. t. t., un, beidzot, nepieciešamas valsts tiesiskās iestādes. Pēdējās, protams, ir lielā mērā jāuzlabo, bet iznīcināt viņas nevar aiz daudziem iemesliem, kas viņas dara derīgas un vajadzīgas. Tomēr etiskās sistēmas pamats un sākums ir tas etiskais princips, kuŗu vispareizāk formulējis Kants savā „kategoriskā imperatīvā”.

Etiskā apziņa cilvēkam piemīt, tā dota viņam no dabas. Bez tādas apziņas, kuŗa ietver visu cilvēku sakarību un attiecības, cilvēku sabiedrība nemaz nebūtu iespējama. Kristīgās ticības abas etiskā principa formulas lielākā vai mazākā mērā iemājo katrā cilvēkā un izpaužas viņu darbībā, tāpat Kanta formulējumi. Mēs

aizvien mazāk uzlūkojam otru cilvēku par līdzekli savu mērķu sasniegšanai un gribam, lai laikmeta etiskā apziņa top par vispārīgu likumu. Jo augstāka ir cilvēku kultūra un augstāk paceļas cilvēku sevisapziņa, jo uzvarošāki kļūst etiskie noteikumi viņu idealākā formā — kā brīvu cilvēku atsevišķo gribu sadarbība.

Bet kas ir etiskais princips? Etika ir cilvēka apziņa par to, kā vajaga nodibināt cilvēku attiecības, kā vajaga izturēties cilvēkam pret cilvēku. Etika uzstāda cilvēku pienākumu, to, kas viņam pienākas darīt. Šis pienācīgais nav konkrēts fakts, tā ir norma, regulētais princips. Etiskā norma par pienācīgo nav esošās pasaules izprašanas līdzeklis. Tā ir tikai esošā novērtējums, cilvēka darbības mēraukla, jo etikā mūsu priekšā nestāv konkrēti fakti, dzīves īstenība, bet uzdevums, tas, kā vēl nav, kas ir jāpanāk ar cilvēka gribu. Tāda vajadzība pēc pienācīgā, pēc tā, kas cilvēkam ir jādara attiecībās ar citiem, tāda piemīt cilvēka apziņai, un etiskā norma, pienākums, ideja ir tikai šīs cilvēka apziņas īpašības izteicēja. Atbildēt uz jautājumu: kamdēļ man jāpadodas kādam kategoriskam imperativam, būtu velti, jo tādām jautājumam nav nekādas jēgas. Tāpat nevar pierādīt etiskās apziņas vajadzību, kā nevar pierādīt cilvēkam, kurš ir pilnīgi vienaldzīgs pret daļumu, ka tāds vai cits priekšmets ir daiļš. Kā etiskās, tā daļuma jūtas cilvēka dabā iemīt, un tā ir vienīgā atbilde. Etika ir cilvēku sadarbības socialās praktikas mēraukla, cik tālu individualo un socialo dzīvi rada cilvēks

ar savu prātu, gribu mērķtiecīgā darbībā. Etika ir iekšēja, dvēseliska cīņa cilvēkam pašam ar sevi, cīņa starp esošo un pienācīgo, starp konkrēto un ideālo. Tā ir tā pati cīņa starp instinktivo un apzinīgo, par kuru jau runājām, tā ir cilvēka dvēseles disharmonijas realizēšanās viņa darbībā. „Ak, manās krūtīs divas dvēseles mīt...” Cīņa starp debesīm un zemi, starp dievišķo un sātanisko. Cilvēka apziņa uzstāda sev mērķus, grib tos izvest dzīvē, bet pret šiem ideāliem, mērķiem saceļas pirmatnība mūsu dabā, viss instinktivi stichijiskais, dzīvnieciskais, egoistīgais. Un iesākas cīņa starp ideāliem, kuru izauguši uz cilvēka dabas saprāta un augstākām gara spējām, un starp pirmatnējo dabu, kura nevar padoties apziņas uzstādītiem ideāliem, jo šo ideālu realizēšana nozīmē pirmatnēji dzīvniecisko īpašību nomākšanu. Etika cilvēka dvēseles cīņā starp labo un ļauno, starp instinktivo un apzinīgo, konkrēto un ideālo ir labā un ideālā aizstāvis. Etiskā apziņa ir katram cilvēkam, vai viņš to apzinās vai neapzinās, tāpat kā divreiz divi ir četri, vienalga, vai bērns un mežonis to zina, vai nezina. Etiskā apziņa, konkrētāki ņemot, dibinās uz paša cilvēka fizisko un psihisko organizāciju. Un cilvēkam, kādu mēs viņu pazīstam jau gadu tūkstošus, šī etiskā apziņa ir dota. Attīstās tikai etiskās apziņas veidi, formas, pati apziņa paliek nemainīga, viņa ir mūžīga, cik mūžīgs ir pats cilvēks ar savu dabu.

Ja mēs etikas principu gribētu identificēt ar katra cilvēka nojēgumu par to, kas ir labs un

kas ļauns, tad nonāktu pie etikas noliegšanas, jo katrs uzskatītu par etisku to, ko viņš par tādu atzīst. Tā tad tam, kuram subjektīvā apziņa atļauj nonāvēt, slepkavot un laupīt, būtu pilnīgi atļauts to darīt, bet kuŗa etiskā apziņa tam pretojas, tas būtu spiests savu mantu un dzīvību atdot laupītājam un slepkavam. Par etiku var tikai tad runāt, ja pastāv vispārīgs un objektīvs likums par labo, kas neatkarājas no katra cilvēka subjektīviem spriedumiem. „Etiskā apziņa dibinās uz pieņemumu, ka pastāv objektīvs un nemainīgs labā likums, kas ir vispārīgs un visiem obligats, un ka šī likuma īstenība un patiesīgums pavisam nav atkarīgi no tā, vai cilvēki šo likumu apzinās vai neapzinās, vai, uz vienas vai otras attīstības pakāpes atrazdamies, cilvēki viņam padočas vai nepadodas. Lai kā pārveidojas cilvēku etiskā apziņa, vienmēr cilvēce ir sajēgusi vienu etisku patiesību: neviens cilvēks nevar savu labu sasniegt viens par sevi, ārpus sabiedrības ar citiem cilvēkiem. Vientuļiem spēkiem atsevišķais cilvēks nespēj pretoties ārējās pasaules naidīgai stichijai. Tā tad cilvēku solidaritate ar sevīm līdzīgiem, cilvēku vienība sabiedrībā ir labais, cilvēku saskaldīšanās — ļaunais.” Solidaritate ir tas, kas mums pienākas panākt, un šo patiesību sapratis jau pirmatnējais cilvēks, jo nekad vēsturē neesam sastapuši pilnīgi izolētu cilvēku. Ar solidaritati ir saistīta atsevišķo gribu harmonija, zināma saskaņa, satiecība. Solidaritates ideāls ir visu cilvēku vienība. Mēs arī redzam, ka visos laikmetos šādā

vai citādā formā etiskais princips ir pastāvējis. Lai to varētu pārliecinošāk pierādīt, iedomāsimies sabiedrību, kurā solidaritate ir pārtraukta un starp cilvēkiem valda tikai personīgais egoisms, kurš nerēķinās ne ar ko citu, kā vienīgi ar savu utilitāro nolūku, ar savu personīgo labumu. Tādā sabiedrībā visi cilvēki atrastos savstarpējā ienaidā, kur cilvēks cilvēkam vairs nav mērķis (Kants), bet līdzeklis. Šādā bīstamā slīpumā cilvēci ierāva karš, katru cilvēku nostādīdams savas dzīvības problēmas priekšā. Dzīvību sargādams, cilvēks tika pakļauts vis-elementārākām savas dvēseles dziņām, un viņā atdzīvojās pirmatnība, bioloģiskie instinkti: sevis sargāšana un paēšana. Pēc kara visas tautas runāja par etisku sabrukumu un aicināja uz etisku atdzimšanu. Spekulācija, laiskums, nevīžība, varmācība, negausība — viss tas ir solidaritātes mazināšanās sekas, ko radīja karš. Tāpat apdraudētas ir tās sabiedrības, kurās valsts vara dibināta nevis uz solidaritātes, bet uz zināmu grupu absolūtas valdības pamata. Cilvēka daba smagi ātriebjas tiem, kas viņai tik nežēlīgi pāri nodara.

Cilvēku solidaritātes ideja, protams, izriet no atsevišķu cilvēku apzinīgas sadarbības, jo tikai atsevišķo cilvēku etiskā gribēšana rada etiskās attiecības. Cilvēks nav tikai etikas objekts vien, viņš ir arī etikas subjekts. Dzīve savā visumā nav ne etiska, ne neetiska. Par etisku viņu dara cilvēku apzinīga griba, mērķtiecīgā darbība, mērķu uzstādīšana un apzinīga viņu realizēšana, jo kategoriskais imperatīvs ir

autonomi noteikts etikas likums, kuŗam cilvēks var padoties vai nepadoties. Etika ir apzinīgas darbības princips, bet apzinīga ir tikai atsevišķā cilvēka esamība, ne socialā tiešamība, kuŗā nav apzinības, ir tikai kustība, atkarīga no ģeografiskā stāvokļa, rases īpašībām, atsevišķo cilvēku apziņas un gribas, no tā saucamās socialās apkārtnes, no tautas ģenijiem, lieliem vēsturiskiem notikumiem, no cilvēku dabas, kuŗā ir daudz pirmatnības. Jo augstāk paceļas cilvēces kultura un jo diferencētāka top socialā tiešamība, jo lielāku lomu sāk spēlēt tas, kas stāv personības spēkos un varā: personības apzinīgā darbība, kuŗa vienīgā ir etiskās apziņas spējīga. Ar cilvēku gribu un cilvēku labumam, — tāda ir etikas papildīšanās devīze. Etiskās apziņas vienīgais avots ir saprātīga griba, personības apziņa ir ideja par pienācīgu, kuŗa cilvēka apziņā parādās kā viņa dzīvā psiholoģiskā „es” sadalīšanās starp ideālo, labāko „es”, mūsu pašcieņu, un starp empirisko „es”, starp to „es”, kuŗā ikdienas realizējas un darbojas visdažādākās dziņas, viss tas, pret ko mēs cīnāmies labāka „es” vārdā. Šī personības pakļaušana pienācīgā idejai ir personības augstākā pašapliecināšana. Un ne to nejaušo dziņu vārdā, kuŗām mēs padojamies, atrazdamies lietu dabīgās gaitas procesā, bet tā augstākā vārdā, līdz kuŗam vien tik var nokļūt cilvēka kritiskā doma. Mūsu esamības galējo mērķu vārdā mēs pakļaujam sevi paši sev, tam, kas mūsos ir vislabākais, visideālākais. Varbūt tā ir sevis aprobežošana,

bet tā ir aprobežošana, kuŗa var dot augstāko apmierinājumu cilvēka esamībai. Personības ideja, vienalga, vai tā parādās kā „es” un kā „tu”, vai arī kā „viņi” un „jūs”, ir etiskā pieņēmuma avots, centrs un piepildījums. Autonoma personība un cilvēcības ideja ir etiskā principa saturs. Bezgalīgā maiņā starp mērķi un līdzekļiem, mūžīgās pārvērtībās un tapšanā cilvēka prātam, viņa domāšanai nevar būt cita pieturas punkta kā dzīvā, jūtošā personība, kuŗa nevienam nedrīkst būt līdzeklis, bet mērķis. Tas ir tālākais etiskā principa saturs, kas izteikts Kanta kategoriskā imperatīvā. „Esi cilvēks, esi personība, kā acu raugu glabā sevi un citos cilvēcīgo pašcieņu”, nav augstāka likuma par šo. Ja gribiet, šis etiskais ideāls ir tas, ko Nīčše sauc par dzīves stilu. „Jūsu mīla uz dzīvi lai būtu mīla uz jūsu augstāko cerību; bet šī augstākā cerība lai būtu augstākā doma par dzīvi,” saka Zaratustra. „Nākošais un vistālākais lai ir par tavas šodienas cēloni,” sauc lielais imoralists. Un kaŗavīriem Zaratustra runā: „Es redzū daudz zaldātu: kā gribētos redzēt daudz kaŗavīru! Vienādīgi, mundieŗos tērpti viņi: kaut nebūtu tik vienādīgi tas, ko viņi slēpj zem saviem mundieŗiem! Jums jābūt tādiem, kuŗu acis vienmēr meklē naidnieka — s a v a naidnieka! Savs naidnieks jums jāmeklē, savs kaŗš jums jāved — par savām domām! Un kad jūsu domas vairs neiztur, tad tomēr lai atskan jūsu godprātības uzvaras dziesma!” Kaŗš, ko sludina Nīčše, ir kaŗš cilvēkam pašam ar sevi: „Meklē naidnieka,

sava naidnieka." Un Zaratustra vēl runā:
„Ne tas, no kurienes jūs nākat, no šīs dienas
būs jūsu gods, bet tas, uz kurieni jūs ejat. Jūsu
griba un jūsu soļi, kuŗi aiziet tālāk par jums
pašiem — tas lai no šīs dienas ir jūsu jaunais
gods!..." „Jums vajaga mīlēt jūsu bērnu zemi,
— tā mīla lai ir jūsu aristokratisms, — zemi,
kuŗa vēl nav atrasta, kuŗa guļ tālās jūrās! Lai
meklē un meklē to jūsu kuŗi!"

„Vai jums ir dūša, ak, mani brāļi? Vai jūs
esat drošsirdīgi? Nevis dūša liecinieku priek-
šā, bet vientuļnieka un ērgļa dūša, kuŗu pat
Dievs neredz?" Tā runā Zaratustra par aug-
stāko cilvēku, un tā ir cilvēka dvēseles cīņa
par jaunu cilvēka personību, par labāku „es",
par augstāku cilvēcību, par ideālu.

Pienācīgais nav vairāk nekā, kā mūsu sa-
prāta, mūsu „es" likumdevēja spēka izteiksme:
mūsu personīgās un sabiedriskās dzīves instin-
ktīvā procesa vietā apzinīgais, gribošais, mēr-
ķus stādošais cilvēks koordinē visu konkrēto,
reālo dzīvi, konkrētos mērķus harmoniskā vie-
nībā, kuŗas mēraukla ir cilvēka personības vēr-
tība. Tas ir etikas uzdevums, un viņš ir arī
estetisks uzdevums: radīt stilu kā personīgai,
tā sabiedriskai dzīvei. Etiskais princips neie-
zvina tūkstošgadu miera valsti, tas nav mūžī-
bas, tālākneejošas harmonijas piepildījums. Nē,
dzīves evolūcija iet savā ritumā: no harmonijas
uz disharmoniju, no disharmonijas uz harmo-
niju, un no vienādīguma uz dažādīgumu. Bet
šie konflikti, cīņas, pārvērtības pieder kon-
krēto parādību pasaulei, viņi neattiecas uz

etiskā principa formu, bet saturu, neattiecas uz nemainīgo un mūžīgo cilvēka etikā, bet uz etiskās dzīves saturu, kuŗš atkarīgs no laika un telpas.

Pienākumi, etika, etiskais princips nav gatavu noteikumu kodeks, kuŗā vajaga tikai ieskatīties, lai tūdaļ zinātu, kā darīt. Gluži otrādi: etika no mums prasa pastāvīgu, nekad nebeigtu aktivitāti, nerimstošas pūles pie mūsu gribas, pie mūsu centienu un darbības satura. Pienākuma etika aicina mūs uz mūžīgu jaunradīšanu, dodot mums rokās tikai kompasu, kad ar saviem kuģiem iebraucam „meklēt zemi, kuŗa vēl nav atrasta, kuŗa guļ tālajās jūrās”. Šī etika paceļ cilvēku, apgaro viņu, tā ir pilna ticības cilvēku spēkam, un pasivitāte viņai ir sveša. Domā, darbojies, meklē, mūžam piepildies, gribi un uzdrīksties, — to saka cilvēkam etiskais princips. Šī aktivitāte cilvēku dara jaunradošu un brīvu. Ne vakardienas, ne šodienas nepazīst etiskais princips, tikai nākošo, neesošo, nezināmo. Cilvēkam jāaiziet tālāk pašam par sevi. Etiskais princips neļauj cilvēkam apmierināties ar pelēko ikdienu, ar savas pieticības laimi, neļauj domām sastingt, neļauj cīņā iet par mērķiem, kuŗi nav savienojami ar to, ka katrs cilvēks ir mērķis, ne līdzeklis, ka viņš ir augstākā vērtība, ko nedrīkst iznīcināt. Un cilvēks, cenšdamies realizēt pienākuma etiku, saskaņot savu darbību ar viņu, top humanāks. Viņš katru cilvēku uzskata par brāli, viņš ir arī savā konkrētā socialā darbā daudz tuvāk labajam, t. i. cilvēku lielajai solidaritātei,

kas socialo evoluciju padara mazāk asiņainu, attīstības ritumu daiļāku, stilizētāku. Cilvēka daba top bagātāka, pilnīgāka, cilvēka dzīve labāka, daiļāka. Etiskais princips ir mūžīgs ideāls, kurš piepildīsies konkrētā sociālā darbībā tik ilgi, kamēr pastāvēs cilvēks. Mūžīgā tieksme, cenšanās pēc ideāla, kas piemīt cilvēka apziņai, ir etiskā principa realizēšanās.

12

Cilvēka mērķi

Cilvēka daba atšķiras no citu bioloģiskās pasaules būtnu darbības ar savu apziņu, ar saprāta spējām; ar to, ka cilvēks var kontrolēt sevi, uzstādīt mērķus, gribēt tos sasniegt, uzvarēt savu nevarēšanu, un ka cilvēks var radīt idejas par savu esamību, par esamības būtību un savu centienu mērķiem. Tikai cilvēks spēj ieskatīties nākotnē, uz savu pieredzējumu pamata lielākā vai mazākā mērā viņu paredzēt. Nākotnes radišana ir cilvēka augstāko gara spēju parādīšanās. Prāta, domāšanas spējas un spējas radīt idejas par cilvēka esamību ir tas pamats, uz kura visā vēsturē notikusi tiekšanās pēc tādas sabiedriskās iekārtas ideāla, kur valdītu cilvēka jaunradītājs gars. Absolutais ideāls ir cilvēka domāšanas radīts, un šis absolutais ideāls no cilvēkiem prasa savas darbības apzinīgu vadīšanu saskaņā ar augstākām idejām. Jaunradītāja gara valdība, protams, nav

vēl sasniegta, un pilnīgu viņa valdību cilvēces attīstības procesā nav paredzams sasniegt, jo tā būtu pārcilvēka, cilvēka — Dieva atnākšana. Konkrētais, vēsturiskais cilvēks nekad neno-dibinās pilnīgu gara valdību, tomēr mūžam pēc tās tieksies, kā ir tiecies visu laiku līdz šim, kā to dara tagad. Šī tiekšanās vienmēr plašāku dara gara valdīšanas lauku, vienmēr vairāk apzinības cilvēks ienes savā darbībā, vienmēr biežāk cilvēks, kādu uzdevumu sākdam, var sacīt, ka viņš to dara saskaņā ar savu ideju. Un ideja kļūst par suverenu, neatkarīgu spēku, kas sacenšas ar citiem psihiskiem elementiem cilvēka dabā. Gars, intelekts iedziļinās cilvēka neapzinīgā, pirmatnējā dabā, lai varētu saprast šo dabu un lai cilvēks varētu pacelties pats sev pāri, valdīt sevi, savus instinktivos spēkus, lai varētu dzīvi radīt. Intelekts pārvar visu, kas novecojis, pārveido tradīcijas un ieradumus, tos vērtēdams. Tikai vienu likumu tas pazīst: mūžīgu tapšanu, nepārtrauktu attīstību, visa esošā pastāvīgu maiņu. Ja vēsturē ir brīži, kad intelekts, cilvēka prāts atsakās no savas veidotājas un priekšcīnītāja lomas ceļā uz labāku nākotni, kad viņš, kā kaņavīrs pēc kaujas, pagurst, it kā pārdomās grimdams, tad nāk atkal laiks, kad prāts atmostas no jauna un cilvēce piedzīvo vēl lielāku aktivitāti un jaunu pārvērtību radīšanu. Gan savu darbošanos cilvēka prāts pamato uz visa esošā likumību, bet ar savām spējām stādīt mērķus un radīt līdzekļus šo mērķu realizēšanai, prāts, varēdams ieskatīties nākotnes mūžos, it kā atstāj

„šo pasauli”, realo tiešamību, pārceļas uz neesošo, uz turieni, kur cilvēce var nokļūt, kur viņa tikai tiecas. Prāta darbības mērķis vienmēr ir tas, kam jānāk. Prāta spējās daba it kā pati sevi pārspējusi, dodama cilvēkam ieroci valdīt par sevi. Bet prāta darbībai, šai īsti cilvēcīgai darbībai, ir savas robežas. Prāta spējas nēdod mums iespēju atrauties nost no dzīvās dzīves, no realās tiešamības. Cilvēka darbība vienmēr svārstas starp cilvēka mērķiem un iespēju tos realizēt. Prāts stāda mūsu darbībai mērķus un savos mērķos var aiziet gadu simteņus uz priekšu. Bet mērķu realizēšana, līdzekļu meklēšana un radīšana notiek visu cilvēku realo attiecību pasaulē, socialā apkārtnē, kurā līdzdarbojas ne prāts vien, bet arī instinkti, tradīcijas, ieradumi, visa vide ar savu daudzveidīgo saturu.

Cilvēks vienmēr skatās nākotnē, tālajās jūrās, vienmēr viņš cenšas pacelties pāri savai realai, konkrētai esamībai, empirisko lietu pasaulei. Tāda ir cilvēka daba. Cilvēks atminās pagātni un mācās no tās, saprot tagadni un var paredzēt nākotni, var uzstādīt hipotēzes, nākotnes prognozes. Cilvēks rada idejas. Spējā padoties augstākam mērķim, kuŗu stādījis prāts, spējā padarīt atkarīgu no šī augstākā mērķa realo lietu pasauli, šajā spējā parādās cilvēka mūžīgā vērtība, kuŗa viņu paceļ pāri vēsturei, pāri telpai, jo ar prātu cilvēks atstāj tiešamības pasauli un tai pretim stāda ideālu, to, kam jābūt. Tikai ideālu pasaulē cilvēks ir brīvs. „Ideju pasaule staltā censonā vienīgais

prieks." Savu ideālu cilvēks var radīt brīvi, neatkarīgi no dabas un no socialās apkārtnes. Kants tikai te meklēja brīvības jēdzienu, kuŗu viņš formulēja kā spēju „iesākt no sevis kādu notikumu”. Ideāls ir notikuma iesākums, jo ideāls prasa sevis realizēšanu. Protams, mērķa realizēšanā, līdzekļu izvēlē cilvēks ir atkarīgs no apkārtnes, no citiem cilvēkiem un nevar būt brīvs. Bet konkrētā lietu pasaule nav visa tiešamība. Tā ir tikai pagātne un tagadne, kas jau aiziet pagātnē. Bet mērķis ir tas, kas būs iīt, parīt, pēc gada un gadu simteņiem. Cilvēka domas pārņemtas no šīs nākotnes, no neesošā, viņš visur meklē nākošo: zinātnē, filozofijā, mākslā, reliģijā, socialā darbībā. Nākošā apziņa cilvēku pamudina būt darbīgam, liek viņam radīt mērķsakarīgu līdzekļu sistemu. Uz mērķi, uz to, kam jānāk, neattiecas šīs pasaules cēlonības likums, jo tā ir ideja, kas vēl nav piepildīta, kas reiz tikai var vēl kļūt par tiešamību.

Mēs runājam par to tādēļ, ka nepareiza mērķu stādīšana ievirza nepareizu cilvēku darbību. Jo mērķi, ko cilvēks spēj sasniegt, ir konkrēti un tie neslēpj sevī cilvēku nebeidzamo centienu atrisinājumu. Ja laikmeta idejas ir kļuvušas par tiešamību, tad cilvēka gars tiecas pēc jauniem sasniegumiem, lai būtu konkrēti uzdevumi cilvēka nākošai darbībai, un viņš rada atkal jaunas idejas. Šīs idejas var kļūt par tiešamību, vai arī neklūt, atkarībā no vēsturiskiem, psiholoģiskiem u. c. apstākļiem un atkarībā no cilvēku apziņas un gribas katrā

vēsturiskā laikmetā, kad zināmi mērķi jārealizē. Bet bez šiem konkrētiem mērķiem ir mūžīgais, absolūtais ideāls, kurš bijis vienāds visos laikos un kurš tagad ir tāds pats, kāds bijis pirms gadu tūkstošiem, jo tas izriet no cilvēka dabas, resp. no viņa dabas disharmonijas. Mūžīgais ideāls ir etiskais princips, kurš vienmēr ir skanējis vienādi: nedari otram tā, kā tu negribi, lai otrs dara tev, uzskati katru cilvēku par mērķi un ne par līdzekli. Šis ideāls valda vienmēr un visur kā regulētais princips, kā darbības kriterijs, un tas vienmēr paliek ideāls, nekad neaizsniedzams.

Mūžīgais, absolūtais ideāls ir mūžīga cenšanās, cilvēces nerimstoša, nekad nebeidzama, pastāvīga tiekšanās pēc pilnības. Cilvēces vēsturiskai, konkrētai dzīvei šis ideāls ir aicinājums tiekties vienmēr tālāk, vienmēr uz priekšu, bez apstājas kādā sasniegtā miera ostā. Nevienš konkrētais ideāls nevar pretendēt uz absolūtā ideāla varu, uz pilnību, uz attīstības pēdējās ostas sasniegšanu, no kurienes tālāk ceļa vairs nav. Ne mieru, svētlaimi dod mūžīgais ideāls, bet nemierību, cenšanos, lai katra mūsu darbība iesniedzas mūžībā, t. i. lai tā top par cēloni mūsu pašu un nākošo paaudžu tālākiešanai uz bezgalīgo pilnības krastu. Kā gala nevar būt attīstībai, pastāvīgai maiņai, tā nevar piepildīts kļūt absolūtais ideāls, kurš ir šīs bezgalības ideja. Vienmēr cilvēks atradīsies disharmonijā starp bezgalīgo un konkrēto, starp ideālo un esošo. Tā ir cilvēces evolūcijas likumība, avots cilvēka skumjām un traģe-

dijām. Bet tā ir arī cilvēces laime: ciešot zināt, ka ciešanas nav mūžīgas, ka attīstības tālākais gājiens var atnest atsvabināšanu no konkrētām ciešanām, ka cilvēks, ar savu prātu un gribu, var radīt apstākļus, kur neatkārtotos vairs tas, kas reiz ir licis cilvēkiem sāpes ciest. Bet — jauna attīstība nes jaunas skumjas. Jo tāda ir cilvēka daba. Cilvēks nav visgudrais gars, kas Faustam saka: „Mūžīgi mirt un dzimt, Jūrā celties un grimt; Kvēlošās ainās dzīvība mainās,” kuŗš gudri saprot visuma noslēpumu un gājumu. Cilvēks smejas un raud (un velti Spinoza viņu māca — „ne smieties, ne raudāt, bet saprast”), uzvar un zaudē, šaubās un atrod, tic un nolād, un vienmēr ilgojas pēc neesošā, pilns Ikara sapņu par tāliem lidojumiem. Tikai mūžīgais ideāls sevī slēpj visgudrā gara auksto, pret cilvēka ciešanām vienaldzīgo atbildi: „Kur? No kurienes? Uz kurieni?” „Aukstums dveš no katras dziļas atziņas. Auksti kā ledus visdziļākie gara avoti: ūdeņi ir spirdzinājums to karstajām rokām, kuŗi darbojas.” Aukstums, kuŗu Nīčše sajūt no visdziļākiem gara avotiem, ir tas skaidrojošais aukstums, kas nāk pār mums no absolutā ideāla skaidrās gaismas. Šajā gaismā mēs topam atsvabināti no asiņīm, par kuŗām tā jūsmo Mefisto, no asiņu karstuma un mulsuma un varam ieskatīties paši sevī, redzēt savu darbību, vērtēt savus mērķus, uzņemties savas dvēseles cīņu starp gribu un nevaru, „iesākt no sevis kādu notikumu”. Bezgalīgs ir absolutais ideāls, cik bezgalīga ir cilvēces pastāvēšana. Un ja arī cilvēce beigtos,

tā nebūtu absolūtā ideāla piepildīšana, bet šīs piepildīšanas katastrofisks pārtraukums.

Ja konkrētie mērķi nevar pretendēt uz sa-
sniegumu pilnību, kas ir absolūtā ideāla saturs
un būtība, ja konkrētajam cilvēkam paliek tikai
nebeidzama tiekšanās pēc absolūtā ideāla, viņa
vērtības piepildot konkrēto mērķu realizēju-
mos, kāds tad var būt absolūtā ideāla izskaid-
rojums cilvēka sabiedriskā dzīvē, viņa sociālā
darbībā? Kas ir un kas var būt šīs mūžīgās pie-
pildīšanās realizētājs un kas ir šīs piepildīša-
nās mēraukla? Un atbilde ir tikai viena: dzī-
vais cilvēks, cilvēka personība, jo nav vairs
nevienas augstākas instances, kas varētu lemt
par cilvēka vērtību un seviscienību. Kants saka,
ka „tikai par cilvēku kā etisku būtni nevar stā-
dīt tālāko jautājumu: kādēļ viņš dzīvo”. Sabied-
rība? Bet sabiedrība taču nav nekas dzīvs un
jūtošs, sabiedrība ir paša cilvēka radītais iestā-
des un organizācija cilvēku labā, un tā ir atka-
rīga no sabiedrību sastādošo atsevišķo cilvēku
kvalitātes. Prof. P. Novgorodcevs saka: „At-
ņemot etisko vērtību atsevišķai personai, mēs
to reizē atņemam arī personu kopībai, un otrādi
— atzīstot personas etisko nozīmi, mēs atzī-
stam arī personu kopības etisko nozīmi, cik šī
kopība pastāv saskaņā ar viņas ideālu. Bet
sabiedrībai ir arī cits saturs — personu sadar-
bība nostiprinās zināmās kopdzīves formās:
iestādēs, tikumos, kuŗi iegūst it kā patstāvīgu,
no atsevišķām personām neatkarīgu spēku. To-
mēr skaidri redzams, ka arī šajā nozīmē sabied-
rība atkarīga no personu sadarbības, kuŗas

atstāj uz sabiedriskās dzīves formām iespaidu ar savu gribu un savu apziņu."

Personība un sabiedrība izaug no vienas saknes, no cilvēka dabas. Tikai tad, ja cilvēku iedomājamies kā vientuļo Robinsonu, viņš paliek par nedzīvu abstrakciju meklējumā pēc sabiedriskā ideāla satura. Bet vēsturiskais cilvēks nav Robinsons un sociālā dzīvē mēs to redzam satiksmē ar citiem cilvēkiem. No šīs cilvēku sadzīves fakta izriet ideāla vērtība un nozīme, tikai tur ir izskaidrojums, kādēļ cilvēkam ir vajadzīgs etiskais princips, absolūtais ideāls kā norma, kā darbības kriterijs. Ne abstrakts cilvēks ir sabiedriskā ideāla pamats un saturs, bet konkrētais cilvēks, kādu to redzam visā vēsturē un šodien, t. i. viņa divdabā: kā individu un kā sabiedrības locekli. „Sabiedrība ir reāla tikai personās un substantiālā nozīme piekrīt tikai atsevišķai personai, bet, no otras puses, atsevišķi cilvēki sabiedrībā atrod jaunu esamības izteiksmi, ko tiem nedeļa personīgā pieredze."

Sadzīvē ar citiem cilvēkiem ir nepieciešama savstarpēja tiesību sistēma. Saucieni pēc brīvības un vienlīdzības ir atskanējuši visos laikos, tie skanēs, kamēr cilvēce pastāvēs, jo neviena sociāla iekārta nekad nevar iedomāties sasniegt absolūtu vienlīdzību un absolūtu brīvību. Tāds var būt tikai mūžīgs princips, bet nekad ne konkrēta sabiedriskā ideāla saturs. Un praktiskais slēdziens skan: visos laikos par sociālās darbības saturu nolemt cilvēka personības attīstību līdz iespējami augstākai

intelektualai un etiskai vērtībai, jo tāda cilvēka personība ir arī maksimāli spējīga sadzīvot vienībā ar citiem cilvēkiem.

Ne brīvība, ne vienlīdzība, ne solidaritate un harmonija var kādreiz kļūt par pilnībā realizētu faktu. Jo neaptveŗami dažādas ir cilvēkos esošās potences un attīstība vienmēr vairāk rāda kā atsevišķo cilvēku, tā sabiedrības diferenciāciju, īpatnību augšanu, dažādību. Dzīve ir nebeidzams process, mainīga pārvēršanās. Sociālā dzīve sevišķi, jo cilvēka domāšana var atklāt tādas pasaules un tādus faktus, ko nevar paredzēt neviens. Nekad visas dažādās cilvēku kultūras nevarēs novest līdz harmonijai, nekad nevarēs miljoniem atsevišķās gribas, centienus, pasaules uzskatus izlīdzināt eņģeļu kora saskaņā. Īpatnība aug, — to mums teic vēsture, to rāda mūsu laiks. Tādēļ abso-lutais ideāls mūžam būs kā aicinājums uz vienmēr lielāku pilnību, būs cilvēku sirdsapziņa viņu attiecībās ar līdzcilvēkiem, būs mūžīgas vērtības, mūžīgas patiesības, kuŗas kā princips jārealizē ikkatru dienu sociālā un politiskā darbībā. Nav cilvēkiem tāda „gala mērķa” (kāda sasniegšanu vēl nesen sludināja vesela politiska kustība — marksistiskais socialisms), lai tur apturētu savus kuŗus un iedomātos sasniegtu miera ostu. Savu domāšanu nevaram saistīt pie kāda konkrēta mērķa kā pie pilnības realizējuma, audzinot savu gribu tā, it kā ar šī mērķa sasniegšanu būtu piepildīta brīvība, harmonija, solidaritate. Tad mēs nokautu savu garu, kas ir bezgalīgs un nepazīst miera nevienā

krastā. Tad mēs šlodzītu savu gribu, kas nezinātu, kur īsti ir pēdējo ilgu krasts. Jo nav pēdējā krasta. Zinātnieks iesaucas, domādams par cilvēka-radītāja ceļiem: „Tāls un nezināms ceļš ir cilvēcei priekšā. Kas viņu tur sagaida? Kurp nokļūs viņa savā meklēšanā? Kas to pateiks, kas var to pateikt? Katrs jauns solis nākotnē ir solis uz nezināmo. Aiz austošās dienas pirmajiem stariem atveras nepārredzami mūži tālumā, kuņģi gaist bezgalībā. Vai mēs zinām, kas būs ar mums, kas būs ar mūsu tautu? Labākas nākotnes cīnītāju rindas, — kamdēļ tik droši viņi raugās nākotnē, kamdēļ nezūd viņu vīrestība un neaizmiglo viņu skats? Ne tamdēļ, ka viņi zina visu, kas būs, bet tamdēļ, ka viņi grib panākt to, kam vajaga nākt, un viņi prot gribēt. Šīs spējas cilvēks smeļas no savas dabas dziļumiem, kā augstākā etiskā pienākuma iedvēsmojumu.”

Naivā un garīgi šaurā pasaulē ir izaugusi doma, ka visi lielie gari, kas prasījuši absolūtā ideāla piepildīšanos, esot kundzības balstītāji, un tamdēļ viņi cilvēces laimei liekot spīdēt absolūtā mūžībā, kaut tā esot panākama tepat zemes virsū. Neviens liels domātājs nekad nav bijis kalpotājs kādai vajadzībai, un šo domātāju atziņas lai neaizēno neviens ar ikdienas cilvēka praktisko nolūku demagoģiju. Absolūtā ideāla piekritēji visus cilvēkus skubina un aicina uz cilvēka laimes iespējami pilnīgāko sasniegšanu konkrētajā pasaulē, un šī pilnība būs jo lielāka, jo viņas karotāju sirdīs un prātos skaidrāk degs absolūtā ideāla uguns.

Marks Aurelijs pats bija valdnieks, bet viņš runā visrūgtākos vārdus par pasauli un ir pilns ilgu pēc taisnības un brālības, jo viņš domāja, ka „cilvēki saskaņā ar savu sabiedrisko un saprātīgo dabu var mīlēt viens otru, vienmēr kalpot vispārības labumam”. Bet cilvēks nav tikai saprāta būtne vien, viņā iemājo arī īpašības, ko devusi instinktivā daba. Un Aurelijs lūdz dievus, lai tie glābj viņu no cezarisma, lai viņš var ieiet ideālu valstībā, tālāk no zemes haosa un jukām: „Viss, ko mēs dzīvē augstu vērtējam — ir tukšums, pūšana un niecība. Suņi, kas plēšas, bērni, kas rotaļājas, smejas un raud... Visas liekās godības, teātra izrādes, lopu pulki, gladiatoru cīņas, — viss tas nav vairāk nekā, kā suņiem priekšā nosviests kauls, maizes klaips vergiem. Tā ir skudras mocīšanās, kuŗa nes savu nastu, izbiedētu peļu bēgšana, marionetes, ko rausta aiz diedziņa.” Un paliek pāri lielā vientulība, kuŗā brīnišķīgais valdnieks raksta „12 grāmatas pats sevī”, sacīdams: „Ziedo Dievam, kas ir iekš tevis, savu vīrestību, to, kas tevī ir pilsonis, imperators, kareivis sargvietā, kuŗš ar mieru atdot dzīvību, kad taures sauks.” Un vai tie bija pasaulīgās kundzības balstītāji, kuŗi mūžīgās patiesības dēļ kāpa sartos, kuŗus krustā sita? Lielie gari ir tiekušies patiesības, absolūtā ideāla gaismas. Un tā ir jāaudzina arī mūsdienu cilvēks. „Sekojiēt savam aicinājumam ar visu savu sirds spēku; sekojiēt tam, vienalga, vai jūsu laika ļaudis jums uzgavilē vai nē, vai viņi jūs ar mīlestību svētī vai naida

pilni jūs nolād, vai jūs stipri esiet savā kopībā vai sevi bezspēcīgus iedomājaties drūmajā vientulībā, kas bieži vien apņem idejas mocekļus. Jums ceļš norādīts; glēvuļi jūs būsiet un savas nākotnes nodevēji, ja vien jūs, vilšanās un likstu vājināti, šo ceļu nestaigāsiet līdz galam..." kā mūsu Valsts prezidents K. Ulmanis lika mums atcerēties itaļu atmodas cīnītāja Madzini vārdus.

Un tālāk: „Dzīve ir nemirstīga, bet tās attīstības veids un straujums atrodas mūsu pašu rokās.” Konkrētie sabiedriske ideāli un centieni ir mūsu pašu rokās. Neiedomājaties, ka kāds konkrēts sociāls mērķis var stāties absolūtā ideāla vietā, šie konkrētie centieni jāvada saskaņā ar šī absolūtā ideāla etiskiem principiem. Bet ir bijušas politiskas mācības (marksisms), kas sevi nostāda absolūtā ideāla vietā, kas sevi uzskata par pilnības realizējumu. „Tas nesasniedzamais mērķis, kuŗš līdz šim pastāvēja kā etisks ideāls, pirmo reizi iegūst mērķa realizēšanai nepieciešamos ekonomiskos priekšnoteikumus”. Tādēļ marksisti savu socialismu sauca par proletariāta šķiru cīņas — gala mērķi. Bet attīstība ir nemirstīga. Ja marksistiem praktisku panākumu dēļ bija jātēlo sava „nākotnes valsts” kā gala mērķis, bija jāglaimo proletariātam kā vienīgai šķirai, kas var cilvēci atsvabināt, bija jāglaimo vispāri cilvēkam, kuŗš šajā „nākotnes valstī” būs „dabas kungs un kungs arī pats sevīm, būs visuvarens, visuspēcīgs, gudrs un žēlsirdīgs”, tad tas bija darīts politiskas vajadzības dēļ, lai būtu

vērts kauties par šādu „gala mērķi”, kad viss būs sasniegts, par ko cilvēks sapņojis. Bet kulturas attīstība un izglītības izplatīšanās šiem politiskās vajadzības dēļ sakultiem maldiem darīja galu. Attīstība ir nebeidzama, nekāds konkrēts politisks mērķis nevar būt „gala mērķis”, jo attīstībai gala nav. Šo attīstības brīnumu nespēj pārtraukt socialisma butaforiskais brīnums: antinomija starp instinktiem un prātu novērsta, cilvēka paša un sabiedrības harmonija panākta, cilvēks kļuvis visuma valdnieks, prāts visu uzvarējis. Gala mērķis patiešām sasniegts. Cilvēce nobraukusi mūžības krastā. Meklētāju kuģi velti vēl domā par tālākiem braucieniem. Nav ceļa tālāk. Ļaujies laimei, raugies savu tuvāku svētlaimes pilnībā sajās, klausies eņģeļu dziesmās. Kokļu skaņas, puķu smarža, dziesmas, pilnīgākā harmonija, smaidi un zilā, saulainā debess. Paradīze zemes virsū. Tāds ir socialisma brīnums. „Lai dzīvo socialisms!”

Bet atskan revolucionara balss. Nemiera gars Aleksandrs Hercens saka: „Cilvēks klauvē pie tūkstots vārtiem. Kuņi atdarīsies? Kas to lai zin! Kas pasaulē iedrīkstēsies sacīt, ka ir iespējama tāda iekārta, kuņ vienādi apmierinātu irokezus un īrus, arabus un madjarus, kaferus un slāvus? Socialisms? Bet kad tas būs nodibināts, tad no jauna iz revolucionārā mazākuma titaniskās krūts izlauzīsies izmīsums sauciens un no jauna sāksies nāves cīņa, kuņ socialisms stāsies tagadējā konservatīvisma vietā, to uzvarēs kāda nākoša, mums ne-

vienam nezināma revolūcija. Mūžīgā dzīvības rotaļa — cietsirdīga kā nāve". Hercens, un līdzī mēs, mēs neticam, ka viena šķīra var atnest cilvēces atbrīvošanu, nodibināt taisnību, jo ne no šķirām un šķīru cīņas ir atkarīga evolūcija, — paliek vēl cilvēks, paliek daba, visums ap cilvēku, paliek vēsture, paliek „irokezi, slāvi, īri, arabi un madjari". Paliek cilvēka apziņas, gribas, prāta nepārtrauktā cenšanās saprast visumu, saprast sevi, gribēt to, ko cilvēks iespēj, ilgoties pēc tālākā, neesošā, nezināmā. Ne šķīru cīņa un ražošanas materiale apstākļi izšķir cīņu starp brīvību un nebrīvību. Šī cīņa notiek daudz komplicētāk, daudz krāsaināk, un šo cīņu vadītājs motivs ir absolūtais ideāls, kas izpaužas kā ticība cilvēces bezgalīgai attīstībai uz labāku, uz brīvāku un pilnīgāku dzīvi. Absolūtais ideāls sabiedrības attīstībā ir mūžīgas cenšanās, jaunradišanas motivs, mūžīga, bezgalīga piepildīšanās ir absolūtā ideāla pavēlējums visiem laikmetiem un visiem cilvēkiem. Tamdēļ šī ideja ir daudz progresīvāka, nekā „gala mērķa" ideja, aiz kuŗas nav vairs uz priekšu iešanas, bet ir sastingšana. Evolūcijas process, kas vienmēr pilnīgāku dara dzīvi, ir reālais, faktiskais progress, brīvs un neatkarīgs gājiens uz pilnību. Un šajā gājienā mēs padodamies vēsturei, bioloģijai, ģeografijai, visai tai dabiskai un sociāli-kulturalai apkārtnē, kādā cilvēks dzīvo. Savu stāvokli mūslaiku sabiedrība ir sasniegusi ilgā attīstībā. Aiz sevis cilvēces vēsture neatminās nevienu katastrofu, kuŗa pēkšņi būtu pacēlusi

kādu tautu vai valsti kvalitatīvi pavisam jaunā socialā iekārtā. Tādu katastrofu nav bijis. Labāka un brīvāka nākotne atnāk lēni, neatlaidīgā darbā un pūlīšos, cilvēkiem augot šī darba un pūliņu apziņā. Arī revolūcijas nav nekādas katastrofas, tās tikai nobeidz ilgākas attīstības gājumu. Un bijušais netiek pārtraukts, netiek radīts kvalitatīvi pilnīgi jauns nākošais. Bijušais savienojas ar esošo, paliekot par kaut ko veselu, kas raisa no sevis nākošo. Cilvēce ir sasniegusi augstu tehnikas attīstību, panākusi iespēju vienā sabiedrībā uzturēt līdzsvarā, saskaņā simtiem miljoniem atsevišķu cilvēku, kur pirmatnējā sabiedrībā kopā dzīvoja tikai daži desmiti, pie tam konfliktiem un dažādām sadursmēm atkārtojoties daudz biežāk, nekā tagad. Tas panākts nepārtrauktā maiņā uz pilnību, cilvēka dabai kļūstot labākai, garīgākai, saprātīgākai. Lielais valsts vīrs un domātājs Ž. Klemanso polemikā ar socialistiem reiz sacījis: „Jūsu koncepcija fatali grēko vienā ziņā: cilvēks, kuŗš jums būs vajadzīgs jūsu sabiedriskās iekārtas realizēšanai, vēl nav radies, pat tad, ja arī jūsu teorijas būtu realizējamas. Bet kad piedzims šis nākošais cilvēks, ja viņam vispārī būs lemts kādreiz piedzimt, viņš gribēs pats ar savu prātu darboties un organizēt dzīvi pēc savas šaprašanas, nerēķinoties ar tiem ceļiem, kādus jūs viņam rādiat. Jūs ķeraties taisni pie nākotnes radīšanas. Bet mēs gribam radīt cilvēku, kuŗš savu nākotni radīs pats. Mūsu brīnums ir lieliskāks par jūsējo. Mēs nefabricējam cilvēku speciāli priekš kādas sa-

biedriskas iekārtas. Mēs viņu ņemam tādu, kāds viņš ir, kāds tas iznācis ārā no pirmatnējās alas, — ar visu viņa cietsirdību, labsirdību, ar viņa egoismu un altruismu, ar viņa personīgām ciešanām un tām ciešanām, kuŗas viņam sagādā citi cilvēki. Mēs ņemam cilvēku ar visiem viņa trūkumiem, tādu, kāds viņš taustīdāmies meklē nezināmu nākotni. Mēs viņu audzinām, iznīcinām viņā ļaunu un stiprinām labo. Mēs viņu atsvabinām un vedam viņu uz taisnības ceļu." Tas ir lielais brīnums, ko vajaga iespēt katram gudram valsts vīram: audzināt cilvēku, lai viņš pats rada savu dzīvi, bet ne-uzmākt viņam izdomātas teorijas, kaut tām dod attīstības gala mērķa nosaukumu. Jo cilvēks pats grib radīt savu brīvību, kalt savu labklājību, neeislēgts dogmās, padots simtējādiem spēkiem un faktoriem, bet ne ražošanas apstākļu, varas cīņas vai ekonomikas vienreizvienam. Pat bioloģiskā pasaulē organisms necīnās tikai par savu kailo eksistenci vien, bet tas cīnās iespējami plašas pilnības dēļ. Bet cilvēku sabiedrībā vēl jo vairāk: cilvēka saprāta spējas rada arvien sarežģītākas vajadzības, intereses un idejas, un tas viss kopā veido cilvēka praktiku, vīrza viņa darbību. Attīstības īstais virzītājs ir pats bioloģiski-kulturalais cilvēks, ar visu pirmatnību savā dabā, ar kultūras sasniegumiem un nākotnes idejām, ar savām filozofiskām, zinātniskām, reliģiskām, mākslinieciskām domām, jūtām un atziņām. Ekonomika, varas cīņa mūslaiku sabiedrībā, bez šaubām, ir nenoliedzami svarīgas parādības. Bet

blakus tām parādās tādas cilvēka darbības, kurām nav nekāda sakara ne ar ekonomiku, ne varas cīpām, kuŗas ir pilnīgi patstāvīgas un seko saviem īpašiem likumiem. Ekonomika valda tautās ar zemu kulturas stāvokli. Bet ar kulturas attīstību tas kļūst citādi, jo kulturas attīstības mērķis ir cilvēces apgarošana, centra pārņemšana cilvēka darbībā no zemākām vajadzībām uz augstākām, no vienādības uz lielāku dažādību, tā kā arvien grūtāk ir notvert cilvēka darbības motivus ikkatrā atsevišķā gadījumā. Jo diferencētāks top cilvēks, jo diferencētāka, dažādāka, bagātāka kļūst cilvēces vēsture, sociālā dzīve. Patriotisms, varonība, ģenialitate, reliģiskā apskaidrība, etiskais idealisms, zinātniskā skaidrība, filozofiskā gudrība, mākslinieciskā jaunradīšana un arī politika, — tās visas ir parādības, kuŗas notiek saskaņā ar savu patstāvīgu likumību. Vēstures notikumos cilvēks ieiet tāds, kāds viņš ir, ar visu savu aktīvo un pasīvo dabu, ar savām simtējādām vajadzībām, kas vienmēr sarežģītākus dara cilvēka darbības motivus. Savā darbībā cilvēks padodas vairākām sociālām grupām, pie kuŗām viņš pieder sava sociālā, politiskā, nacionālā, reliģiskā, etiskā etc. stāvokļa dēļ. Visi šie cilvēka darbības motīvi mijas un mainās, un kuŗš no tiem katrā atsevišķā gadījumā bijis galvenais un izšķirējs, tas nav nosakāms ne ar kādu vienreizvienu. Slikts būtu tas vēsturnieks, valsts vīrs, politiķis, rakstnieks, tautu psihologs, kuŗš ar iepriekš pieņemtu viedokli ietu klāt visām parādībām, jo viņš nebūtu šo attīstības

procesu sapratis vai būtu radījis iluziju pasauli, kurai patiesība slēpta. Bet tikai patiesības atziņa rāda ceļu uz priekšu.

Lai mēs varētu saprast sabiedrisko dzīvi, sabiedrības attīstību, cilvēku attiecības un viņu idealus un lai mēs kļūtu spējīgi šos idealus uzstādīt un censties pēc viņu piepildīšanas, mums jābūt brīviem no dogmām, no ekonomikas vai cita kāda vienreizviena. Cilvēks pēc savas brīvības cīnās visai sarežģītu attiecību, atkarību un parādību pasaulē, kurā vajaga censties saprast viņu objektīvā patiesībā, nevis kādam vajadzīgā iedomā. Zinātne ir vienīgais patiesības izzināšanas ierocis. Un zinātnei vienmēr vairāk vajaga ienākt arī politikā, tajā cilvēku darbībā, kurās uzdevums ir radīt cilvēku sadzīves kārtību, lai viņš kļūtu spējīgāks pastāvēt savā eksistences cīņā. Jo cīņa ir pati cilvēku dzīves daba. Visa cilvēces vēsture ir nerimstoša cīņa. Bet vai cīņa vien? Divi spēki var būt antāgoni vienā stāvoklī, bet tie paši spēki var būt solidari citā stāvoklī. Strādnieks kā zināmas sabiedriskas grupas piederīgais cīņā par sava saimnieciskā stāvokļa uzlabošanu var būt pretējādā stāvoklī ar kapitāla īpašnieku, kam pieder atiecīgais uzņēmums. Bet viņš var būt solidars ar šo īpašnieku kā ražošanas procesa dalībnieks, jo abi rūp šī procesa normala noritēšana. Tāpat arī kā nācijas locekļi viņi var būt solidari, jo nacijā viņi abi realizē svarīgas savas dzīves funkcijas, sevišķi garīgo vērtību laukā un sacensībā ar citām organizētām nacijām. Nekur nav nebei-

dzama un pastāvīga antagonisma. Arī ekonomikā tā nav. Neviens cits, kā ekonomiskā materialisma ideologs Kautskis saka, ka „katra saimniecība, arī kapitalistiskā, ir vesels organisms; ja viena daļa cieš, tad cieš arī citas daļas.”

Modernā valsts ar savu socialo likumdošanu un sabiedrisko audzināšanu mūs vienmēr vairāk tuvina izlīdzinātām attiecībām, saprātīgas organizācijas radīšanai ražošanā. Varbūt taisni ražošana ir tā nozare, kur solidaritāte visātrāk un vissekmīgāk realizējas: kooperācija, socialā likumdošana, tiesiski izkārtotas cilvēku attiecības.

Vēsturē uz katra soļa redzam antagonismu, cīņas un solidaritāti starp ciltīm, nacijām, rasēm; starp valstīm, provincēm, dinastijām, oligarchijām, valdītājiem un valdītām grupām; starp sabiedriskām grupām, kārtām, kastām un dažādām ekonomiskām situācijām; starp reliģiskām savienībām, reliģiskām organizācijām, ideoloģiskām grupām un, beidzot, starp dzimumiem un augumiem, starp paaudzēm. Vēsturē notiek cīņas un izlīgumi, cenšoties piepildīt eksistences intereses, ekonomiskas, politiskas, nacionālas, reliģiskas, ideoloģiskas intereses, cenšoties uzturēt savu dzīvi un sevi aizsargāt, vairot materialo labklājību, cenšoties panākt slavu un spožumu, iegūt varu, dzenoties pēc kaisliem piedzīvojumiem un pēc dažādības kara dzīvē, cenšoties apmierināt savas nacionālās, patriotiskās jūtas, cīnoties brīvības un neatkarības dēļ, augstāka stāvokļa dēļ, cenšo-

ties piepildīt taisnības, patiesības un brīvības idealus.

Socialā darbība ir socialās taisnības meklēšana, bet patiesība un taisnība nav iemantojama ar kailu varu, ar spēku. Tā piepildās visu cilvēku kopdarbā, socialā evolūcijā, kas dibinās uz cilvēka dabu — bezgala dažādo, mūžam topošo, mainīgo, komplicēto, kas vienmēr atklāj jaunas īpašības, jaunus darbības motivus. Attīstība nav arī fatāla, no cilvēka gribas neatkarīga: cik cilvēks spēj pacelties pāri savai pirmatnībai, cik viņš savu darbību spēj saskaņot ar etisko principu, ar absolūto ideālu un cik viņš spēj būt jauna radītājs, tik viņš var pats veidot savu dzīvi, uzstādīt darbības mērķus un tos ar savu gribu piepildīt. Jo augstāka top cilvēces kultūra, jo lielāku lomu spēlē cilvēka griba, viņa apziņa. Kultūrā cilvēks paceļas pāri pats sev, pāri savai vēsturei; ar kulturu cilvēks radījis nevien tehniku un ekonomiku, bet viņš sev radījis dievus, ideālus, atziņas, mākslas tēlus.

Mēs pieņemam mūžīgās attīstības, jaunradītājas evolūcijas ideju, kas pamatojas uz pašā dzīvā cilvēka ar viņa brīnišķīgo dabu, kurā līdzī darbojas viņa pirmatnība, viņa griba un saprāts, viņa radītā kultūra un tehnika, viņa ticējumi un nākotnes mērķi. Un visam pāri atmirdz mūžīgais ideāls, absolūtā pilnība un brīvība. Nekad neaizsniedzamais krasts, kurp mūžam trauc cilvēka gars. Mēs pieņemam jaunradītājas evolūcijas ideju, ko attaisnojuši visi laikmeti, vienmēr vairāk atsvabinot cilvēku no

viņa pirmatnējās nebrīvības, atkarības, paceļot viņu augstākā garīgumā, apzinībā. Tā ir kultūras ideja, īstās brīvības ideja. Jo tā cilvēku nesaista dogmu cietumā, nemet viņu fanatisma aklumā, bet paver viņa priekšā visuma bezgalību, lai viņš to saprastu un iespētu atrast savas pastāvēšanas un darbības formas. Tikai nesaistīts gars, neatkarīgs no aizspriedumiem un iepriekšējiem lēmumiem, var būt īsts dzīves radītājs, jo tikai nesaistīts gars spēs katru parādību ieraudzīt viņas īpatnībā un visu cilvēku sabiedrību saredzēs kā tūkstošveidīgu dažādo īpatnību sadarbību brīnišķīgā likumā.

Šādas attīstības ceļu mums paver solidarisma idejas realizēšanās cilvēku attiecību kārtotānā. Jo solidarisms ir individualo un sabiedrisko mērķu pastāvīga saskanēšana. Valsts reprezentē tautas solidarās intereses, viņa tās izkārt, izlīdzina, lai valstī visi varētu strādāt kā augstākā un saskaņotā vienībā, nodrošinot savu pūliņu maksimāli iespējamo rezultātu. Solidarisms harmonizē sabiedriskās un personīgās, valsts un individualās attiecības. Tādēļ solidarisms izaug par laikmeta vadītāju ideju.

13

Tautas vienības ideja Latvijā

Jaunā Latvijas valsts top veidota un organizēta uz solidarisma idejas pamata, kuŗu mēs pazīstam kā tautas vienības ideju. Ne visu cilvēku vienādību, bet vienību prasa šī ideja.

Vienību starp garīgi un etiski augstu attīstītām cilvēku individualitātēm. Vēl savā runā 1940. g. 1. martā, lauksaimniecības biedrību priekšnieku sanāsmē jaunās Latvijas pamatu licējs Valsts prezidents K. U l m a n i s atgādināja savus uzskatus: „Tomēr pāri visam un pirmā vietā stāv pats cilvēks savās garīgajās un saimnieciskajās vajadzībās, tieksmēs un prasībās.” Šīs domas viņš ar lielu skaidrību apliecināja jau atjaunotās Latvijas sākumā. 1935. gada 1. martā, Lauksaimniecības nedēļu ievadot, viņš sacīja: „Spēks un varenība nāv atkarīgi no skaitļiem vien un no skaita vien. Istais spēks un pamats varenībai, nākotnes augšanai un attīstībai, tas meklējams cilvēkos pašos, cilvēku uzskatos, cilvēku dvēselēs, sirdīs, ticībā un pārliecībā. Tā ir Dieva svētība, ka mēs to apzināmies un pie tās saprašanas esam nākuši.”

Dabīgi, ka šādai atziņai seko konkrēts darbs cilvēka personības pacelšanai iespējamā augstumā, kas ir kulturas mērķis un uzdevums.

Tajā pašā gadā pagastu amatpersonuursos Valsts prezidents sacīja tikpat skaidri un tās pašas idejas vadīts: „Jaunākos laikos sāk atzīt, ka valsts nav kaut kas mehānisks, automātisks, bet tā ir iestādījums, kam pašā centrā jānostāda cilvēks, un visam, kas notiek, jābūt vērstam uz to, lai cilvēkam ietu labāk, lai viņš ietu uz priekšu un uz augšu. Tālāk: mums vajadzīga sadarbība, satiecība, saderība, audzināšana, kas pieskaņota mūsu mērķiem un uzdevumiem.” Un, beidzot, Prezidenta aizrautīgie

vārdi strādnieku karogu svētkos 1935. g. 28. jūlijā: „Un vienu lietu lai neaizmirst, un kam tas nav prātā ienācis, lai no šī brīža paliek prātā, ka beigu beigās pāri visām mašinām, pāri visiem skursteņiem, pāri visām fabriku lielajām ēkām stāv tas cilvēks, kas tur apakšstāvā strādā pie šīm mašinām. Tas ir tas galvenais, tas ir tas kapitāls, tā ir tā bagātība.”

Šajā sakarā vēl gribas pieminēt Izglītības ministra prof. Dr. J. A u š k ā p a domas, kādas viņš izteica savā priekšlasījumā „Atjaunotās Latvijas ceļi audzināšanā” Valsts kulturas padomes 1. sesijā 1939. g. 1. februārī: „Latvieša individualisms, no tā izrietošā patstāvība, lielā orientēšanās spēja, paļaušanās tikai uz saviem spēkiem un savu dzīvesziņu laikam būs palīdzējuši latvietim vairāk nekā kas cits pastāvēt un nepazust tādos smagos apstākļos, kādus nedaudzas tautas pārdzīvojušas. Tāpēc nebūtu pareizi individualismu uzskatīt par būtiski negatīvu īpašību. Varētu vēl pieņemt, ka tas savā laikā savu uzdevumu veicis un tagad tam jādod vieta tikai sabiedriskām tieksmēm. Vienpusīgā atrisinājumā arī tas būtu aplami. Cita tautu raksturā sastopamā galējība ir tieksme vienmēr būt pūlī. Tā parasti sakrīt ar mazāk izteiktu individualismu, bet reizē ar to arī ar vājāku raksturu, ar mazāku uzņēmību vai mazāk patstāvīgām domāšanas spējām. Stipri attīstīts individualisms nes sevī līdz stipru raksturu, lielāku apgarotību un lielāku dvēseles dziļumu. Nācijas dzīvei savā valstī nepieciešami dažādi iedzīvotāju nodarbības veidi, kas

prasa arī lielu iedzīvotāju spēju un prasmes dažādību. Šo dažādību nu var skaitā mazai tautai garantēt tikai relatīvi liela pilsoņu individualā dažādība. Tur, kur valsts rīcībā lielas ļaužu masas, valsts spēku un drošību var sasniegt nedaudzi to rīkotāji, pakļaujot lielās masas vienveidīgām kustībām. Šo kustību diktētāju personību skaits psihiski maz diferencētā tautā būs relatīvi mazs, bet no lielās visas tautas masas tie var izcelties pietiekamā daudzumā. Mazāka skaita tautās gadījumā jātur lielākā augstumā katrs šīs tautas elements un jāsaudzē tā īpašība."

Valsts prezidenta un prof. Dr. J. Auškāpa izsacītājās domās (kuŗas garākā citējumā pievedu šo domu skaidrā un aptverošā formulējuma dēļ) personības ideja ir dabūjusi valsts vadības augstāko autoritāti. Tā ir mūsu tautas nākošo panākumu lielākā garantija. Jo personības izaugšanas līdzeklis ir kultura, garīgais spēks, kam nekāda vara un nekādi notikumi nevar robežas novilkt. Un jauno tautu — arī latviešu — vēsturiskā misija var atvērties tikai kulturā un ar viņu cieši saistītā jaunas socialas iekārtas radīšanā. Mēs varam kļūt jaunas taisnības un patiesības meklētāji un atradēji.

Bet vai tā nav pretruna? „Savrupība traucē kopību, kopības trūkums vājina nāciju, bet individualisma apkaŗošana arī to vājina,” tā jautā prof. Dr. J. Auškāps. Pretrunas neredzēdams, viņš dod pareizu atbildi: „Ja mūsu nacionalā rakstura trūkums līdz šim ir bijis nekultivēta individualisma radītais kopības sajūtas

trūkums, un šis trūkums padarījis no stipriem elementiem sastāvošu tautu par mazspēcīgu un nevarīgu savā kopumā, tad tas nozīmē, ka turpmāk nacija audzināma apzinātas savas kopības sajūtā. Šī kopības sajūta sasniedzama ar to, ka indivīds pakļauj savas personīgās intereses kopības interesēm, skaidri apzinoties, ka bez spēcīgas kopības viņa personīgās intereses ir apdraudētas un ka kopība spēj nodrošināt viņa paplašināto, daudz dziļāko un saturā bagātāko dzīvi nesalīdzināmi pilnīgāk, ne kā viņš viens pats."

Tā tad nacionalās audzināšanas uzdevums ir „uzmeklēt un pilnīgi skaidri novilkst šo robežu, kurās vienā pusē jāattīsta visas individualās pozitīvās spējas un dotības, jāizaudzina indivīds par personību, un kurās otrā pusē ir sabiedrības un nācijas intereses. Jāiemāca tām pakļaut un, ja vajadzīgs, upurēt personīgo labumu."

Tā arī konkrēti saredzam naciju, valsti un atsevišķo cilvēku: dzīvais cilvēks ar savu psihofizisko vitalitāti, ar savu doto dabu dzīvo sabiedrībā ar citiem cilvēkiem. Šīs sabiedriskās kopdzīves reālā vide ir nacija, kur notiek cilvēka augšana, darbošanās un aiziešana senču valstībā. Nacija ir cilvēka dabīgā sabiedriskā apkārtnē. Un šīs kopdzīves un kopdarbības organizācija, kas dod cilvēku kopdzīves nosacījumus un gādā par to ievērošanu, ir valsts. Cilvēku sadzīves organizācija un uzdevumi top arvien plašāki un sarežģītāki, līdz ar ko valsts funkcijas top vienmēr dažādākas

un svarīgākas, aptverot cilvēku sadzīves pašu iekārtu, viņu saimniecību, kulturu, ģimeni.

Arī praktiskās valsts pilsoniskās un nacionālās audzināšanas ziņā cilvēka personības viedoklis ir pareizs un augstvērtīgs, jo šādā audzināšanā mēs iegūstam visvarenu nācijas un valsts spēka un stipruma ieroci. Ja audzināšanas mērķis ir cilvēka personības radīšana, tad rezultats būs nacija, kas sastāv no garīgi un tikumiski augstvērtīgiem atsevišķiem locekļiem, kas naciju un valsti dara spēcīgu kā pastāvēšanā un augšanā, tā sevis aizsargāšanā.

Un solidarisma idejas mērķis ir panākt šo garīgi un tikumiski augstvērtīgo atsevišķo cilvēku vienību, sadarbību, kopības sajūtu, kas šo koporganismu dara stipru.

Vienības, kopības sajūtas un apzinīgas kopdarbības panākšanas princips ir sabiedriskā taisnība. Kādā tiesas darbinieku sanāksmē Tieslietu ministrs H. Apsītis 1940. g. februārī prasīja būtiskās taisnības nodibināšanu tiesās arī civillietas izspriežot: „Arī civillietas pakāpeniski jāpārorientējas uz tādu viedokli, ka jānodibina nevis tā saucamā formālā taisnība, bet gan lietas dziļākā būtība, patiesība šī vārda īstā nozīmē.” Un svarīgi vispārīgā nozīmē ir šādi jaunā principa motīvi: „Jo valsts varai nav un nevar būt vienaldzīgi, kā izšķir lietas par parādu nenomaksāšanu, dažādu zaudējumu nodarīšanu, mantojumu lietu nokārtošanu u. tml.” Valsts ir ieinteresēta, lai būtiskā taisnība uzvarētu ikkatrā konkrētā gadījumā,

jo mazākā netaisnība kaitē valsts autoritātei. Lai visa tauta varētu veselīgi attīstīties un tās dzīve visās nozarēs uzplaukt, panākot šo uzplaukumu kā brīvas, radošas enerģijas izpaušanās rezultātu, tad vispirmā un visgalvenā kārtā ir vajadzīga labvēlīga pilsoņu apziņa, lai viņi savai valstij būtu pieķērušies ar pilnīgāko uzticību un pašāvēību, būdami pārliecībā, ka valsts nekur un it nevienam nenodara apzinātu pāresību vai netaisnību, ka valsts visus vienlīdzīgi aicina darbā, pēc pilsoņu spējām un nopelniem, ka valsts visus pilsoņus saredz un vērtē vienādi taisnīgi. Gudra un sirdsapzinīga valsts vadība vienmēr atradīs ceļus un līdzekļus, lai nekad un nekādos apstākļos nenovērstos no šī principa, pie kam šai taisnībai jābūt vispārīgai: nevis tikai lielās grupas lai būtu aizsargātas, nevis tam taisnība, kam daudzums („spēks un varenība nav atkarīgi no skaitļiem vien un no skaita vien”), spēks, bagātība, bet lai taisnība būtu dota ikkatram, ikvienam un visos gadījumos, jo vismazākā netaisnība dažkārt var radīt visai ļaunas sekas. „Mazs cinītis gāž lielu vezumu.” Tādēļ mūsu valsts iet pa sabiedriskās taisnības ceļu, lai mūsu zeme un tauta būtu pasargātas no plaisām, satricinājumiem un draugājumiem, ko rada netaisnība un pilsoņu tiesību neievērošana.

Socialās taisnības nodibināšana ir likta arī mūsu tautas eksistences nodibināšanas pamatā. „Mums nav miljonāru un mums tādu nebūs, bet mums nav arī bezpajumtnieku un tādu arī nebūs,” 1936. g. zemnieku dienu noslēgumā

teica Zemkopības ministrs J. Birznieks, šiem vārdiem izsacīdams mūsu jauno saimniecisko un sociālo programmu, saskaņā ar mūsu tautas un mūsu zemes sociālo un kulturalo dabu. Jo solidarisma ideja prasa visu eksistenču izlīdzinājumu no tā viedokļa, ka katram cilvēkam ir tiesība uz cilvēka cienīgu dzīvi. Latviešu tauta nav pelēka vienādu interešu masa, bet ir izaugusi par diferencētu, sociāli dažādi slāpotu modernās kultūras nāciju, gan ar lauksaimniecību kā pilnīgi dominējošu tautas eksistences avotu. To noteikti redzam kā nodarbību sadalījuma (skat. A. Krodera „Pa jaunās ideoloģijas ceļiem” 40. lapp.), tā arī no dažādo grupu līdzdalības valsts ienākumu sagādāšanā. Šo grupu interešu, eksistences iespēju taisnīga sadalīšana un izkārtošana ir vissvarīgākais mūsu sociālās un nacionālās politikas uzdevums, ko veikt vislabāk palīdz solidarisma ideja, jo tās pamatā ir sociālās taisnības princips.

Jau Latvijas valsts proklamēšanas aktā pirmais Ministru prezidents K. Ulmanis, runādam par Latvijas pirmās valdības uzdevumiem, sacīja: „Latvija būs taisnības valsts, kurā nedrīkst būt ne apspiešanas, ne netaisnības. Uzplauks lauksaimniecība, mūsu rūpniecība un tirdzniecība, atjaunosies dzīvība visā mūsu dzimtenē vēl spilgtāk kā agrāk, un pārspēs visu, kas līdz šim mums bijis. Pie šī darba varēs ņemt dalību visi Latvijas pilsoņi un varēs baudīt labumus, kas saistīti ar mūsu neatkarību.”

Atjaunotā Latvija ir gājusi šo taisnības papildīšanas ceļu, solidari saskaņojot visa nācijas koporganisma pastāvēšanu. 1937.-38. gadu maiņā radiorunā tautai Valsts prezidents K. Ulmanis sevišķi uzsvēra, ka „netaisnības izlīdzināšanas un taisnības uzvaras gājiens nav un nevar būt gauss un pacietīgs, tas, vēsturiski mērījot, iet — un tam jāiet neapturamā straujumā”. Kā šī taisnība tiek papildīta? „Nu pilnos apmēros visiem mūsu zemes pilsoņiem bez kādām šķirošanām ir pavērts ceļš un radīta iespēja būt ne tikai zemes arājiem, bet arī nodarboties tirdzniecībā un rūpniecībā. Visa mūsu garīgā dzīve ceļas un pošas jaunam uzdevumam zinātnē, mākslā, rakstniecībā, mūsu zemes dzīves tagadnes un senatnes pētīšanā.” — Atrasisīta ir tautas radītāja enerģija un atrasisījusi to ir papildītā taisnība.

Jauno Civillikumu izdodot Valsts prezidents to iztulko kā taisnības principa rezultātu: „Dziņa pēc taisnības un taisnprātības ir tik veca kā likums, pat vecāka, jo tā izpaudās arī tad, kad rakstītu likumu nemaz vēl nebija.” „Zem netaisna likuma ledus segas kvēloja tālāk dziņa pēc taisnības, kvēloja izjūta par īsto taisnību, par tautas taisnību, kas visiem viena un visiem sasniedzama. Šo tautas taisnību cenšas mums dot arī jaunais Civillikums”. Un Prezidents deklarē klasisko norādījumu tiesiskai un taisnīgai sabiedriskai dzīvei: „Nepieciešamās lietās — vienība, apstrīdamās lietās — brīvība, visās lietās — saderība.”

Sevišķi skaidri Valsts prezidents K. Ulmanis socialās taisnības problēmu ir apcerējis savā runā lauksaimniecības biedrību priekšnieku sanāksmē 1940. g. 1. martā: „Mūsu galvenā prasība valsts politikā ir, lai mēs celtu un nodrošinātu tautas labklājību; lai mēs celtu un nodrošinātu valsts stiprumu saimnieciski, garīgi un arī politiski. Bet valsts pilsoņu turība, pārticība, ienākumi, ja gribat — teiksim, bagātība pēc mūsu uzstādītā mērķa, lai neaugtu un nepieņemtos tādā kārtā, ka vērtības sakrātos un saplūstu nedaudz vietās vai arī nedaudzu cilvēku rokās, bet lai šīs vērtības un ar to arī dzīves ērtības, dzīves līmeņa pacelšana sadalītos pēc iespējas vienmērīgi pa pilsetām, pa laukiem un arī atsevišķu pilsoņu starpā.” „Mūsu cenšanās ir, lai pēc iespējas maz būtu valstī iedzīvotāju, kas vēl arvien stāv uz zema dzīves līmeņa, lai būtu maz cilvēku, kuriem patstāvība, neatkarība, kā mūsu visu ieguvums, tomēr saimnieciski un garīgi neko daudz nebūtu snieguši.”

Praktiskās darbības slēdzieni kā uzdevumi mūsu saimniecībai un politikai no šīm atziņām izriet — dzīves līmeņa celšana vienlīdzīgi visos zemes novados un visās sabiedriskās grupās; darba sagādāšana tur, kur ir darba roku pārpalikums, tās novadot nozarēs un novados, kur darba roku trūkst; darba ražības celšana visā zemē un visās darba nozarēs, lai vairotos tautas ienākumi, lai augtu mūsu nacionalā bagātība, kas dod iespēju celt visas tautas dzīves līmeni, celt tautas labklājību.

Ceļš, kuŗu iet atjaunotā Latvija, ir tautas vienības, solidarisma idejas uzvaras ceļš. Solidarisma idejas piepildīšana mūsu tautu un valsti dara pastāvēt spējīgāku, stiprāku un, sekojot personības audzināšanas mērķim, dara mūs arī garīgi un tikumiski bagātākus. Socialā ziņā tautas vienības ideja nozīmē mierā plaukstošu naciju, kas tādēļ top vienmēr stiprāka un spēcīgāka. Arī kulturas radīšana panākama tikai šādā mierā plaukstošā tautā, kur līdz minimumam novesti no centra bēgošie spēki, kas naciju satricina un vājina. Jo kulturas radīšanai labvēlīga apkārtnē ir sociāli un saimnieciski labklājīga tauta. Šis sociālais miers un sociālās taisnības piepildīšanās iespēja nevar rasties, ja grupas viena pret otru vēršas ienaidā un meklē nevis spēku vienību, bet skal-dītus stāvokļus, tas panākams tikai samierinātu, izlīdzinātu interešu stāvoklī, ko garantē tautas vienības, solidarisma idejas piepildīšana. Politiski tautas vienības ideja nozīmē nevis mehāniski radītu vairākuma valdību, bet valsts varas organizēšanu uz tāda pamata, ka likumdošanā, valsts administratīvo iestāžu darbā ņemta vērā visu zemes iedzīvotāju nacionālā, sociālā, kulturalā un saimnieciskā situācija, taisnīgi izkārtējot visu grupu vajadzības un vēlēšanās, pamatojoties vienīgi uz nācijas un valsts interešu apsvērumiem. Vienotas zemes vienota valsts vara kļūst spējīga uzstādīt darba programmu un to realizēt, nesajūtot savu atkarību no dažādu, pretējādu interešu grupu varas spēles.

Beidzot, tautas vienības idejas uzvara sevīm līdzī nes cilvēku etisku atdzimšanu, jo saskaldītā zemē valdīja mazvērtīgas morālas īpašības: cilvēks auga ienaida, neuzticības, skaudības un varmācības atmosferā. Solidarisms rada jaunu cilvēku — cilvēku-pilsoni, kas pazīst alkas pēc savas personības izaugšanas līdz iespējamai garīgai pilnībai, pazīst tiekšanos pēc personīgās labklājības, pēc brīvas radīšanas, bet kas saprot arī nepieciešamo vajadzību savas personīgās intereses, savu personīgo dzīvi saskaņot ar nācijas un valsts uzplaukuma un varenības interesēm. Jaunais cilvēks nāk ar savu vadītāju ideju, lai saskaņā ar to organizētu cilvēku sadzīvi. Šī vadītāja ideja ir solidarisms.

Latvija ir nacionāla valsts

Kā pielikums apcerējumam par solidarisma ideju pievienots raksts — „Latvija ir nacionāla valsts”. Solidarisma ideja valsts pastāvēšanai paredz nacionālas valsts formu, kādēļ šis apcerējums pēc sava temata var noderēt kā grāmatas pirmās daļas papildinājums. Pierādot, ka Latvija ir nacionāla valsts, nācās polemizēt ar bij. Latvijas vācu tautības politiskiem centieniem, kuriem gan tagad vairs nav konkrētas politiskas nozīmes, bet šī iemesla dēļ polemikā lietotā argumentācija nezaudē savu principālo raksturu.

Vai šajā vēsturiskā svarīgo notikumu laikā paliks nesatricināts tas idejiskais pamats, uz kura pacēlās visas jaunās valstis kā pasaules kara rezultāts — tautu pašnolemšanās tiesības un vai šo tiesību vārdā kāds var Latvijai kā patstāvīgai valstij stādīt kādas pretenzijas? Atbilde var būt tikai viena: kamēr tautu attiecības veidosies uz tiesiska pamata, tik ilgi pastāvēs arī tautu pašnolemšanās tiesības kā vienīgā taisnības un patiesības mēraukla tautu dzīvē. Lai gan praktiskās politikas ceļi ir raibī

un brīžiem pat grūti izsekot šīs valstu politikas komplicētām gaitām; lai gan dažkārt liekas, ka mūsu acu priekšā notiek neapšaubāma novēršanās no tautu dabisko tiesību pamata; lai gan sašķobas dažas valsts pasludinātās idejas, tās upurējot praktiskas vajadzības aplēsumam, taču galu galā nav pamata iedomāties, ka tautu attiecībās par normu varētu kļūt stiprākā un spēcīgākā iegriba, kuŗas priekšā tad vajadzētu sabrukt tiesībām, kas sargā pašu tautu dzīvību un viņu nākotni. Mums atliek ticēt, ka uzvarēs un valdīs taisnība un tiesības, ka arī starptautiskās attiecībās izšķirējs faktors nebūs barbariska otrā dzīvības un tiesību iznīcināšana vienas vai otras valsts vajadzības dēļ. Jo tiesības uz dzīvību un laimi ir vienādas visām tautām. Šī skaidrā un godīgā patiesība nevar neuzvarēt, tā nevar atkāpties rupjas varas priekšā. Tam mēs esam ticējuši un ar savu ticību uzvarējuši savu tiesību cīņā, un tam mēs ticēsim joprojam, stiprinādami savā tautā viņas tiesību apziņu, viņas gribu uz patstāvīgu, brīvu dzīvi un apņēmību sargāt šo patstāvību un šo brīvību.

Un nu pievērsīsimies galvenajam jautājumam, ko šai vietā gribam iztirzāt: vai Latvijai savās pašnolemšanas tiesībās ir ar kādu jādalās mūsu patstāvīgajā valstī, mūsu brīvajā zemē? Vai kādam var būt šādas vai tādas pretenzijas šai ziņā?

Ja Valsts prezidents K. U l m a n i s 1938. gadam aizejot, Jaungada runā tautai uzsvēra, ka jautājumā par nākošajiem uzdevumiem, par

plašajiem nākotnes nodomiem viņš griežas pie visiem mūsu diviem miljoniem, tas ir pie visiem mūsu zemes iedzīvotājiem, tad viņš ar to pasvītvoja, ka Latvija ir nacionāli, sociāli un politiski viengabalaina valsts, vienas idejas vadīta, un ka visiem valsts pilsoņiem jābūt palīdzīgiem un aktīvi līdzdarbīgiem šīs idejas piepildīšanā. Visgalvenākā kārtā Latvija ir nacionāli viengabalaina, kas izšķir visu viņas uzbūvi un viņas uzdevumus.

Iesāksim ar pavisam sausiem statistikas datiem, kas dos objektīvu liecību par Latviju nacionālā ziņā, un slēdzieni tad viegli raisīsies.

Pēc 1935. gada tautas skaitīšanas datiem Latvijas iedzīvotāji nacionālā ziņā dalījās šādi:

Latviešu	1.472.612
Lielkrievu	206.499
Žīdu	93.479
Vāciešu	62.144
Poļu	48.949
Baltkrievu	26.867
Lietuvju	22.913
Igaņu	7.014
Pārējo	8.946
Nezināmo	1.079*)

Tā tad no visiem 1.950.502 Latvijas iedzīvotājiem latviešu ir 75,49 proc., kas noteikti izšķir mūsu valsts raksturu nacionālā ziņā un neap-

*) Pēc bij. Latvijas vācu tautības pilsoņu repatriēšanās stāvoklis šajā ziņā latviešiem ir vēl labvēlīgāks, kaut gan pārbaudītu datu par to vēl nav.

šaubāmi pierāda, ka Latvija ir nacionāla valsts vistīrākā veidā, un nevienam citam Latvijā nevar būt pretenziju uz tiesību vadīt mūsu valsts un mūsu zemes likteņus. Mēģināsim šo uzskatu pierādīt.

Pretenzija uz valsts likteņu lemlšanu vai līdzlēmšanu izteicas prasībā pēc autonomijas, lai uz šīs autonomijas pamata attiecīgais pretendents tad varētu realizēt savas atsevišķās domas un savus atsevišķos vēlējumus, kurus valsts vadība, pēc šādu pretendentu sprieduma, nespēj piepildīt un apmierināt. Pretējā gadījumā autonomijas prasība kļūtu lieka, ja visu iedzīvotāju grupu vēlēšanās iekļautos valsts vadības programā un tiešajā darbā. Ja autonomiju saprotam kā dažādu valsts vai sabiedrisku mērķu sekmētāju savienību, grupu vai iestāžu tiesību uz īpašu noteikumu pamata, valsts nosacītu normu robežās patstāvīgi pārvaldīt zināmas rīcības sferu, izdodot saistošus noteikumus, kas obligāti šo savienību locekļiem kā arī trešām personām, cik tās nāk satiksmē ar šīm savienībām un iestādēm; ja autonomiju saprotam kā valsts piešķirtu tiesību valsts nosacīto normu robežās patstāvīgi realizēt zināmas valsts funkcijas, vai daļu no šīm funkcijām, ko valsts nodevusi autonomai apvienībai, piešķirot tiesību izdot saistošus noteikumus un ar savu varu garantējot autonomai apvienībai piešķirto publisko tiesību realizēšanu, tad nacionālā autonomija ir nacijai no valsts piešķirta tiesība organizēties kā publiski-tiesiskai apvienībai savu nacionālo mērķu sekmē-

šanas nolūkā. Nacija saņem no valsts patstāvīgas rīcības tiesību nacionālo uzdevumu realizēšanai, pie kam nacija uzstājas kā zināmas publiskas varas subjekts, kuŗu noteiktās robežās valsts aizsargā, garantējot šīs varas realizēšanas iespēju.

Nacionālā autonomija gandrīz vienmēr un visur parādījusies kā pretenzija uz nācijas suverenitāti, t. i. nācijas centušās panākt visas savas dzīves patstāvīgu, ne no viena neatkarīgu pārvaldību, jo no visām sociālām grupām tikai nacija ir tāda, kas aptver visu cilvēku, kā sociālā, tā kulturalā ziņā un viņu iespējams organizēt kā visas cilvēka dzīves aptvērēju īpatnēju vienību. Ar to izskaidrojama ikvienas sevi apzinošas nācijas tieksme pēc valstiskas suverenitātes. Kur jau atskan prasība pēc autonomijas, vai kur tautu tās vadītāji slāņi audzina šīs autonomijas gribai, tur droši varam runāt par autonomijas prasītājas grupas centrifugalām tieksmēm: šī grupa grib piederēt sev un piederību pie zināmas valsts uzskata par nomācēju un aizkavētāju šķērsli nācijas attīstībā. Šīs tieksmes pirms kara, un sevišķi kara laikā, aiz saprotamiem iemesliem visvairāk izpaudās daudzu tautību apdzīvotās valstīs: Turcijā, Austro-Ungarijā, Krievijā. Tagad šo tautību lielākā daļa ir suverenas valstis, izņemot nelielas un kulturas ziņā uz zema līmeņa esošas tautības Krievijā, kaut arī tās lielāko tiesu pānākušas vai nu federatīvas valsts, autonoma apgabala vai citas līdzīgas tiesības, jo tagadējā Krievija ir sadalīta 8 neatkarīgās savienības

republikās, 8 autonomās republikās, 8 autonomos apgabalos, 2 darba komunās, 2 apvienotos autonomos apgabalos, kas visi ir šādi vai citādi tautu pašnolemšanās tiesību realizēšanas veidi (P. Stučka, Učepje o gosudarstve i konstitucii R. S. F. S. R. 259.—263 lpp.). Autonomijas prasības parādās arī tagad, pēc pasaules kara, jo vairākas valstis tika dibinātas kā daudzu tautību apdzīvotas valstis, piem., Polija, Čehoslovākija. Arī visai radniecīgu tautību starpā paceļas autonomijas prasība, kā, piem., Čehoslovākijā slovaki prasīja autonomiju no čehiem un Dienvidslavijā kroati prasa autonomiju no serbiem. Lai gan šais prasībās ir daudz starptautiskās politikas motīvu, taču tie nebūtu iespējami, ja tādas autonomijas tieksmes patiesi neiemājotu šais tautībās. Bez tam autonomijas prasības paceļas arī starp tām tautību grupām, kas jaunajās valstīs palikušas, šīs valstis dibinot, aiz ekonomiskiem, stratēģiskiem vai citiem iemesliem. Tā kā šīs tautību grupas sajūt savas ciltsbrāļu apdzīvotās valsts kaimiņu tuvumu, tad autonomijas tieksmes neapšaubāmi sevī slēpj vēlēšanos kļūt suverenām resp. savienoties ar savu ciltsbrāļu valsti, kā tas notika ar sudetiešiem Čehoslovākijā, ar Mēmeles apgabala vāciešiem u. c. Arī Latvijā partiju laikos pacēlās mūsu zemē dzīvojošo nelielo svešo tautību grupu autonomijas prasība, kas gan lielā mērā bija mākslota un radās tādēļ, ka šīm grupām vienmēr bija liels iespaids uz partijām valdībām sastādoties. Jo Latvijā nav nevienas tautību grupas, kurai varētu būt

objektīvas tiesības uz autonomiju, tādēļ ka Latvija ir tīra nacionāla valsts ar saviem 75,49 proc. latviešu no kopējā iedzīvotāju skaita. Latviju nav iespējams sadalīt un saskaldīt, nenodarot varmācīgu un neattaisnojamu tautu pašnolemšanās tiesību pārkāpumu, pret Latviju nevienam nevar būt nekādu pretenziju no tautu pašnolemšanās tiesību viedokļa.

Nacionālās pašnolemšanās resp. suverenitātes tieksmes nebūt nav paša pēdējā laika parādība. Kaut gan šī ideja sevišķi populāra kļuva pasaules kara laikā, taču tā parādījusies jau arī daudz agrāk. Minēsim tikai dažus šīs idejas realizēšanas mēģinājumus, un to darām galvenā kārtā tādēļ, lai redzami kļūtu tie principi, uz kādiem tautu pašnolemšanās tiesības būvētas un ka uz Latviju nevar attiekties šo principu piemērošana. Visai raksturīgs šai ziņā bija Austrijas konstitūcijas 19. paragrafs, pieņemts 1867. gadā: „Visas tautības valstī ir vienlīdzīgas un katrai tautībai ir neaizskarama tiesība sargāt un attīstīt savu tautību un valodu.” Tā paša paragrafa 3. nodaļījums paredz ikvienas tautības tiesību uz mātes valodas lietošanu skolās. Pieminētais pirmais nodaļījums bija izteikts jau 1849. gadā pieņemtajā Austrijas konstitūcijā. Vēl varētu atzīmēt uz Somijas autonomijas radīšanu, uz poļu izstrādāto un Krievijas otrajā valsts domē 1907. g. 10. aprīlī iesniegto „projektu par Polijas autonomās iekārtas pamatnoteikumiem”, kas abi neapšaubāmi sevī slēpj tieksmi pēc somu un poļu tautu suverenitātes.

Cik nacionalās pašnolemšanās ideja ir ne-
novēršama un cik cieši un stipri viņas pamati,
tam viens no visraksturīgākiem piemēriem ir
Padomju savienības politika nacionālā jautā-
jumā. Kaut Staļins savā brošūrā „Nacionalais
jautājums un marksisms”, kas izdota 1914. ga-
dā, asi nostājas pret nacionali-kulturalo auto-
nomiju un vispār pret valsts vai valstu poli-
tisko organizēšanu uz nacionālā pamata, tomēr
tas pats Staļins, kļūdams Padomju savienības
likteņu noteicējs, radīja politiku, par kuru P.
Stučka jau pieminētajā grāmatā saka tā: „Ja
skatāmies uz austrumiem un jautājam, ar ko
izskaidrojamas austrumtautu simpatijas pret
padomju Krieviju, tad jāatzīstas, ka šos panā-
kumus mums devis nacionalais jautājums.” Nav
svarīgs Stučkas vārdos apgalvojums par aus-
trumtautu simpatijām, jo tas ir pavisam citas
kategorijas jautājums, bet gan svarīgi ir kon-
statēt, ka komunisti, kas savās teorijās un visā
savā agrākajā praksē bija asi un nesamierināmi
nacionalisma ienaidnieki, atzinuši nacionalismu
par savu panākumu cēloni, un, saņēmuši sa-
vās rokās valsts varu, viņi ir piekāpušies nacio-
nalisma dzīvinātāja spēka priekšā, atstādami
savas agrākās doktrīnas. Taisni tas, varbūt,
vairāk par visu pierāda nacionalisma spēku,
līdz ar to paceļot tautu pašnolemšanās ideju
jauno laiku valstu organizēšanas principu pa-
šās pirmajās vietās starp visām citām idejām,
kas liktas šīs organizēšanas pamatā.

Sevišķi labvēlīga starptautiskā situācija na-
cionalās pašnolemšanās idejas uzvarai kļuva

pasaules kara laikā. Realais motivs bija tas, ka Francijas mērķis bija dabūt no Vācijas atpakaļ Elzasu-Lotringu, samazināt Vācijas teritoriju arī austrumos, atdodot tās daļu Polijai un iznīcināt Vācijas sabiedroto Austro-Ungāriju, atbalstot Austrijas iedzīvotāju tautību nacionālos centienus, kuŗu mērķis bija neatkarīgas valstis uz Donavas monarchijas drupām. (Skat. M. Cimermaņa grāmatu „Apcerējumi par jauno laiku starptautiskām tiesībām,” 50 lapp.). Tā kā Francija pati ir vienota nacionāla valsts, tad viņa par kara mērķi pasludināja tautu pašnolemšanās ideju, nerunājot par idejiskas un morālas dabas motīviem. Un Versaļas miera līgums 86. un 93. pantā blakus politiskiem noteikumiem atzīst tautu pašnolemšanās ideju, kuŗas karsts karotājs bija Amerikas Savienoto valstu prezidents Vudro Vilsons ar saviem 14 vēsturiskiem punktiem, kuŗus viņš izteica Amerikas kongresā 1918. gada 6. janvārī.

Nacionālais jautājums nokļuva starptautiskās politikas degpunktā un jauno tiesisko normu radīšanā tam ir izcila vieta, jo seko vesela rinda starptautisku līgumu, kur tiek vairākos pantos runāts vienīgi par tautību aizsardzību. Tie ir tā sauktie tautību minoritatu aizsardzības noteikumi, jo pēc jauno valstu radīšanas varēja runāt tikai par tautību minoritātēm.

Šis temats atkal var kļūt aktuāls bruņotā konflikta dēļ Eiropas telpā, kuŗam beidzoties būs nenovēršami pārkārtojami Eiropas kartē.

Arī Latvijas valsts ir nodibinājusies kā tautu pašnolemšanās idejas uzvaras rezultāts. Bet

lai kāda nacija varētu radīt nacionālu suverenu valsti, ir nepieciešama šīs nacijas dzīvošana uz noteiktas teritorijas ciešā, kompaktā masā. Bez teritorijas nav praktiski iespējama suverenas valsts pastāvēšana, nav realizējamās nāciju pretenzijas uz suverenitāti. Nācijas vai nāciju daļas, kurām nav savas teritorijas, kuras dzīvo izklaidus starp citām nācijām, nekad nevar kļūt suverenas valstis. Tādēļ nacionālās pašnolemšanās realizēšanā izvirzīti divi principi: teritoriālais un personālais. Nacionālās pašnolemšanās visiespējamākā forma ir nācijas kā teritoriālas korporācijas konstruēšana. Ikviens nacija savās etnografiskajās robežās rada patstāvīgu, suverenu vai arī nepilnīgi suverenu valsti, kura pilnīgi patstāvīgi rūpējas par savas tautības vajadzību apmierināšanu kā kulturāli politiskā, tā sociāli ekonomiskā laukā, līdz ar to regulējot visu uz šīs teritorijas dzīvojošo pilsoņu attiecības savā starpā un pret valsti. Uz šīs teritorijas ir nācijas locekļu īpašums, īpatnējās saimniecības formas, īpatnējā nacionālā vēsture, sadzīves ieradumi un nācijas gara radītās kultūras vērtības. Tādēļ tikai noteiktās teritorijas robežās iespējama suverēnās nacionālās valsts radīšana. Protams, nācijas var atrast arī citas formas nacionālās pašnolemšanās realizēšanai uz zināmas teritorijas: apgabalu autonomija, federācija, konfederācija, unija, personālā autonomija u. t. t. Taču visas nācijas galvenā kārtā cenšas pēc patstāvīgas valsts formas. Nacionālu suverenu valstu radīšana dažās valstīs ir ieguvusi jau pozitīvu

tiesību spēku. Piemēram, Krievijas padomju republikas tautas komisaru padomes 1917. g. 2. decembrī publicētā deklarācija par „Krievijas tautību tiesībām”, kuŗas otrais punkts skan tā: „Krievijas tautībām ir brīvas pašnolemšanās tiesības, līdz pat atdalīšanās tiesībai, nodibinot patstāvīgu valsti.”

Bet tauta, kā visu valsts pilsoņu vienība, nesakrīt ar nācijas locekļu skaitu, jo laikam nav nevienas valsts, kur visi valsts pilsoņi, visa valsts tauta būtu vienas nācijas locekļi. Un arī valsts teritorija nesakrīt ar tautību, jo valsts iedzīvotāju vienas tautības locekļi dzīvo arī ārpus savas valsts, citu valstu teritorijās. Ievērojams tautību sajaukums bija, piemēram, agrākajā Krievijā un Austro-Ungarijā, kad šais valstīs dzīvojošās tautības nebija organizējušas patstāvīgas valstis. Poļi dzīvoja Krievijā, Vācijā, Austro-Ungarijā; dāņi Dānijā un Vācijā; lietuvieši Vācijā un Krievijā u. t. t. Arī tagad šī parādība vērojama vairākās valstīs, sevišķi Viduseiropā. Bez tam ir gadījumi, kad uz vienas teritorijas dzīvo vairākas tautības lielākā skaitā, un bieži neviena tautība uz šīs teritorijas nedominē. Lai tādos apstākļos realizētu tautu pašnolemšanos, radās nacionāli personālās autonomijas ideja, kas paredz visu uz zināmās teritorijas dzīvojošu vienas tautības locekļu apvienošanu nacionālā apvienībā, pie kam autonomijas tiesības piešķiramas visām šīm nacionālajām apvienībām, neatkarīgi no tā, kuŗā valsts teritorijas daļā vai vietā zināmās tautības locekļi dzīvo. Pēc personālā

principa nacija konstruejas nevis kā teritoriala, bet kā personīga apvienība. Nacionalā jautājuma teoretīķis Bauers par šo autonomijas veidu saka: „Nācijas, organizētas kā publiski tiesiskas apvienības, būtu teritorialas korporācijas tikai tai ziņā, ka viņu darbība nevarētu izplatīties ārpus valsts robežām. Bet valsts iekšienē vara būtu piešķirta nevis čecham vienā un vācietim otrā apgabalā, bet visas nācijas organizētos kā korporācijas, neatkarīgi no tā, kur tās dzīvotu, un šīs korporācijas patstāvīgi pārvaldītu savas nacionalās lietas.” (Nationalitätenfrage, 368. lpp.). Otrs nacionalā jautājuma pētnieks Austrijā, Rudolfs Špringers, savā grāmatā „Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat” sniedz pilnīgu valsts iekārtas shemu pēc nacionali personālās idejas: „Publiskas pārvaldes pamats ir apgabalu pašvaldība. Apgabali sadalīti pēc nacionalām līnijām, cik to atļauj publiskas pārvaldes un iedzīvotāju intereses. Bet daudzos gadījumos nebūs iespējams organizēt nacionalā ziņā viēnotus apgabalus. Tad apgabala iedzīvotāji tiks organizēti divējādi: publiskai pārvaldei, kuŗas orgāns būs apgabala padome, un nacionalai pašvaldībai, uz nacionalo kadastru pamata, ar apgabalu pārstāvniecībām. Nacionali viēnotos apgabalos, protams, paliks minoritates, bet tik niecīgas, ka tās nespēs nodibināt patstāvīgas nacionalas apgabala pārvaldes. Bet šīs minoritates varēs radīt autonomas korporācijas. Šiem orgāniem būs tikai divas funkcijas: brīva juridiska palīdzība un pamatskolu uzturēšana,

ar tiesību uzlikt nodokļus tiem, kas būs ievesti nacionalā kadastrā. Valsts šo korporāciju radīšanu neierobežo." — Šai projektā saredzama starpība starp teritoriālo un personālo autonomiju. Teritoriālā autonomija aptver visas dzīves nozares un var nodibināties arī kā suverēna valsts, kamēr personālā autonomija aptver tīri kulturalas funkcijas. Mēs esam piegājuši pie jautājuma galvenās daļas.

Vai vispāri personālā autonomija ir iespējama, tas ir jautājums, kas šajā sakarā nav pārrunājams, jo mūsu dzīve tādās problēmas nav izvirzījusi. Juridiskā literatūra atbild pozitīvi, proti, ka personālā autonomija ir iespējama. Personālais princips ir redzams vairākos publiskos un privātos institutos. Piemēram, baznīcu draudzes ir nenoliedzami organizētas uz personālā principa. Arī Latvijas likums par baznīcām un citām reliģiskām organizācijām paredz, ka pilsoņi paši noteic savu piederību pie baznīcas, kuŗām tiesība visur Latvijā dibināt un organizēt draudzes un pastāvošās apvienot. Likums runā pat par baznīcām, kuŗu centralā pārvalde vai augstākā vara atrodas ārpus Latvijas robežas, tā tad pilnīgi neteritoriāls tiesību instituts. Tāpat slimo kases organizētas kā autonomi instituti uz personāliem pamatiem. Austrijā pastāvēja tāds instituts, kā Landsmannminister, kuŗa rīcībā gan nebija nekādu pārvaldes organu, bet kuŗa uzdevums bija aizstāvēt savas tautības intereses. Personālais princips redzams arī pirmskaŗa Austrijas skolu iekārtā tautību ziņā jauktajos apga-

balos. 1873. g. 24. februārī izdotajā Bohēmijas atiecīgajā likumā 7. pants saka, ka „taīs vietās, kas nav atsevišķi mācības apgabali, bet kur pastāv kā čechu, tā vācu skolas un kur nav iespējams teritorialā ziņā šķirt skolu iecirkņus, tiek dibinātas vietējās skolu padomes, — viena vācu, otra čechu skolām”, pie kam skolu inspektoriem jāpieder pie tautības, kurai skola dibināta. Tā tad vienā un tajā pašā teritorijā darbojas divi publiski tiesiski organi, kuŗu kompetences noteiktas pēc pilsoņu personīgas piederības pie vienas vai otras tautības. Līdzīgs likums 1905. g. 25. janvarī izdots arī par Morāvijas skolotāju disciplinārām tiesām. Vēl raksturīgāks piemērs ir nacionalo vēlēšanu kuriu dibināšana. Šāda kuriu sistema pastāvēja vairākos Austrijas apgabalu seimos (Morāvijas seimā uz 1905. g. izdotā likuma pamata, Bukovinā — 1910. g., Galicijā — 1914. g.). Šīs kurijas celtas uz personālā principa pamata, kur nacija darbojas kā kolektīvs tiesību subjekts. 1918. g. 9. janvarī Ukrainas mazā Rada pieņēma likumu par nacionāli personālo autonomiju, kur jau virsrakstā teikts, ka tas ir likums, kas noteic tautību autonomās tiesības uz personāliem pamatiem. Tāpat uz personāliem pamatiem dibināts likumprojekts par žīdu nacionālo padomi Lietuvā, kas tika iesniegts Lietuvas seimā 1924. gadā. Tā tad teoretiski nacionāli personālā autonomija ir iespējama.

Nacijām, kas dzīvo cieši kopā noteiktā teritorijā, personālais princips nav pieņemams un nav arī vajadzīgs, jo šīs nacijas saņem savā

patstāvīgā valdīšanā visu nācijas dzīvi, kas norisinās noteiktā teritorijā. Tamdēļ personālais princips nacionalās autonomijas institutu radīšanā nekur nav dzīvē pārbaudīts. Ir tikai vairāki izstrādāti likumprojekti un Ukrainas pieņemtais likums, kas palika nerealizēts.

Bet personālās autonomijas principu kādu laiku izvirzīja jaunajās nacionalajās valstīs palikušās tautību minoritates, jo pārkārtojot vecās daudzu tautību apdzīvotās valstis (Krieviju, Austro-Ungāriju) uz nacionāliem pamatiem, dibinot nacionalās valstis, tomēr nebija iespējams pilnīgi saskaņot jauno valstu teritoriālās robežas ar tautību robežām. To kavēja robežu politika, tam par šķērsli ir arī visa modernā tautsaimniecības iekārta (lielpilsētu attīstība), pasaules saimniecības attiecības, ļaužu staigāšana — emigrācija un imigrācija u. t. t. Kaut jaunajās valstīs visur lielāko tiesu dominē viena valdošā nācija (piem. Latvijā ir 76 proc. latviešu, ieskaitot visas pilsētas un arī Latgales krieviskās nomales, pie kam Kurzēmē, Zemgalē un Vidzemē uz laukiem latviešu skaits sniedzās vietām līdz 99 proc.), tomēr viņās ir palikušas arī citas tautības, lielākā vai mazākā mērā. Dažās no viņām, piem. Čehoslovākijā, Polijā tautību jautājums ieņēma ļoti redzamu vietu, jo, piem., Polijā nepoļu procents ir ļoti liels un pārējās tautības katra par sevi dod ievērojamu daļu no valsts iedzīvotāju kopskaita.

Vai jaunajās valstīs, kur noteikti dominē viena tautība, sastādīdama līdz 80 un vairāk

procentu no visiem zemes iedzīvotājiem, kā, piem., Latvijā, Lietuvā u. c., var runāt par kādām minoritatu pretenzijām, par minoritatu autonomiju, vai tml., nepārkāpjot tautu pašnolemšanās tiesību principu? Un ja var runāt, tad kādos apstākļos?

Protams, principā mēs ne varam, ne arī gribam liegt minoritātēm tiesības uz autonomiju, jo tad mēs vispirms nāktu pretrunā ar jaunajām tiesībām, kas izlauzušas ceļu visā starptautiskā dzīvē, tiesībām, kas izveidojušās uz tautu pašnolemšanās idejas pamata, un, otrkārt, principā noliegdami šādas autonomijas tiesības, mēs iznīcinātu to tiesisko un morālo pamatu, uz kura radās arī Latvijas neatkarīgā valsts.

Nekur jaunajās valstīs arī nav celti nekādi iebildumi pret tautību minoritatu pašvaldību tiesībām. Tā arī nebūtu nekāda valsts dibināšana valstī. Tādu, „valstu valstī” modernā kultūras pasaulē ir ļoti daudz. Latvijā, piemēram, slimo kases ir autonomas publiski tiesiskas vienības, Valsts banka ir autonoma iestāde, arī baznīca ir tāda „valsts valstī”. Tāpat tas būtu iespējams arī attiecībā uz tautībām, kas tādā gadījumā saņemtu valsts izdotu likumu robežās garantētu tiesību pašai tautībai patstāvīgi pārvaldīt tautības kultūras lietas. Čehoslovākijas ievērojamais Valsts prezidents prof. T. Masariks savā grāmatā „Das neue Europa” saka: „Mazo tautību un mazo valstu problema ir tā pati problema par tā saucamo mazo brāli; tādēļ cilvēka personības vērtība jārespektē, neatkarīgi no viņa stāvokļa materialās bagātī-

bas ziņā. Tas ir visas lielās humanisma kustības kodols, kas izpaužas nacionalismā. Modernā humanisma ideja atzīst vājā tiesības. Vājo aizsardzība, mazo, nespēcīgo aizsardzība, vai tā būtu cilvēka persona, korporācija, tautība vai valsts, — tas ir jaunā laika uzdevums." (46. lpp.) Masariks uzstāda mazo tautību, mazo valstu brīvas federācijas ideju, jo „taisni tautību patstāvība, neatkarība būs tā organiskā asociācija, kas darīs iespējamu Eiropas tautu un visas cilvēces organisku federāciju."

Vēl Masariks saka, ka „arī uz nacionāliem pamatiem jaunbūvētā Eiropā paliks tautību minoritātes un būs tautību ziņā jauktas valstis. Kā maksima pie Eiropas rekonstrukcijas jāpieņem, lai minoritātes būtu pēc iespējas niecīgas un lai viņas būtu nodrošinātas savās pilsoņu tiesībās" (52. lapp.). Bet, no otras puses, ja no dažādām tautībām valstī palikušas tikai nelielas grupas, tad tādas nedrīkst pretendēt uz to privilēģiju, lai valsts vara zināmā mērā stājas viņu rīcībā, kas notiek tad, ja radītu publiski tiesiskas tautību savienības. Sīkas tautību grupiņas nevarētu pretendēt uz publiski tiesisku autonomiju, to varētu tikai lielākas, prāvākas minoritatu vienības. Tāds caurmēra skaits varētu būt 20 procenti no visiem valsts iedzīvotājiem, jo šāds procents paredzēts daudzos projektos par minoritatu starptautisko aizsardzību, kur runā par minoritatu svarīgākām tiesībām, piem., tiesību lietot savu valodu valsts lietās u. c. Pieminēsim tikai minoritatu tiesību aizstāvju vidū ļoti populārā

Hamburgas prof. Dr. R. Launa projekta („Entwurf eines internationalen Vertrages über den Schutz nationaler Minderheiten“) 30., 31., 32. un 33. pantus (projekts iespiests Dr. iur. Fr. Bordina grāmatā „Das positive Recht der nationalen Minderheit“, 68. lapp. un tālāk). Tas pats princips uzsvērts arī Gracas vāciešu izstrādātā projektā, ko tie izstrādājuši iesniegšanai Versaļas miera konferencei (skat. 5. pantu, turpat 82. lapp.). Vēl skaidrāk šis princips izteikts pēdējā projekta 4. pantā. Tas skan tā: „Vēlēšanas valsts pārstāvniecības iestādēs, pašvaldības iestādēs un citās publiskās pārvaldes korporacijās notiek uz . . .” tādu un tādu tiesību pamata, „lai vismaz ikvienai minoritātei, kuŗas skaits sniedzas pie 20 proc. un vairāk, atvieglotu proporcionālās līdzdalības iespēju apgāba pārstāvniecībā.” Tā tad publisku tiesību pretenzija paredzēta tikai sākot no 20 proc. iedzīvotāju, kāds skaitlis vienīgi būtu respektējams kā ievērojamas iedzīvotāju daļas griba un interese pēc savām patstāvīgas nacionālas dzīves tiesībām.

Tas pats princips izteikts arī Latvijā. Likumā par baznīcām un citām reliģiskām organizācijām 16. pants skanēja tā: „Baznīca un citas reliģiskās organizācijas, kuŗu abēju dzimumu locekļu skaits, kas nav jaunāki par astoņpadsmit gadiem, nav mazāks par 10.000, ar reģistrēšanu iegūst juridisku personu tiesības kā privatu, tā arī publisku tiesību ziņā. Skaita ziņā mazākas reģistrētās reliģiskās organizācijas bauda tādas tiesības gan privatu tie-

sību ziņā, bet top par publiski tiesiska rakstura organizacijām tikai ar papildu reģistrāciju, kad viņu biedru skaits sasniedzis apzīmēto apmēru." Tā tad publiskas tiesības iegūst tikai ar zināma biedru skaita sasniegšanu. Jāievēro, ka baznīcas likums dibināts uz baznīcas šķiršanu no valsts, tā tad te valsts interese daudz nesvarīgāka, kā jautājumā par tautību minoritātēm, kur valsts autonomai minoritātes apvienībai nodotu daļu no savām funkcijām līdz ar daļu no valsts budžeta. Tādēļ attiecībā uz tautību minoritatu pretenzijām pēc autonomas savienības dibināšanas valsts noteikumiem jābūt nesalīdzināmi stingrākiem un augšminētais procents varētu būt mēraukla autonomas savienības radīšanai ar valsts atļauju. Nav jāaizmirst valsts funkciju pastāvīga paplašināšanās un pavairošanās modernajā valstī, kas reizē pavairotu arī tautību savienību pilnvaru un darbības lauku.

Minoritātēm, kasniecīgākas par 20 proc. no valsts iedzīvotāju kopskaita, allaž paliek nodrošinātas visas pilsoniskās brīvības, skolas mācība mātes valodā, savas valodas lietošana sadzīvē, bet nekādas privilēģijas nav piešķiramas, jo autonomija no valsts viedokļa, bez šaubām, ir privilēģija.

Tā tad Latvijā tautību minoritatu autonomas savienības ar publiski tiesisku raksturu nav iespējamās, bet minoritatu tiesības nodrošināmas tāpat kā visu citu pilsoņu tiesības, t. i. Latvijā nav nekādu noteikumu, kas minoritatu tiesības ierobežotu: visiem pilsoņiem ir vien-

līdzīgas tiesības, neatkarīgi no viņu piederības ticībai vai tautībai. Valsts, kur no visiem valsts iedzīvotājiem latviešu ir 76 procenti, pie kam ārpus lielpilsētām un Latgales krieviskām nomalēm vēl daudz vairāk (Vidzemē 95,62, Kurzemē 92,60, Zemgalē 80,64), ir jāuzskata par noteiktu nacionalu valsti, kur nav vajadzīga grūtā, sarežģītā valsts iekārtas izveidošana vairāku tautību sadzīvei, radot katrai tautībai īpašus publiski tiesiskus institutus. Pie tam jāievēro, ka Latvijā minoritatēm nekur nav daudz maz ievērojamāka iedzīvotāju skaita vienkopus, izņemot Rīgu. Un cik tad liels ir minoritatu procents? Visā Latvijā bija vāciešu 3,2, lielkrievu ir 10,6, žīdu 5,8, poļu 2,4 proc., citas tautības nemaz neminot viņuniecīgā procentuālā samēra dēļ. Pat Rīgā vāciešu bija tikai 13 proc., krievu ir 6, žīdu 8 u. t. t. Tā tad prasīto skaitu — 20 proc. neviena minoritate Latvijā neuzrāda, bet gan, pavisam otrādi, piecas līdz septiņas reizes mazāku.

Tas nozīmē, ka Latvijā minoritatēm jādarbojas uz vispārīgo likumu pamata, kuŗi tās nevienā vietā neierobežo. Saprotams, ka tas nozīmē minoritatu aizsardzības noliegšanu, bet tikai lietderību no valsts interešu viedokļa. Lai nebūtu pārpratumu attiecībā uz principāliem uzskatiem par minoritatu tiesībām, uzsvērsim vēl vācu prof. G. Jelineka domas, ar kuŗām varam pilnā mērā solidarizēties. Savā grāmatā par „Mazākuma tiesībām” viņš atkārtoti pieņemamo uzskatu, ka „vairākuma neierobežota vara nav nekas cits, ka despotisms un apspiestība”

(27. lapp.). Tālāk viņš attīsta savu domu, ka „politiskā ziņā tauta ir iekšēji apvienota vienība” (31. lapp.), kuŗas pamatā ir tiesiskā ideja par visu cilvēku vienlīdzību. Grupas mainās un nozūd, bet starp viņām visām allaž ir kāda vienība. Kur šīs vienības nav, tur vairākuma principu dzīvē pilnīgi izvest nav iespējams. Tāds vienības trūkums, antagonisms bija vispirms starp reliģijām un te vispirms radās protesti pret vairākumu. „Mūsu dienās tāds raksturs ir nacionālam antagonismam, kas šodien ir vācietis, tas rīt nevar būt par slāvu”; turpretim politikā tas bieži notiek, ka tas, „kas šodien ir konservatīvs, rīt var kļūt par mērenu liberali un ar laiku par asu radikāli” (30. lapp.). Latvijā minoritātes nekur un nekad nav bijušas vairākuma apspiešanas objekts. Mums ir vairāki likumi, kur minoritātēm nodrošinātas īpašas tiesības, neatkārtojot jau uzsvērtu faktu, ka mūsu likumos nekur nav nekādu vispārīgu pilsoņu tiesību ierobežojumu attiecībā uz minoritātēm.

Vissvarīgākais likums, kas nodrošina Latvijas minoritatu tiesības, ir skolu likums—likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā (izdots 1919. g. 8. decembrī), kuŗa 1. pants nosaka, ka „mazākuma tautību skolu iekārta Latvijā ir savā organizācijā autonoma sekošu noteikumu robežās:

No valsts un komunālo iestāžu visādu tipu vidusskolu vajadzībām atvēlētiem līdzekļiem pienākas mazākuma tautību skolām viņas iedzīvotāju skaitam piemērīga daļa: mazākuma tautību obligātās skolas uzturamas pēc likuma

Par Latvijas izglītības iestādēm, kuŗa 41. p. nosaka, ka valsts un komunalās iestādes uztur katrai tautībai tik daudz obligato skolu, cik vajadzīgas viņu bērnu izglītošanai, skatoties pēc šī likuma noteikumiem."

Tāpat minoritates ir nodrošinātas ar „Likumu par pavalstniecību”, kas nosaka, ka „par Latvijas valsts pilsoni skaitās ikkatrs agrākās Krievijas valsts pavalstnieks bez tautības un ticības izšķirības, kas dzīvo Latvijas robežās.” Šai sakarā var atzīmēt arī skaitļus, ko minējis Dr. Valters savā iesniegumā Tautu Savienībai par Latvijas minoritatu aizsardzību. Pie bēgļu atgriešanās latviešu bēgļu ir bijis mazāks procents kā cittautiešu (1921. gadā Latvijā latviešu tautības iedzīvotāju bija 76,6 proc., bet bēgļu starpā latviešu bija tikai 63,5 proc., pārējie bija cittautieši). No šiem skaitļiem redzams, cik lielā mērā veicināta bēgļu — nelatviešu atgriešanās Latvijā. „Noteikumi par Vidzemes evaņģeliskās luterāņu baznīcas likvidēšanu un evaņģeliskās luterāņu baznīcas pārvaldīšanu” 3. pantā nosaka, ka „virsvaldes locekļus un prezidiju ievēlot jāievēro evaņģelisko luterāņu draudžu sastāvs pēc tautībām”. Tāpat „Pagaidu noteikumi par evaņģeliskām luterāņu konsistorijām” 6. p. nosaka, ka „no konsistorijas locekļiem divi (33,3 proc.) pieder pie vācu tautības”; arī vienam prezidenta biedram jābūt vācu tautības loceklim. Minoritatu valodu lietošana ir pilnīgi brīva visā privatā un sabiedriskā sadzīvē un arī valsts un pašvaldības pārstāvniecības iestādēs. Pret valsts ierēdņiem,

kas neprata valsts valodu, valsts pirmajos gados izrādīja vislielāko iecietību, nosacīja vairākus termiņus valsts valodas iemācīšanai, vietas nezaudējot.

Tā tad Latvijā pilnīgi nodrošinātas minoritatu skolu, valodas un kulta brīvības, un vispārīgās pilsoņu tiesībās minoritātes nav nekur ierobežotas. Dibināt privātas labdarības iestādes, skolotāju institutus, tautas augstskolas u. t. t. tās var pilnīgi brīvi, tāpat kā visi pārējie Latvijas pilsoņi. Šo iemeslu dēļ Latvijā kā nepāšaubāmā nacionalā valstī, kur katra atsevišķa minoritāte sasniedz tikko 3 vai 5 proc. no valsts iedzīvotāju kopskaita, ir neattaisnojama atsevišķu publiski tiesisku autonomu savienību dibināšana. Tomēr Latvijas minoritātes prasīja sev publiski tiesisku nacionali kulturalu pašvaldību. Jau Satversmes sapulcē gandrīz visu minoritatu frakcijas iesniedza savu tautību autonomijas projektus. Tā kā Satversmes sapulce nepaguva tos apspriest, tad pārlabotā veidā tos vēlāk iesniedza saeimās. Iesniedzēji projektā pievienotā pavadrakstā savus projektus motivēja ar to, ka „Latvijas Satversmes sapulce savā laikā trijos lasījumos vienbalsīgi pieņēmusi savas satversmes otrās daļas pantu par mazākuma tautību nacionali kulturalo autonomiju, kas tikai tamdēļ nedabūja likuma spēku, ka minētā satversmes daļa visumā galīgi netika pieņemta.” Savos motivos saeimas publisko tiesību komisijā un arī presē projektu iesniedzēji atsaucās arī uz Latvijas starptautiskām saistībām, kas Latviju it kā piespiestu pie-

ņemt minoritatu autonomijas projektus. Acīm redzot projektu autori domājuši, ka viņu iesniegtie projekti ir minoritatu tiesību minimums. Bet vai ir kādas starptautiskas saistības, kas toreiz Latviju būtu spiedušas pieņemt iesniegtos projektus? Latvijas Tautas padomes platforma, pieņemta Tautas padomes sēdē 1918. gada 18. novembrī, IV nodaļā nosaka, ka „nacionalo grupu kulturali nacionalās tiesības nodrošināmas pamatlikumos”. Tautas padomes viceprezidenta, kā arī Pagaidu valdības ministru prezidenta uzsaukumā „Latvijas pilsoņiem!” sacīts, ka Latvijas satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes sapulce. Protams, ka Tautas padome, kā iestāde, kas nebija tautas vēlēta, nevarēja diktēt noteikumus tautas vēlētai Satversmes sapulcei, kuŗas neaprobežotā tiesība bija izstrādāt Latvijas pamatlikumus pēc savas apziņas un ieskata. Tā tad ar Satversmes sapulces sanāksšanu Tautas padomes deklarācija zaudēja savu nozīmi un saistītāju spēku. Gan saeimas publisko tiesību komisijā minoritatu pārstāvji centās aizstāvēt uzskatu, ka „Tautas padomes platforma ir Latvijas tautas platforma, kur izsacīta pirmā valststiesiskā doma” (Lazersons), un tādēļ tā vēl tagad būtu uzskatāma kā spēkā esoša. Tāds uzskats ir pilnīgi nedibināts, un tam nav nekādu tiesisku pamatu. Tautas padomes deklarācija varēja saistīt tikai līdz Satversmes sapulces sanāksšanai, kam bija neapstrīdāmas tiesības šīs deklarācijas principus neievērot un radīt pilnīgi jaunas tiesiskas normas. Tā tad

Tautas padomes platformas noteikumi mums neuzliek it nekādas saistības minoritatu autonomijas lietā. Arī Satversmes sapulces atraidītā satversmes otrā daļa ir bez kāda saistītāja spēka. Ir taisnība, ka 1922. gada 7. februara sēdē Satversmes sapulce pieņēmusi satversmes otrās daļas 115. un 116. pantu, kuŗi nosaka, ka: 1) „Latviešu valoda ir valsts valoda: mazākuma tautību piederīgiem ir garantēta viņu valodas brīva lietošana kā runā, tā arī rakstos. Kādas mazākuma tautību valodas un cik tālu pielaižamas valsts, pašvaldību un tiesu iestādēs, noteic sevišķs likums”; 2) „Mazākuma tautības ir savās nacionāli kulturalās lietās autonomas publiski tiesiskas organizācijas. Kādas mazākuma tautības par tādām uzskatāmas, kādi tām organi, kā arī šo organu kompetenci un ievēlēšanas kārtību noteic sevišķs likums.” Šie panti, kā no stenogramām redzams, pieņemti bez iebildumiem (skat. Latvijas Satversmes sapulces stenogramas 4. burtn., 1922. g. 337. lapp.). Bet visa satversmes otrā daļa, visumā balsojot, noraidīta. Tas nozīmē, ka šiem pantiem nav nekādas saistītājas nozīmes, kā kuŗam katram nepieņemtam likumprojektam.

Ir arī otrs Satversmes sapulces atstāts dokuments, „Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi”, bet tur par minoritatu autonomijas tiesībām nav nekas sacīts. Tā tad arī faktiski izteiktā Satversmes sapulces griba mums nav skaidri zināma, jo atliek pielaist starp citām varbūtībām, kādēļ satversmes otro daļu noraidīja, arī to, ka noraidīšanas iemesls varēja būt

nevēlēšanās satversmē ietvert augšminētos 115. un 116. pantos izteikto domu, kuŗa, varbūt, otrā lasījumā bija jāpieņem aiz acumirkļa politiskiem iemesliem. Tā tad pašas Latvijas radītu saistību pret minoritātēm nav. Vai ir kādas starptautiskas saistības? Jau agrāk minējām par tiem starptautiskajiem apstākļiem, kādi, pasaules kaŗam beidzoties, nacionālo tiesību jautājumus nostādīja izcilā vietā pie miera slēgšanas. Šo iemeslu dēļ Polijai un Čehoslovākijai bija jāaņņemas slēgt līgumus ar sabiedroto lielvalstīm par minoritatu aizsardzību. Šis abu minēto valstu solis izteikts Versaļas miera līguma 86.—93. p. p. 1919. gada 23. jūnijā tika noslēgts Versaļas miera līgums un pēc piecām dienām, 1919. gada 28. jūnijā, turpat Versaļā līgums sabiedroto un Polijas starpā. Atzīstot Polijas suverenitātes tiesības, sabiedrotie tomēr prasīja, lai Polija aņņemas atzīt šī līguma 2.—8. pantus par savas valsts pamatlikumiem, kuŗus neviens likums vai rīkojums atcelt nevar. Par minoritatu aizsardzību līgumā sacīts, ka Polija atzīst par savas valsts pilsoņiem Vācijas, Austrijas un Krievijas bijušos pavalstniekus, kuŗi dzīvojuši (vai kuŗu vecāki dzīvojuši) uz jaunās Polijas teritorijas (4. pants), ka visiem pilsoņiem ir vienlīdzīgas tiesības neatkarīgi no cilts piederības, valodas un ticības, un ticība nevar ierobežot neviena pilsoniskās un politiskās tiesības; nav ierobežota jebkuŗas valodas lietošana privātā satiksmē, tirdzniecībā, reliģiskās attiecībās, presē un publiskās sapulcēs. Polijas valdība

noteiks valsts oficiālo valodu, bet Polijas pilsoņiem, kuŗu mātes valoda nav poļu valoda, atvieglota rakstu vai mutvārdu savas valodas lietošana arī pie tiesas (7. pants). Vissvarīgākais šinī ziņā ir 8. pants, kas skan tā: „Pie Polijas valsts piederīgie, kas sastāda cilts, reliģisku vai lingvistisku minoritati, bauda to pašu likumu atļautās tiesības un faktiskās garantijas, kā citi, proti tiem piešķirtas tādas pašas tiesības dibināt, pārzināt un kontrolēt labdarības iestādes, reliģiskas un sabiedriskas iestādes, skolas un citas audzināšanas iestādes uz sava rēķina, tur brīvi lietojot savu valodu un brīvi kalpojot savam reliģiskam kultam.”

Tās ir tās prasības, kuŗu tiesiskā garantija Polijai bija jāuzņemas, tās ietverot savā valsts satversmē. Vēl par minoritatu aizsardzību runā 9. pants, kur paredzēti atvieglojumi, lai minoritatu bērni varētu mācīties savā mātes valodā. Pilsētās un apgabalos, kur etnografiskas, reliģiskas vai lingvistiskas minoritates dzīvo ievērojamā daudzumā, viņām jānodrošina „taisnīga līdzdalība to sumu izlietošanā, ko valsts, pilsētas vai cits budžets asignējis audzināšanas, reliģiskiem un labdarības mērķiem”. 12. pantā Polija atzīst, ka šī līguma saistības ir starptautiskas saistības un līguma pildīšana nodota Tautu Savienības kontrolei. Nesaskaņas līguma tulkošanā uzskatāmas par starptautiskām nesaaskaņām, un viņu izšķiršana jānodod starptautiskam tribunalam.

Tāds pat līgums noslēgts arī ar Čehoslovākiju 1919. gada 10. septembrī. Šiem līgumiem

sekoja vesela rinda citu, kuŗos līdzīgā kārtā at-
risināts minoritatu jautājums: sabiedroto l -
gums ar Serbiju 1920. gada 10. septembrī, ar
Rumāniju 1919. gada 9. decembrī, ar Grieķiju
1920. gada 10. augustā, ar Armeniju 1920. gada
10. augustā, ar Austriju Sen- ermen  1919.
gada 10. septembrī, ar Bulgāriju Nelli pilsētā
1919. gada 27. novembrī, ar Ungariju Trianon 
1920. gada 4. jūnijā, ar Turciju Sevr  1920. gada
10. augustā.

Latvijai tādu l gumu nav, tā tad nav nekādu
cieši noteiktu starptautisku saistību minoritatu
aizsardzības lietās. Polijā rad s vesels virziens
par labu tam, ka aug smin tais līgums j uzsaka,
jo tas ierobežo valsts suverenitāti. Polijā tas
tad nozīmēja valsts satversmes grozīšanu, jo,
kā redzējām, Versaļā slēgtā līguma 1. pants no-
saka, ka    līguma 2.—8. pantiem jābūt Polijas
konstitucijas pantiem, kas arī noteikts Polijas
satversmes 109., 110., 111., 113., 118. pantos
(skat. „Akty Po skoj Respubliki za 1918. —
1921. g., Varšava, 1921.). Otrkārt, jautājumam
būtu jānāk starptautiskā tribunala priekšā, kam
iz   jami visi strīdīgie jautājumi par līgumiem,
kas noslēgti reliģisku, rasisku un valodas mino-
ritatu aizsardzībai, kā tie noteikti vairākos
miera līgumos un sevišķi tā saucamos minori-
tatu aizsardzības līgumos (skat. „Der st ndige
Internationale Gerichtshof, Genf, 1923. g.,
16. lpp.).

Latvija saistīta tikai ar Tautu Savienību, ar
viņas statutiem un tiem darījumiem, kādi noti-
ku i viņas un Tautu Savienības starpā. Tautu

Savienības līgumā, kuŗu Latvijas Satversmes sapulce 1922. gada 14. jūlijā nolēmusi izsludināt likumu izsludināšanas kārtībā (skat. „Likumu un valdības rīkojumu krājums” 1922. g. 23. burtn., 455. lpp.), nav nekādu noteikumu par minoritatu aizsardzību. Tomēr Tautu Savienība Latvijai ir uzlikusi zināmus nesaistošus pienākumus minoritatu aizsardzības lietā.

Kad sanāca Tautu savienības plenārsapulce, minoritatu jautājumu nodeva 5. komisijai, kuŗas uzdevums bija pārbaudīt jauno valstu uzņemšanu Tautu savienībā. Šajā komisijā darbojās lords Sesils (Dienvīdāfrika), Motta (Šveice) un Benešs (Čehoslovākija), kuŗiem bija uzdots īpašā apakškomisijā pārbaudīt minoritatu jautājumu. Bet Tautu savienības pirmās plenārsēdes laikā Tautu savienībā uzņēma tikai Albāniju un Somiju. Otrās plenārsēdes laikā dienas kārtībā bija jautājums arī par Latvijas uzņemšanu Tautu savienībā. Latvijai, līdz ar Igauniju un Lietuvu, cēla priekšā 1920. gada 15. decembrī pieņemto minēto apakškomisijas lēmumu, kuŗu Latvijas pārstāvis parakstīja, apsolot vienoties ar Tautu savienības padomi par minoritatu aizsardzību. Apakškomisijas lēmums noteica, ka plenārsapulce attiecīgām valstīm liek priekšā darīt visu iespējamo, lai nodrošinātu minoritatu aizsardzības līgumos (līgumos, kas noslēgti ar Poliju un Čehoslovākiju) izteikto pamatnoteikumu realizēšanu, izsakot lūgumu par to tuvāk vienoties ar Tautu savienības padomi (skat. Der Völkerbund und der Schutz der Minderheiten, Genf, 1923. g.

20 lpp.; šī brošūra ir Tautu savienības sekretariata neoficiāls izdevums). 1921. gada septembrī Latvijas pārstāvis V. Salnais iesniedza Latvijas valdības deklarāciju, kas skan tā: „Latvijas valdība paziņo, ka viņa ir ar mieru pievienoties priekšlikumam, kuŗu Tautu savienība pieņēmusi 1920. gada 15. decembrī, un ka viņa ir ar mieru stāties sarunās ar Tautu savienības padomi, lai noteiktu robežas un līdzekļus, kā izvest dzīvē savus starptautiskos pienākumus minoritatu aizsardzības lietā.”

Ar tādu solījumu Latviju uzņēma Tautu savienībā. Pēc tam iesākās sarunas Latvijas un Tautu savienības padomes starpā. Atkal minoritatu jautājums tika pārrunāts Tautu savienības konferences sēdē 1922. gada septembrī, kur Dr. M. Valters iesniedza savu plašo memorandumu. Sēde beidzās ar sestās politiskās komisijas rezolūcijas pieņemšanu, kuŗā sacīts, ka „minoritātēm jāpilda lojali savas valsts lēmumi, valstīm, kuŗas vēl nav noslēgušas minoritatu aizsardzības līgumus, savā likumdošanā tikai jāpieturas pie tiem principiem, kas izteikti šajos līgumos, un Tautu savienības sekretariata pienākums ir nevien ievērot minoritatu sūdzības, bet arī minoritatu pārkāpumus pret savām valstīm”. Šajā pašā sēdē Francijas pārstāvis Honoto uzsvēra, ka „nav iemesla minoritatu kustību visai pabalstīt un saviļņot, lai neradītu pārāk lielas pretešķības, un vislabāk atļaut atsevišķās valstīs jautājumam noskaidroties un nomierināties”. Fišers Anglijas vārdā šo ieskatu pabalsta un lūdz ņemt minoritatu jautājumu ar

lielu nopietnību, jo te „dažreiz grib iegūt stāvokli, lai to vērstu pret valsti, un ir arī gadījumi, kur ārzemju valstis lūko tādu stāvokli izlietot saviem nolūkiem. Tādēļ katrā atsevišķā gadījumā jāievēro visi apstākļi, kas ļoti bieži ir sarežģītas politiskas dabas.” (Skat. „Brīvā Zeme” 1922. g., 20. okt. „Vēstule no Tautu savienības”).

Šajā sakarā ir ļoti interesanti pieminēt uzskatus, kurus Polijas vācu laikrakstā „Der Deutsche in Polen” izsacījis Latvijas vācu bijušais lideris Dr. Pauls Šīmanis. Rakstu noslēdzot, autors minoritatu jautājumā uzstāda tādas tezes:

1) Tautību grupām, kas savā dzīves telpā skaitliski sastāda mazākuma tautību, un kurām tāpēc nav ne morālas, nedz formālas tiesības uz politisko pašnoteikšanos, ir par savas politiskās izpausmes izejas punktu jāatzīst saistība ar dzimtenes telpu. Viņu prasības, kas izriet no tautiskās piederības, ir vērā ņemamas vienīgi tādā gadījumā, ja tās un par cik tās nav pretrunā ar valsts labklājību.

2) Ikvienu mazākuma tautību ir tik pat lielā mērā ieinteresēta savas valsts neatkarībā, kā vairākuma tautība.

3) Tiesības var tikai tur būt, kur līdz ar to uzņemas pienākumus. Lai tūdaļ pasvītrotam vissvarīgāko: ikviens mazākuma tautības izņēmuma stāvoklis attiecībā uz kara klausību, vai tas būtu psiholoģisks, vai tiesisks, iekļauj sevī atteikšanos no tiesiskā stāvokļa pašu valstī.

4) Kādas tautības grupas tiesiskajam stāvoklim valsts kulturalā, saimnieciskā un politiskā dzīvē jābalstās uz attiecīgās valsts pilsoņu brīvu vienošanos. Kādas mazākuma tautības dabīgo tiesību pārejoša aizkāršana ir vieglāk panesama, nekā visplašāko tiesību piešķiršana tai no valsts puses, ja tas nenotiek labprātīgi, bet pateicoties spiedienam no ārienes.

5) Mēģinājums pārvērst tautas vienotību partijas vienotībā nozīmē pirmās vienotības iznīcināšanu.

6) Nav taisnība, ka taisns ir viss tas, „kas tautai nāk par labu”. Patiesa turpretim ir atziņa: „Tikai tas, kas ir taisns, nāk tautai par labu.”

Šis vācu politiķa viedoklis pilnā mērā saskan ar tikko minētiem citējumiem no Francijas un Anglijas pārstāvju runām Tautu savienībā. Tas saskan arī ar Latvijas valsts politikas attiecību pret saviem pilsoņiem.

Nākošā minoritatu jautājuma kārtošanas stadija ir Tautu savienības sēde 1923. gada 23. janvārī, kur Brazīlijas pārstāvis da-Gama cēla priekšā savu izstrādāto deklarācijas projektu, ko vajadzētu parakstīt Latvijai un citām valstīm un pieņemt deklaracijā uzstādītos principus par valsts pamatlikumiem. Deklarācija gandrīz pilnīgi atkārtó Versaļā slēgto līgumu ar Poliju. Bet da-Gamas deklarācija netika pieņemta. Minoritatu jautājums attiecībā uz Latviju izbeidzās ar Dr. M. Valtera deklarācijas pieņemšanu 1923. gada 7. jūlijā, ko Latvijas

valdība apstiprināja 1923. gada 28. jūlijā. Deklarācijai šāds saturs:

„Ņemot vērā, ka minoritatu jautājuma nokārtošana Latvijā atkarīga no Latvijas valsts konstitūcijas un suverenitātes tiesībām, kā arī sociāliem apstākļiem, un ievērojot to, ka Latvija brīvprātīgi ievedusi piemērotus noteikumus minoritatu aizsardzības jautājumos, pagodinot nākt ar priekšlikumu sarunas Latvijas minoritatu aizsardzības lietā Latvijas valdības un Tautu savienības padomes starpā slēgt. Padomei katrā ziņā paliek tiesība pacelt jautājumu no jauna un atklāt sarunas, ja minoritatu stāvoklis Latvijā nesaskanētu ar vispārējiem principiem, kas ierakstīti dažādos minoritatu līgumos. Tāpat arī Latvijas valdībai ir tiesība no savas puses prasīt sarunu atklāšanu.

Lūgumi, kas turpmāk varētu tikt iesniegti Tautu savienībai attiecībā uz personu stāvokli, kas pēc rases, valodas vai ticības pieder pie Latvijas minoritātēm, nododami Latvijas valdības atsauksmei. Pats par sevi saprotams, ka Tautu savienības ģenerālsēkretariatam jāatturas pieņemt sūdzības, kas nāk no anonīma vai nenoteikta avota, vai kas sastādītas izaicinošā valodas formā. Sūdzības, kas uzskatāmas par pieņemamām, līdz ar piezīmēm, kādas Latvijas valdība varētu sniegt, nododamas caur ģenerālsēkretariātu zināšanai padomes locekļiem.

Latvijas valdība turpmāk principā aņemas sniegt padomei visas ziņas, kādas pēdējā varētu vēlēties, ja pie padomes griezies kāds no viņas locekļiem ar jautājumu, kas attiecas uz

personu stāvokli, kas pēc rases, valodas vai ticības pieder Latvijas minoritātēm.

Ja šajā deklarācijā paredzētos tiesību vai faktu jautājumos rastos strīdus, Latvijas valdībai tiesība prasīt, lai tāds strīdus tiktu nodots starptautisko tiesību permanentās tiesas atsaucsmei. Pats par sevi saprotams, ka arī padomei ir tiesība prasīt, lai šādu jautājumu nodotu permanentai tiesai."

Tā tad minoritatu jautājums paliek Latvijas iekšējās dzīves jautājums, un Latvija vienīgi apņemas ievērot minoritatu aizsardzības līgumu vispārīgos principus.

Tāds ir Latvijas starptautiski tiesiskais stāvoklis minoritatu jautājumā, kas palicis vienīgi par Latvijas valsts tiesību jautājumu, un valstij šajā lietā nekādu starptautisku saistību nav.

Ne Polijas, ne citos minoritatu līgumos nekur nav runāts par minoritatu autonomiju uz publiski tiesiskiem pamatiem. Tie vispārīgie principi, kādi minoritatu aizsardzības līgumos ietverti, Latvijā ir pilnā mērā ievēroti, kā skolas, tā arī valodas un kulta un vispārīgo pilsonisko un politisko tiesību ziņā.

Vēl lielākas pretenzijas valstij nevar uzstādīt minoritates, kuŗu valstī nav vairāk par 3%—5%—10% no katras tautības, un kur galvenā tautība ir $\frac{3}{4}$ no visiem valsts iedzīvotājiem.

Latvijas minoritātēm pilnīgi nodrošināta brīva kulturas attīstība, tādēļ minoritatu projekti par autonomu publiski tiesisku tautību minoritatu apvienību radīšanu Latvijas valstī,

kādus savā laikā parlamentā iesniedza dažas minoritates, bija nevajadzīgi un tikai traucēja valsts solidarū., mierīgu attīstību.

Iesniegtie minoritatu autonomijas projekti gāja tālu pāri kulturalās autonomijas robežām un prasīja tiesību apmierināt visas savas kulturalās un tautiskās vajadzības. Tautiskās vajadzības ir pārāk plašs jēdziens un aptver visu cilvēka dzīvi. Ja autonomijas jēdzienu saprot tik plaši, tad nākošais loģiskais secinājums ir valsts noliegšana, šajā gadījumā atteikšanās no Latvijas valsts kā attiecīgās minoritates tiesību garantētājas.

Nav iespējams kā prasību stādīt minoritatu interešu apmierināšanu, ignorējot valsts intereses, kā to skaidri formulē arī pats minoritatu politiķis Dr. P. Šīmanis augšminētās tezēs. Ir jāatrod izlīdzinājums, samierība, „vienīgais piedienīgais veids, kā konstitucionāla valsts var pieņemt savus lēmumus”, kā saka G. Jelineks savā grāmatā „Mazākuma tiesības”. Protams, valsts ar savu varu minoritatēm var nedot it nekādas tiesības ne valodas, ne kulta, ne skolu ziņā, bet Latvijā jau pirms sarunām ar Tautu savienības padomi visas šīs tiesības bija pilnā mērā nodrošinātas. Minoritates ieņēma tādu viedokli, kādu ieņemtu mēs, latvieši, sacīdami, ka minoritatēm nekas nepienākas, jo minoritates prasīja maksimumu; mūsu maksimums būtu minoritatu tiesību pilnīga noliegšana. Latvijas valsts šo ceļu nav gājusi.

Publiski tiesiskā autonomija valstij uzliek lielus pienākumus sargāt šo autonomiju. Tā

apgrūtna arī valsts budžetu, kas gultos uz visiem valsts iedzīvotājiem. Necīgām tautību minoritātēm nav tiesības uz tādām privilēģijām.

Publiski tiesiska autonomija Latvijas minoritātēm radītu bīstamu precedentu: ja 3% iedzīvotāju var prasīt publiski tiesisku varu, patstāvīgu rīcību, tad var rasties arī citas vienības (ne nacionalas, bet kulturalas, apgabalu savienības u. tml.), prasot līdzīgas tiesības. Tāds process teoretiski ir iespējams un tas nozīmē valsts sadrupināšanu, jo valsts pati sevī būtu attīstījusi pārāk daudz centrifugālu spēku. Sevišķi nacijs, kas tiecas pēc patstāvīgas rīcības, piemīt šīs centrifugālās tieksmes. Tās ir gan atzīstamas un pat ļoti augstu vērtējamās, jo viņās izpaužas nācijas tiesību un brīvības apziņa, kas neatvairāmu likumu kārtībā prasa sevis piepildīšanu, bet šādas tiesības var būt tikai nacijs, kam sava teritorija, kas savu zemi apdzīvo kā neapšaubāma vairākuma tautība, un kas ir spējīgas radīt patstāvīgu saimniecību, aizsardzību un kulturu. Mūsu teritorijā ir tikai viena tāda nacija, tā ir latviešu tauta, un sīkām svešu tautu kolonijām tādu tiesību nevar būt, jo šādām tiesībām, ja arī tās tiktu realizētas, nav mērķa. Vai tad var iedomāties, ka Latvijas tautību minoritates, kuŗas dzīvo izkaisītas pa visu zemi, varētu sasniegt politisku patstāvību, t. i. pilnīgu neatkarību no Latvijas valsts varas? Par publiski tiesisko autonomiju uz personāliem pamatiem var runāt vienīgi attiecībā uz valstīm, kur vienā teritorijā dzīvo divas vai trīs nācijas ievērojamā procentuālā

samērā, pie tam katra noteiktā teritorijas daļā, to apdzīvojot kā kompakta masa. Tur valsts varai ir jāatrod šo tautību kopēja sadzīves forma uz sarežģītā personalās autonomijas principa pamata.

Latvijas minoritatu autonomijas projekta otrais paragrafs runā par t. s. nacionālo kadastru, t. i. par īpašu sarakstu, kurā obligāti jāieraksta ikviens, kas grib skaitīties par vācieti, žīdu vai krievu, un baudīt šo tautību autonomai apvienībai piešķirtās tiesības. Tā tad iznāk, ka pilsonis, kas kadastrā nav ievests, zaudē savu tautību, nebūt to negribēdams. Kadastrs rada arī daudzas citas nopietnas neērtības. Kadastrs nav vajadzīgs tāpēc, lai kāda tautība zinātu, cik valstī dzīvo viņas piederīgo. Arī valstij nav nekādu tādu sarakstu, kuŗos būtu ievesti visi tās pilsoņi. To skaitu konstatē tautas skaitīšanā. Lai atsevišķās tautības vadītāji organi zinātu, cik ir viņas locekļu, to var dot vienīgi tautas skaitīšana, kā to paredz jau minētais prof. Launs savā projektā par minoritatu aizsardzību (§ 10), uzsvērdams, ka tautas skaitīšanai jānotiek ik pa desmit gadiem, un tur attiecīgi nodrošinātā veidā jākonstatē tautību piederīgo skaits.

Kadastrs var būt nevēlams daudzējādā ziņā. Var rasties pilsoņi, kas negrib, ka viņus ar varu piespiež pie autonomās apvienības, bet viņi negribēs arī noliegt savu tautību un negribēs to zaudēt. Kadastrs var kļūt nevēlams arī kā politiskas varas ierocis. Pieņemsim, ka kādas tautības autonomā apvienībā pārvalde atrodas zi-

nāmas grupas rokās, pret kuŗu var rasties neapmierinātība citās grupās; nu kadastrs var kļūt par ieroci pretējās grupas apkaŗošanai. Kadastrs var kļūt par „melno grāmatu”.

Kadastrs aiztur arī tautību organisku attīstību. Ja ikvienam, kas pieder pie kādas tautības, obligāti jābūt ievestam kadastrā, tas var novest pie mākslīgas pārtautošanas un tikpat viegli var mākslīgi aizkavēt dabīgu ieaugšanu citā nacijā. Šajā ziņā ļoti interesanti ir skaitļi par jauktām laulībām. Piem., 1923. gadā vācieši savā starpā noslēguši 252 laulības, bet ar nevāciem noslēgtas 250 laulības; 109 vācu vīrieši apprecējušies ar nevācietēm un 141 vācu sievietē apprecējusies ar nevāciem. No 109 vīriešiem apprecējušies: 70 ar latvietēm, 25 ar krievietēm, 8 ar polietēm, 3 ar žīdietēm, 2 ar igauņietēm un 1 ar lietuvieti; no 141 sievietēm: 100 ar latviešiem, 13 ar krieviem, 8 ar poļiem, 6 ar igauņiem, 2 ar žīdiem, 1 ar lietuvieti un 11 ar citu tautību piederīgiem. (Skat. Jahrbuch des Deutschtums in Lettland, 1924. g., 110. lpp.). Protams, ka laulība vēl nenozīmē tautības zaudēšanu, bet pēc kadastra teorijas ar vācieti apprecēta latviete obligāti jāreģistrē kā vāciete, kaut var notikt pretējais: latviete var vācu vīru pārlatviskot, un kadastrs tam var būt par šķērsli.

Neskaidrs paliek arī jautājums, no kādiem līdzekļiem un kam kadastrs jāsadāda. Ja no valsts līdzekļiem un ar valsts darbinieku pūlēm, tad kadastrs ir vēl netaisnāks.

Projekta trešais paragrafs nosaka, ka „vācu tautības pašvaldībai (?) ir tiesības savu kultūralo uzdevumu izpildīšanai uzlikt nodokļus saviem tautiešiem.”

Arī šāds noteikums nav iespējams. Pirmkārt jau tādēļ, ka šādi obligati nodokļi minoritātes autonomo apvienību var pacelt ļoti privilīgētā stāvoklī, salīdzinot ar vairākuma tautību, jo minoritatu pašvaldības organi jau saņem procentuālo daļu no valsts budžeta to uzdevumu veikšanai, ko valsts autonomai apvienībai atļauj publiski tiesiskā ziņā, un vēl īpaši nodokļi, pie tam obligati, var pārvērsties par mākslīgas pārtautošanas ieroci, pie kam Latvijā esošām tautību grupām šādā gadījumā var ieplūst līdzekļi, ko valsts aparāts nemaz nevar kontrolēt. Otrkārt, tāda nodokļu uzlikšana var paralizēt valsts finanses, jo radīsies kolizija valsts nodokļa un minoritatu nodokļa starpā: kuŗu maksāt pirmo, un kuŗu maksājumu var arī vilcināt. Ja arī izšķir, ka valsts nodoklis jānomaksā agrāk, tomēr valsts iedzīvotāju pārmērīga aplikšana ar nodokļiem arī atstāj nelabvēlīgu iespaidu uz nodokļu nomaksu, un nekādā ziņā valsts interese nevar būt savus pilsoņus šajā ziņā pārmērīgi apgrūtināt. Treškārt, ja minoritatu nodoklis ir obligāts, tad vastij ar savu varu jāgarantē nodokļa nomaksa, resp. jābūt gatavai minoritatu nodokli piedzīt. Tas ārkārtīgi apgrūtinātu valsts aparātu. Tāda nodokļu politika radītu, vai vismaz varētu radīt, nemieru minoritatu locekļu vidū, kas varētu kaitēt valsts mieram un līdzsvaram. Var runāt

vienīgi par labprātīgiem ziedojumiem, labprātīgām iemaksām, bet ne par obligātu nodokli.

Tikpat nepieņemams ir § 5., kurš nosaka, ka „vācu tautības pašvaldības (?) darba lauks aptver savas izglītības veicināšanu un arī savu tautiešu socialo apgādību”. Privāti gādāt par sociali apgādājamiem nevienam nav liegts, bet padarīt to par publiski tiesisku pienākumu, kam valsts varas organa nozīme, nav iespējams, jo socialā apgādība ir ļoti svarīga valsts interese, ko var atstāt tikai pašas valsts izšķiršanai. Socialā aizgādība ir tiesība uz apgādību. Tā ir obligata, un tādēļ to var uzņemt vienīgi valsts un komunalās iestādes, bet ne tautību radītas iestādes, jo tautība nevar dot valstij nepieciešamās garantijas, ka socialais trūkums tiks mazināts taisni tā, kā to prasa valsts intereses, un kā to grib darīt pati valsts, jo valstij jāgādā par socialo aizgādību vienādi attiecībā uz visiem valsts iedzīvotājiem, lai viņi piederētu pie kādas tautības piederēdami. Tautībām var atstāt vienīgi privatas labdarības, žēlsirdības darba ceļu, kas atļauts katram valsts pilsonim.

Tā tad no valsts interešu viedokļa nav iespējams atļaut publiski tiesiskas minoritatu autonomijas apvienības, kam būtu tiesības nodibināt obligātu kadastru, piedzīt obligātus nodokļus, uzņemties socialās aizgādības funkcijas. Publiski tiesiska rakstura uzdevumus tautību minoritātēm var atzīt tikai tik tālu, cik viņām šos uzdevumus uztic valsts, kā piemēram, skolu lietā, kur attiecīgas minoritates vadītāju iestāžu

rīkojumi varētu būt obligāti visiem, kas ir sakaros ar minoritatu skolām. Bet arī tikai valsts vispārīgo likumu robežās. Tālāk, katras tautības piederīgajam ir tiesība prasīt, lai viņa bērnu uzņem viņa tautības skolā, un šajā ziņā tautību minoritates varētu pārņemt daļu no valsts funkcijām publisko tiesību sferā vispārīgo likumu nosacītās robežās, saņemot arī daļu valsts budžeta līdzekļu.

Projekta trešā daļa runā par minoritatu valodas lietošanu, kur paredzētas pārāk plašas robežas, sevišķi vācu autonomijas projektā. Visās pilsētās un miestos valsts un pašvaldību iestādēm jālieto vācu valoda. Tā ir prasība, kas nesaskan ar pašu minoritatu aizsardzības draugu uzskatiem, jo tie šādas tiesības paredz vienīgi tur, kur minoritatu ir vismaz 20%, kas dzīvo cieši kopā zināmā teritorijā. Pie mums neviena no minoritātēm tik lielu daļu no valsts iedzīvotāju skaita neuzrāda, turpretim tā ir vairākuma tautības valodas tiesību un cieņas mazināšana.

Tāda ir minoritatu aizsardzības jautājuma tiesiskā puse. Nerunāsim šoreiz par šī jautājuma politisko pusi, kaut pie jaunu tiesību radīšanas tas varētu būt svarīgi, ja politiku saprotam kā cīņu jaunu tiesību dēļ, kā vēlamo tiesību sferu. Valdītājs tomēr paliek uzskats, no kā mēs nevaram atkāpties ne soli, ka pirmā vietā pie visu Latvijas valsti skarošu jautājumu izšķiršanas ir jātāda valsts dzīvības, attīstības un solidarās sadzīves intereses. Šajā sakarā atgādināsim Tautu

Savienības konferences 1922. gada 21. septembra lēmumu, ka minoritātēm jābūt lojālām pret savām valstīm un valdībām, un ka Tautu Savienības sekretariata pienākums ir ievērot nevien minoritatu sūdzības, bet arī minoritatu pārkāpumus pret savām valstīm.

Latvija pēc visām valsts tiesiskām pazīmēm ir nacionāla valsts, t. i. valdīšanas un varas tiesības Latvijā pieder latviešu tautai.

Lai secinājumi no principa, ka Latvija pēc valsts tiesību teorijas un valstu prakses nosauktām pazīmēm ir tīra nacionāla valsts, būtu vairāk pamatoti, dosimies nelielā ekskursijā, izsekot nacionālās valsts izcelšanos. Viduslaiku valsts, piemēram, nebūt nebija nacionāla valsts. Viduslaiku valsts bija sadalīta daudzās sīkās teritoriālās daļās: dzimtskungu zemēs, grafistēs, abatijās, bīskapijās, pilsētās, bruņnieku zemēs u. t. t., kurām visām bija ievērojama patstāvība un kurām bija gan liela līdzība vienai ar otru, bet nebija vienādības uzbūvē. Nacionālai valstij ir viens priekšnoteikums: tai jābūt vienotai, un šīs pazīmes viduslaiku valstij nav. Koppiederības sajūtu kā masu parādību, kur visi locekļi jūtas vienā vienībā ietverti, velti meklēsim. Nacionālā vienības apziņa ir tik šaura un neizveidota, ka Itālijā plašas aprindas ilgojās pēc vācu ķeizara kā labklājības nesēja. Pats Dante sveic Licelburgas Indriķi kā atsvabinātāju un Petrarka aicina Kārli IV uz Itāliju, šīs zemes nomierināšanu tēlojot kā viņa skaistāko un svētāko uzdevumu. Tas liecina, cik tajā laikā bija vāja tautu nacionālā

sajūta. Tā tad nacionalisms un nacionalā sajūta nav no senlaikiem jau pastāvējušas parādības, bet tās ir vēsturiski radušās.

Nacionalās valsts izcelšanās laika ziņā sakrīt ar jaunlaiku vienotās valsts dzimšanu. Jauno laiku sākumā šī vienotā valsts radīja vienotu pārvaldi, nodibinot ierēdņa tipu, kas pilnā mērā no viņas atkarīgs. Tas attiecas uz 14.—16. gadsimtiem. Viduslaiki tādas parādības nepazīna. Vispirms valsts atņēma grafistēm, pilsētām, abatijām, bīskapijām tiesas spriešanas varu, daudzveidīgo tiesību vietā nodibinot vienu vienotu tiesību sistēmu. Tāpat atņēma muitas un nodokļu aplikšanas tiesības un radīja visai valstij vienu, ļoti sarežģītu finanču, nodokļu un muitas sistēmu. Vienību radīja arī naudas, mēru un svaru ziņā. Saimniecības politiku vairs nenosaka pilsētas un teritorijas, bet vienotā valsts vara. Bet vissvarīgāk, ka valsts radīja viņai pilnīgi padotu kaŗaspēku, kas nodrošināja viņas varu un spēku realizēt savu gribu. Īsi sakot, bezgala daudzo varu vietā radās viena vienīga, visu aptvērēja vara: vienotā valsts; neskaitāmo interešu grupu vietā nodibinājās viena vienīga liela, sevī noslēgta valstiska apvienība, kuŗas attīstība noslēdzas ar 18. gadsimtu un 19. gadsimta sākumu.

Kad valsts teritorija bija kļuvusi vienota un viscauri valdīja vienotības ideja, arī cilvēku prātos radās visu koppelēderības sajūta. Lai šī kopība kļūtu par nacionalu valsti, kur valda nacionalā pārliecība, vēl kaut kā trūka: visu pie kopības piederīgo cilvēku brīvā stāvokļa,

viņu līdzdalības tiesību valsts likteņa lemšanā. Stāvoklis, kāds atsevišķam cilvēkam bija ierādīts valsts dzīvē, vairs nesaskanēja ar cilvēku jaunveidoto apziņu. Šai ziņā bija jānotiek dziļām pārgrozībām. Bija jārada visiem valsts pilsoņiem tiesību ziņā vienlīdzīgs stāvoklis. Neraugoties uz franču revolūcijas ļoti ēnainām un pat visai tumšām pusēm, tomēr šai nozīmē viņa iesāka pilnīgi jaunu ceļu, un tas uz visiem laikiem būs viņas pozitīvais nopelns, jo jaunai cilvēku apziņai bija jāatrod jaunas formas. Ar atsevišķā cilvēka politisko, sociālo un saimniecisko atsvabināšanu radās šo cilvēku jo cieša interese par valsti un par valsts dzīves notikumiem. Nu vairs valsts nebija kaut kas ārpus atsevišķa cilvēka stāvošs, pret ko cilvēkam jāizturas ar bailēm un neuzticību, un jānoraida pati viņas pastāvēšana. Valsts nu bija kļuvusi par daļu no paša cilvēka, kas ar viņu saistīta dzīvām un nesaraujamām saitēm. Viss tas cēla un attīstīja atbildības sajūtu katrā atsevišķā cilvēkā. Izveidojās vienība domāšanā un sajūtās, visu locekļu kopiedrības apziņa. Auga atziņa, ka valsts ir organisms, kuŗa dzīvība un attīstība saista visu atsevišķo cilvēku intereses un domāšanu. Vienotai valstij bija dota dvēsele: nacionalā sajūta, nacionalā apziņa. Visgaišāk tas pierādījās 1914. gadā, kad iesākās pasaules karš, un kad visu valstu pilsoņi ciešā vienībā stājās ap savām valstīm. Gan ar vienu noteikumu. Mēs nonākam pie vissvarīgākā jautājuma par nacionālo valsti: vai piederības vienība jau ir visa izšķirēja un no-

teicēja nacionalas valsts pazīme? Vai valsts pavalstnieks ir jau nacionalās vienības drošs atzinējs un sargs? Jauno nacionalo valstu nodibināšanās uz imperialistisko valstu drupām deva atbildi arī uz šo jautājumu. Protams, arī tīri nacionāla valsts var kļūt imperialistiska, bet, savās robežās ietverdama citas nacijas, tā beidz būt nacionāla. Jo, piemēram, pirmskaŗa Krievija, tāpat Austro-Ungarija nebija nacionālas valstis. Nacionalas valsts galvenā pazīme ir valsts pilsoņu piederība pie vienas etniskas vienības — nacijas, viņu kopīgā kultūra, kas izpaužas visredzamāk kopējā valodā, un par visām lietām šī pazīme ir pilsoņu apziņa par piederību šai vienībai — nacijai, apziņa par kopīgām asinīm, kopīgu vēsturi, kopīgu garu, kulturu. Bet, piem., pirmskaŗa Krievija šai ziņā nemaz neatbilda šim noteikumam. Šī valsts sastāvēja no daudzām atsevišķām vienībām, kam kopīga bija tikai piederība pie Krievijas valsts, pavalstniecība. Šī piederība, saprotams, ir ārējas, formāli politiskas dabas parādība, kurai nebūt neseko iekšēja piederība, t. i. pārliecība, ka šī piederība ir organiska, nenovēršama, nepieciešama un ka katrs pilsonis aizstāvēs šo piederību ar visu savu pārliecību, dzīvību likdams ķīlā par to. Ja Krievijas un Austro-Ungārijas pavalstnieki gāja kaŗā krievu armijā, tas vēl nekādā ziņā nav pierādījums piederībai, kas dibināta uz iekšēju pārliecību, jo jau kaŗa laikā pieredzējām tādas parādības, kā čehu tautības kaŗavīru bēgšanu no austriešu armijas, poļu leģionu dibināšanos no

izbēgušiem krievu armijas karavīriem, vēršot šos leģionus pret Krieviju. Visu jauno valstu nodibināšanās visskaidrāk pierāda, cik daudz centrifugālu spēku bijis agrākajā Krievijā un Austrijā. Krieviju apdzīvoja skaitliski un kulturali nozīmīgas tautības, kā poļi, ukraiņi, somi, latvieši, lietuvieši, igauņi, Kaukāza tautības. No visiem Krievijas iedzīvotājiem tikai 65 miljoni bija pašu krievu, bet pārējie 110 miljoni piederēja citām tautībām. Jau pirms kara visas šīs tautības prasīja plašu pašpārvaldību, pie kam somiem izdevās panākt gandrīz pilnīgu patstāvību. Jo āugstāk attīstījās kultura, auga labklājība un pašapziņa, jo tieksme pēc politiski patstāvīga stāvokļa auga lielāka. Nebija taču šīm tautībām nekā kopīga kulturas ziņā ne ar krieviem, ne arī ar citām Krieviju apdzīvotajām tautībām. Bija gan liels raibums šai ziņā, bet nebija un nekad nevarēja būt kultūras vienības. Nekādi varas līdzekļi stāvokli nebūtu grozījuši par labu Krievijas valdošai tautai — lielkrieviem. Un grūtības, ko rada tautību dažādība, ar katru gadu būtu tikai vairojušās, jo vairāk, jo intensīvāka kļūtu atsevišķo nāciju kultūras attīstība, kuŗa būtu neaizkavējama un neapslāpējama.

Mēs, līdzī daudzām vecām un jaunām valstīm, esam tīra nacionāla valsts, jo latviešu mūsu zemē ir 75,5 procenti un pārējie 24,5 proc. ir visas citas tautības kopā, no kuŗām katra atsevišķi uzrāda visai niecīgu procentu, pie kam lielāko tiesu šīs tautības dzīvo izklaidus pa visu zemi.

Starptautiskajā literatūrā izvirzīts jautājums par to, ka nacionalās valstis ir apdraudētas savā pastāvēšanā, jo viņu teritorija nav liela un arī iedzīvotāju daudzums ierobežots, salīdzinot ar imperialistiskām valstīm. Piemēram, šo jautājumu savā laikā plaši diskutēja Vācijā, uzsverot, ka nacionalās valstis ir divējādi apdraudētas: 1. no imperialistiskām valstīm, un 2. no pašu nacionalo valstu izplešanās tieksmēm. Vācija pēc savas uzbūves ir nacionala valsts, un izeju viņa saredzēja tādā ceļā, ka viņai jāizbeidz būt nacionalai valstij. Jo lielāka esot kādas nacionalās valsts labklājība un bagātība, jo vairāk tā būšot apdraudēta, sevišķi tās nacionalās valstis, kuŗu robežas saskaras ar imperialistiskām valstīm, vai kuŗas var apdraudēt jūras ceļā. Nekas tad imperialistiskās valstis neatturēšot no nacionalo valstu aizskaršanas; kad politiskā situācija būšot izdevīga, tad atradīšot kaut kādu iemeslu, lai nacionalo valsti pakļautu savai varai. (Diemžēl, šāda mentalitāte tautu un valstu attiecībās patiesi valda.) Viņas ņemšot, kas tām izlikšoties paņemt vērts, lai pretīm citām imperialistiskām valstīm stādītu plašāku teritoriju, lielāku spēku. Lai sevi sargātu, nu atliek divi ceļi. Paturēt savu nacionalās valsts raksturu un meklēt ceļus un līdzekļus, lai sevi varētu aizsargāt. Tas ir mūsu izvēlētais ceļš: stiprināt sevi, meklēt draugus, kam kopīgs liktenis un radīt aizsardzības spēku, kas spējīgs garantēt mūsu un citu nacionalo valstu pastāvēšanu. Vācija kara laikā izvirzīja ideju par unijas valsts radīšanu, kuŗā ietilptu pati

Vācija, Beļģija, Holande, Dānija, Zviedrija, Norveģija, Austroungarija, garantējot katras atsevišķās valsts nacionālo attīstību, bet radot lielu spēku, kas varētu sargāt sevi un arī izplesties. Tā tad kļūt par imperialistisku valsti. Šo ceļu gan pēckāra Vācija nav gājusi, bet viņa kļuvusi pati par imperialistisku valsti, līdz ar to kļūdama par valsti, kas vairs nav tīra savā nacionālā sastāvā, neraugoties uz to, ka tā bija rasisma galvenā prasība. Tā nu ir pārkāpta. Tas nav jautājums, kas mūs šai sakarā varētu interesēt. Svarīgi gan aizrādīt, ko Vācijā uzsvēruši zinātnieki un publicisti par to, ka nacionāla valsts, izplezdamās uz citu rēķina, pati sevi apdraudot, kā to kara laikā pieredzējām ar Krieviju un Austroungariju. Gluži pareizi minētie vācu zinātnieki un publicisti uzsver, ka iekarotos apgabalos sāktos tautību karš un visi agrākie pieredzējumi ir mācījuši, ka nekur nav bijis iespējams vienu tautību pilnīgi uzsūkt otrā. Tas vēl būtu bijis iespējams laikmetā, kad tautību cīņas nebija sākušās, kad nebija modusies tautību nacionālā apziņa un kad nacionālās problēmas nemaz nebija. Tagadējā visu pasaules tautību pašapziņas stāvoklī tas nevienam nevar izdoties. Pārtautošana panākusi pavisam pretējo: valsts nacionālo vienību tas nav vairojis un cēlis, bet gan radījis līdz tam nepiedzīvotas pretešības tautību starpā un tādu atsvešināšanos, kuŗas pārvarēšanai būtu vajadzīgs veselu paaudžu darbs. Pārtautošana kļūst absolūti neiespējama; arī ne ar kādiem varas līdzekļiem. Saprotams, paliekot

par tīru nacionalu valsti, ir jāatsakās no izplešanās uz citu tautu un valstu rēķina. Neaizmirsīsim, ka šādus uzskatus izteikuši vācu zinātnieki un publicisti. Saprotams, ka viņu valsts praktiskā politika aizgāja pa citu ceļu, ko tagad akceptējuši arī zinātnieki un publicisti: neviena politiski stipra un attīstības spējīga valsts neapstāšoties pie nacionalās valsts principa un gribēšot augt un izplesties. Arī kašs esot pierādījis, ka valstiskā apziņa esot stiprāka par nacionalo apziņu. To nu gan kašs nepierādīja, kā to redzējām no jau minētajiem gadījumiem ar poļiem un čehiem, un kā to vēl nepārprotamāk pierāda jauno nacionalo valstu izcelšanās. Vācija ir ļāvusies imperialisma idejai, kuŗu pamato ar uzskatu, ka visās jauneklīgi stiprās valstīs uzvarot griba dzīvot un griba iegūt varu. Šie uzskati pilnīgi šķīras no tām idejām, uz kuŗām celtas nacionalās valstis: katram dzīvam organismam, ko vēsture izveidojusi par īpatnēju naciju, ir tiesība uz dzīvi un uz attīstību, un nevienam nav dota priekšrocība šīs dzīvības iznīcināt savā labā. Jauneklīgais spēcīgums nav nekāda tiesība citiem uzbrukt, apdraudot viņu dzīvību. Nācijas, šie dzīvie organismi, nav iznīcināmi, lai cik varmācīgiem un asiņainiem līdzekļiem kāds to gribētu darīt. Ne jau valsts un nācijas, kuŗām grib uzbrukt jauneklīga spēka vārdā, ir vecas un nevarīgas, viņām tikai cita mentalitāte. Nacionalās valstis arī spēka sacensībā vienmēr būs stiprākas, spēcīgākas, jo garīgie un tikumiskie motīvi, kas cels viņu spēku, allaž

būs cildenāki, visu gribas un visas enerģijas raisītāji, nekā šie motīvi var būt uzbrucējam, kam ir tikai viena vēlēšanās: iegūt to, kas ir cita manta un dzīvība.

Mēs esam nacionāla valsts un negribam nekad citāda būt. Vienmēr mēs gribēsim un spēsim atraisīt visu savu garīgo, tikumisko un fizisko spēku maksimumu, ja mums vajadzēs sevi aizsargāt. Vispirms palaužoties uz saviem spēkiem un tos izkopjot vienmēr pilnīgākus, bet arī slēdzot aizsardzības savienību un līgumus ar valstīm, kas var mūs aizsargāt pret imperialistisku uzmācību, lai tā nāktu no kuŗas puses nākdama.

Nacionālās valsts suverenitāte mūsu pārliecībā ir izaugusi par nācijas suverenitāti mūsu valstī. Latviešu tauta ir Latvijas nacionālās valsts suverēnais saimnieks, pāri kuŗam nevar būt nekādas citas varas. Mūsu tauta šai zemē dzīvo gadu tūkstošus. Tā ir mūsu tēvu zeme, kur mums lemts savu dzīvi celt, savus nākotnes sapņus sapņot. Nekad vairs mēs neatkārtosim kļūdu, ko pielaida parlamentārā valsts, atdodama tiesību lemt par mūsu valsts likteņiem svešu asiņu un svešu ideju grupām. Mums uzlikts simtu paaudžu pienākums Latviju celt par latviešu valsti, lai gandarītas būtu aizgājušās paaudzes un lai viņas, kas tik daudz vērtību atstājušas, nebūtu svītrotas no mūsu zemes, no mūsu valsts dzīves. Mēs nedrīkstam patvaļīgi būt, — pie katra nolēmuma un katrā darbā mums līdzī jāieskaita aizgājušo paaudžu domas, jūtas, sapņi un centieni. Tā ir lielā

saistība, no kuŗas mūs nekas nevar atbrīvot, no kuŗas neviens no mums negrib atbrīvots kļūt, ciktālu mūsu tautā dzīvs ir goda prāts un patiesības gars.

Mēs pievienojamies tiem spožajiem, ilgos pieredzējumos un daudzkārt pārbaudītās atziņās dzimušiem vārdiem, kuŗus izteicis prof. A. Švābe savā rakstā „Atjaunotā dzīves ziņa” („Brīvā Zeme”, 1939. g. 13. maija num.): „Apzinādamies sevi par šīs zemes saimnieku, mēs prasām no vēlākiem ienācējiem ne tikai juri-disko formalitāti, ko sauc par pavalstniecību, bet arī viņu domas un sirdi — tā saukto animus, ko jau senā Romā prasīja no katra pilntiesīga pilsoņa. Tāpēc mūsu jaunās paudzes uztverē visi tie, kas tikai ar kājām staigā pa Latvijas zemi, lai ar rokām pievāktu šīs zemes sveŗamās vērtības, bet ar savu galvu dzīvo citas nācijas garīgā pasaulē, moraliski vienmēr būs un paliks tikai svešnieki, ienācēji, romiešu peregrimi.”

Vēl tālāk: „Vēsturiskās atziņās rūdīts, mūsu jaunais nacionalisms kritiski novērtē tās svešo tautu grupas, kas atklāti deklarē, ka uzskata Latviju vienīgi par savu dzimteni, vai pat tikai darba un dzīves vietu.” Profesors dod mums visiem vienīgi pieņemamo un visu mūsu vienprātīgi atzīto slēdzienu: „Tagad, apzinādamies sevi par šīs zemes saimnieku, mēs vienīgi prasām, lai vīri, kas neatzīst Latviju par savu garīgo tēvzemi, nespriež par tās likteņiem ar saimnieka tiesībām.”

Tas lai būtu mūsu politiskās domāšanas pamats: latviešu tauta ir saimnieks Latvijā, tāpat, kā nevienam ne prātā nenāktu uzstādīt varas dalīšanas pretenziju ar vāciem Vācijā, ar frančiem Francijā, ar itāļiem Itālijā. Cik tālu visas šīs valstis paliek nacionālas valstis. Turpretim, ja kāda no viņām savā sastāvā iekļauj citas nacijas ar visām viņu teritorijām, ar viņu radītām kultūras vērtībām un visu šo naciju dzīvi, tad, pats par sevi saprotams, šīs nacijas uzstādīs prasību par līdzdalību tā veidotās valsts likteņu lemlēmšanā. Viņām būs pilnīgas tiesības to darīt, pamatojoties uz tām pazīmēm un tiesībām, par ko runājam šī apcerējuma sākumā. Tautībām, kas Latviju apdzīvo, nevienai tādu pazīmju nav, tā tad nav arī tādu tiesību.

Latvija kā nacionāla valsts nenozīmē to vien, ka latviešu tautai mūsu zemē lai piederētu varas un saimnieka tiesības. Tas mūsu, un visām nākošām paaudzēm uzliek lielus pienākumus. Arī šai sakarā gribas atkārtot prof. Švābes jau minētajā rakstā sacītos vārdus: „Lai nevienš nenostāda pirmajā vietā tiesības, ko viņam devuši citi, bet lai skatās uz pienākumiem, ko viņš pats ir labprātīgi uzņēmis.” Jo tiesības, ko tagad baudām, ir izcīnītas daudz paaudžu nepārtrauktās un skaudrās cīņās, šo cīņu laukos atstājot daudzas dārgas dzīvības. Tā būtu izšķērdētāja morale, ja mēs ņemtu šīs tiesības un uz viņu radītā pamata dzīvotu tik labi, cik tiešām labi dzīvot atļauj Latvijā radītie dzīves apstākļi. Mēs tad būtu līdzīgi nevērtīgam jauneklim, kas, saņēmis tēva mantojumu,

to tikai putina, nedomājot par jaunu vērtību radīšanu. Arī mēs esam saņēmuši mantojumu, kas savā saturā nozīmē mūsu dzīvību un mūsu labklājību. Mūsu pienākums ir uz šī mantojuma pamata turpināt latviešu tautas labklājības celšanu, viņas kulturas vērtību vairošanu, lai latviešu tautas pastāvēšana būtu nodrošināta nevien mūsu paaudzes laikam, bet visam mūžam. Ja ar šīm vērtībām esam pastāvējuši un auguši tūkstošus gadus, dzīvodami savā tēvzemē, piedzīvodami baltas un nebaltas dienas, tad tā ir liecība, ka tās ir mūsu dzīvības pamats.

Nevien aizgājušo paaudžu uzliktais pienākums mūs mudina celt vienmēr pilnīgāku mūsu dzīvi, bet arī mūsu pašu atziņas, mūsu idejas par latviešu tautas labāku dzīvi. Sacensība valstu un tautu starpā, kā to mums rāda visi vērojumi, kļūst vienmēr sarežģītāka un arī grūtāka. Mēs esam atraduši ceļu, kas mūs var darīt maksimāli spējīgus pastāvēt šai sacensībā: nacionalā vara, kas ar reti atkarojamu gribas intensitāti piepilda nacionālo centienu programmu, kuŗas mērķis ir latviešu tautas pācelšana arvien augstāk labklājībā un garīgā spēkā.

Latvija nebūt nav pagriežusi muguru pasaulei, nebūt viņa nav ieslēgusies šovīnistiskā šaurībā. Mūsu nacionalisms to neprasa. Pavisam otrādi: viņš grib un cenšas apaugļoties ar visu, kas ir jaunradošs un augstvērtīgs. Mēs neesam un negribam būt kailas varas un praktiskas izdarības zeme, mēs esam un gribam būt kulturas valsts, kur valda idejas, gars, kas tiek

piepildīts konkrētā darbā. Domas un darbs ir cilvēka dzīves virzītāji spēki. Tie abi izauguši no cilvēka radītājas dabas, kad cilvēks bijis spiests iet skarbā eksistences cīņā un meklēt labāko un skaidrāko ceļu uz savu labklājību. Domas cilvēkam rāda ceļu, bet darbs ir lielais politiskās, saimnieciskās, socialās un garīgās dzīves būvmeistars. Kur domu nav, vai kur tās jau mirušas, tur darbs ir neauglīgs un neveiksmīgs, jo tam nav spārnu, kas pacilā radišanas priekam, un nav mērķa, kas atraisa visas enerģijas. Tādēļ allaž, bet sevišķi lielajos dzīves jauncelšanas laikos, politisko ideju radītāji, tautā nesēji un valstsvīri ir savienoti visciešākā vienībā. Ja arī idejas, saskaņā ar savu dabu, aiziet tālāk par ikdienu, tad valstsvīra prāts, doto apstākļu novērtējums un izpratne atradīs laiku un vietu, kad un cik tālu jaunradītājas idejas piepildāmas. Idejas atkal met tiltus tālāk uz nākotnes krastiem, un nebeidzas jaunradītājas dzīves celšana.

Mūsu nacionalās varas augstākais mērķis ir stipras, garīgi un etiski bagātas personības izaugšana, kas seko savam aicinājumam līdz galam, lai sava laika ļaudis nolād vai cildina. Tik liels ir mūsu uzdevums. Šī uzdevuma pildīšanā latviešu nacionalisms lai atrod savu visaugstāko aicinājumu: panākt, lai ikkatrs latvietis izaug par stipru, bagātu personību. Ja visa mūsu tauta sastāvēs no tādiem atsevišķiem locekļiem, tad mēs esam nodrošinājuši savu patstāvību un savas tautas dzīvību uz laiku laikiem. Tāda tauta no sava vidus var radīt lielus

un stiprus talantus, jaunu vērtību radītājus, kas ar savu panākto autoritāti var būt savas nācijas un savas valsts sargi šī vārda vislabākā nozīmē; tāda tauta ir augstvērtīga kaujas laukā un ikdienas darbā; tāda tauta ir pacēlusies tādā etiskā augstumā, ka atkarību un nebrīvību tā pielīdzinās nāvei.

Latvija ir nacionāla valsts. Un mēs visi vienprātīgi gribam, lai viņa tāda paliek un ar savu darbu, ar savu jauno garu lai nes jaunas vērtības zinātnē, valsts veidošanā, dzīves celšanā, cilvēku attiecību kārtošā. Ne pastāvēšana uz iegūto tiesību pamata, bet jaunas, vienmēr pilnīgākas dzīves radīšana lai ir mūsu mērķis un mūsu konkrētā darba saturs. Nākošām paaudzēm mums Latvija jānodod bagātāka, garīgi stiprāka, lepnāka, spēcīgāka nekā to saņēma mūsu paaudze. Tam garantija ir Latvija kā nacionāla valsts.

Saturs

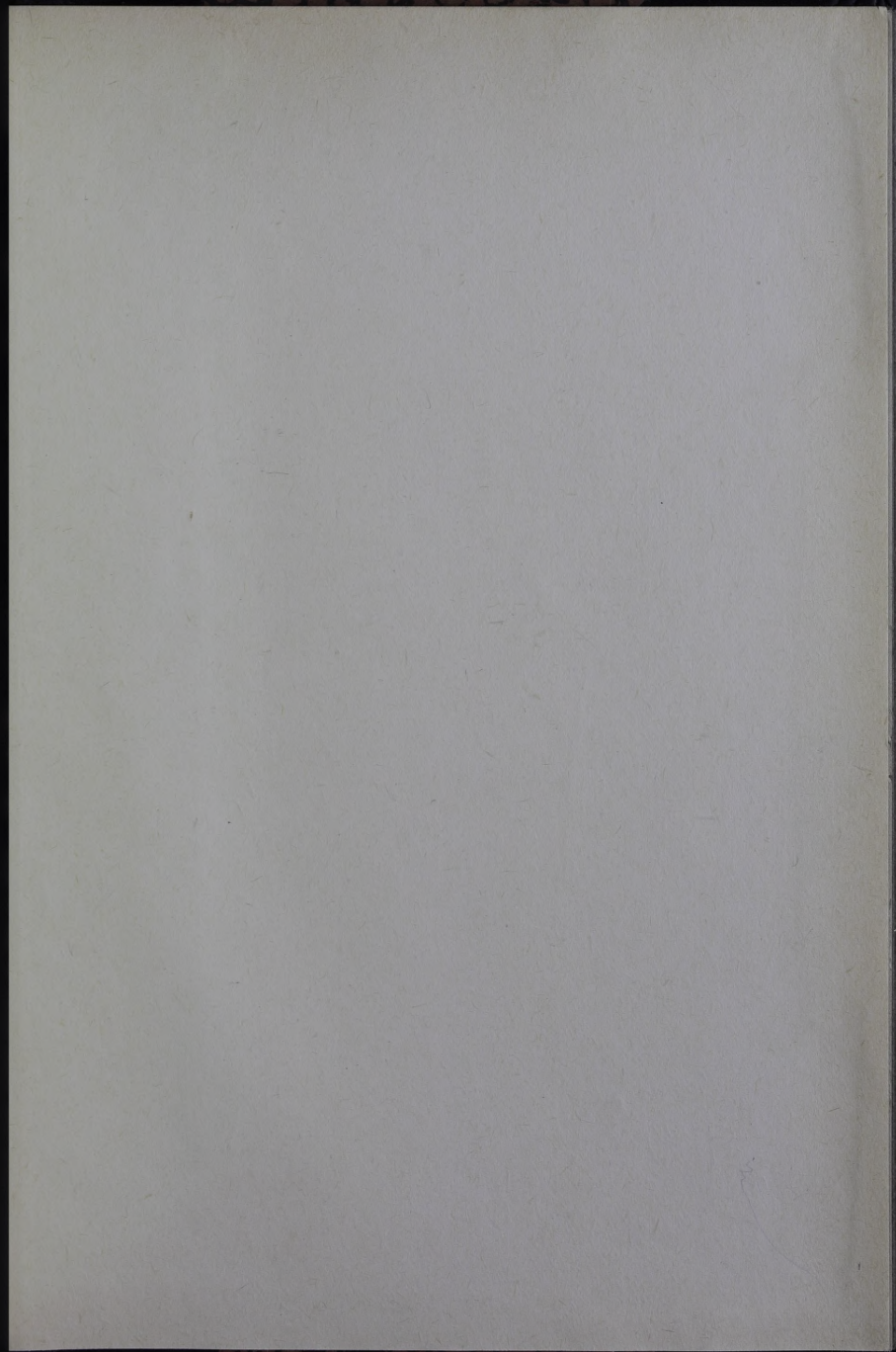
I

Priekšvārds	5 lapp.
1. Solidarisma problema	7 "
2. Vadītāja ideja	17 "
3. Pārvērtības starp socialām grupām	22 "
4. Jaunas tiesību idejas	32 "
5. Jauns cilvēka tips	39 "
6. Solidarisma saturs	49 "
7. Cilvēka socialā daba	67 "
8. Sabiedrība	78 "
9. Atsevišķais cilvēks	91 "
10. Cilvēks un sabiedrība	101 "
11. Etiskais princips	106 "
12. Cilvēka mērķi	117 "
13. Tautas vienības ideja Latvijā	137 "

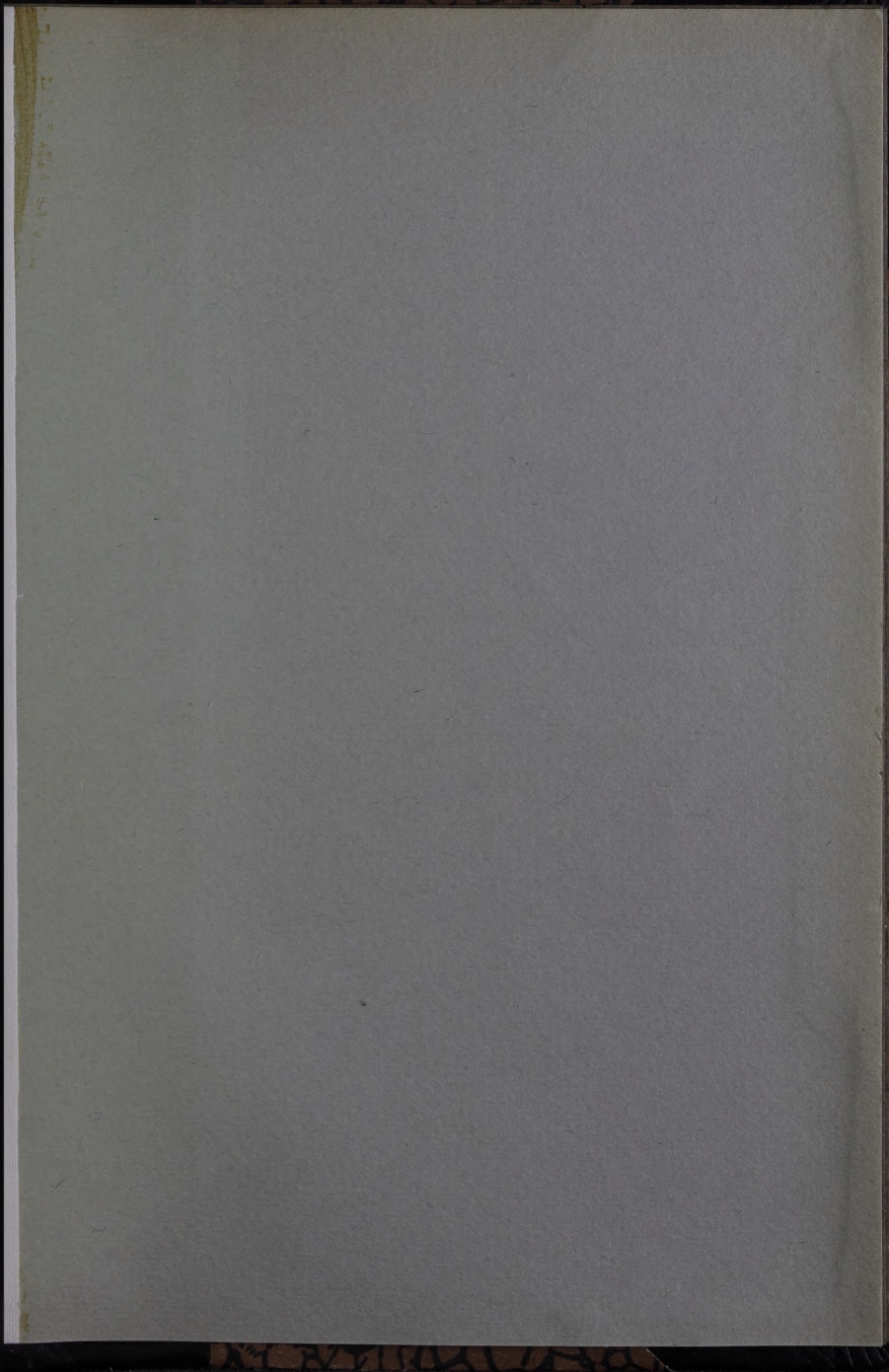
II

14. Latvija ir nacionāla valsts	149 "
---	-------

LB 3964

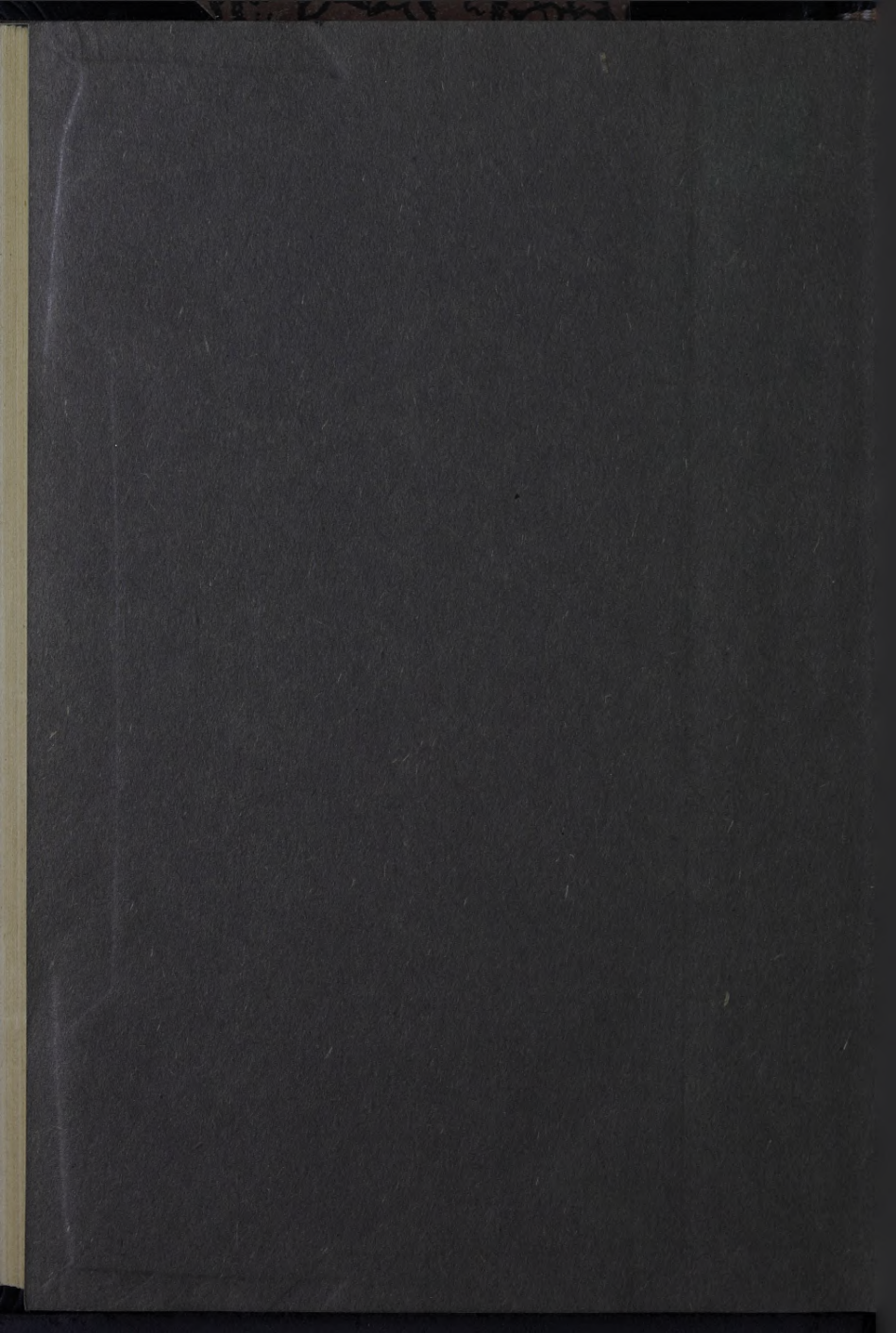

1.76

Lm 2964

21. JUNI 1940

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309044532

100.1